



מדינת ישראל
המשרד לקליטת העלייה



מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

בני נוער עולים בישראל – תמונת מצב עדכנית

פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי ♦ דגנית לוי ♦ וצ'סלב קונסטנטינוב

המחקר נערך בתמיכת קרן הארי ויינרייב לקידום ילדים
אחראים על המחקר מטעם המשרד לקליטת
העלייה: שרה כהן ורחל גינדין

בני נוער עולים בישראל – תמונת מצב עדכנית

וצ'סלב קונסטנטינוב

דגנית לוי

פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי

המחקר נערך בתמיכת קרן הארי ויינרייב לקידום ילדים
אחרים על המחקר מטעם המשרד לקליטת העלייה: שרה כהן ורחל גינדין

יולי 2010

ירושלים

אב תש"ע

עריכת לשון: בלהה אלון
תרגום לאנגלית (תמצית מחקר והודעת פרסום): נעמי הלסטד
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
ת"ד 3886
ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400
פקס : 02-5612391

כתובת באינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale
דואר אלקטרוני : brook@jdc.org.il



פרסומים נוספים של המכון בנושאים קשורים

ברוך-קוברסקי, ר.; כהן-נבות, מ. 2009. הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: התכנית למניעת השימוש בסמים ובאלכוהול 2008 - מחקר הערכה. דמ-544-09.

ברוך-קוברסקי, ר.; כהן-נבות, מ. 2009. הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: מרכזי נוער 2008 - דוח הערכה שני. דמ-531-08 (עברית); תמ-29-08 (תמצית מחקר באנגלית)

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ.; ואזן-סיקרון, ל.; לוי, ד. 2008. תכנית נוער "מסיכון לסיכוי" - ממצאי מחקר ההערכה. דמ-515-08.

כהן-נבות, מ.; ברוך-קוברסקי, ר.; לוי, ד.; קונסטנטינוב, ו. 2008. תכנית SPACE של הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: הסיוע הלימודי ומרכזי הנוער (2005/6 - 2006/7) - מחקר הערכה. תמ-28-08 (עברית), תמ-27-07 (אנגלית).

אלנבוגן-פרנקוביץ', ש.; קונסטנטינוב, ו.; לוי, ד. 2004. קליטת בני נוער יוצאי אזור הקווקז: ממצאים ממחקר מעקב. דמ-438-04.

להזמנת הפרסומים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, ירושלים 91037
טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

ניתן למצוא את הפרסומים גם באתר המכון: www.jdc.org.il/brookdale

תמצית מחקר

בין השנים 1990-2007 עלו לישראל ממדינות שונות כ-300,000 ילדים ובני נוער בני 0-17 בעת העלייה (קושר ואחרים, 2009). בשנת 2008 חיו בישראל כ-60,000 בני נוער עולים גילאי 12-17. קבוצה זו מהווה כ-9% מכלל בני הנוער בישראל בגילים אלה. קרוב ל-70% מבין כלל בני הנוער העולים הגיעו מברית-המועצות לשעבר, כ-12% מאתיופיה והשאר ממדינות אחרות, בעיקר מארצות המערב.

העולים מקבוצות המוצא השונות עלו לישראל בנסיבות שונות:

- ◆ בעקבות נפילת המשטר הסובייטי בשנת 1989 עלו לישראל יותר ממיליון עולים מברית-המועצות לשעבר. קבוצה זו מגוונת מאוד אך אחד ממניעי העלייה הבולטים שלה הוא הרצון להבטיח את עתיד הילדים (לשם, 2003; רוזנבאום-תמרי, 2004).
- ◆ קהילת יוצאי אתיופיה בישראל מונה כ-120,000 נפש (ילידי אתיופיה וישראל) (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2009ב). משנת 1974 ידעה אתיופיה מספר הפיכות שלטוניות. מצב זה הוביל להרעת מצב היהודים שם ולעלייה לישראל בשלושה גלים מרכזיים: בין השנים 1977-1984, ב-1984 (מבצע "משה") וב-1991 (מבצע "שלמה"). קבוצה זו עלתה ברובה ממניעים דתיים וציוניים (אולמן, 2005א, 2005ב; בן עזר, 2007; גלים, 2010).
- ◆ משנת 1990 הגיעו לישראל כ-25,000 עולים מדרום-אמריקה. רובם המכריע (20,000) עלו מארגנטינה במהלך שנת 2002, בעקבות המשבר הכלכלי שם, אשר הוביל לפגיעה קשה במעמד הביניים שם (אמית, 2008).
- ◆ כ-22,000 איש עלו מצרפת בשני העשורים האחרונים. מרביתם ממניעים דתיים ובעקבות התעצמות האנטישמיות שם (גינדין ואחרים, 2009).
- ◆ בשנות ה-90 של המאה העשרים היגרו לישראל מארצות דוברות אנגלית כ-40,000 עולים, רובם בשנים 1995-1997: מארצות-הברית (27,500), מאנגליה (7,500), מקנדה (3,000) והיתר ממגוון ארצות נוספות. הרצון לחיות במדינה יהודית הוא זה שדרבן רבים מהם לעלות (אמית, 2008).

שתי קבוצות מוצא של עולים שזכו לתשומת לב במחקר בכלל, ובמחקר על בני נוער בפרט, הן של עולים מברית-המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה. אולם, המחקרים המקיפים עליהם נערכו לפני למעלה מעשור (נועם ואחרים, 1998; ליפשיץ ואחרים, 1998). מחקרים חדשים יותר התמקדו על פי רוב בנושאים מסוימים, כגון זהות, התנהגויות סיכון וכד' (לדוגמה: אדלשטיין ובר-המבורגר, 2003; זסלבסקי והורוביץ, 2007; Tartakovsky, 2009), ולפיכך הם אינם נותנים מענה לצורך במידע מקיף. מחקרים העוסקים בכלל אוכלוסיית בני הנוער בארץ (לדוגמה מחקר HBSC - Health Behaviors in School-Aged Children, ראו הראל ואחרים, 2003) אינם מאפשרים בחינת נושאים משמעותיים במיוחד לבני נוער עולים או התייחסות לכל קבוצות העולים. איסוף מידע נוסף על העולים מברית-המועצות ומאתיופיה נעשה במחקרים שונים שבחנו מאפיינים וצרכים של אוכלוסיות יעד של שירותים שונים, כגון השירות לנערות וצעירות במשרד הרווחה והשירותים החברתיים (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 2005) וקידום נוער במשרד החינוך (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 1999), או במחקרי הערכה של תכניות לבני נוער עולים כגון התכנית "נוער עולה מסיכון לסיכוי" (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים,

2008) והפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה (כהן-נבות ואחרים, 2008) או על אודות קבוצות אוכלוסייה ספציפיות, דוגמת בני נוער יוצאי אזור הקווקז (אלנבוגן-פרנקוביץ ואחרים, 2004). אך, מידע זה מייצג רק את בני הנוער המטופלים בשירותים או בתכניות אלו ולא את כלל אוכלוסיית בני הנוער העולים. לאור כל האמור לעיל, עולה שחסרה כיום תמונת מצב כוללת ועדכנית על בני נוער עולים, הן על העולים מברית-המועצות לשעבר או יוצאי אתיופיה, וכל שכן על עולים מקבוצות מוצא אחרות - דוברי צרפתית, אנגלית וספרדית. היעדר המידע בולט במיוחד לאור התחושה בקרב נותני השירותים שבני הנוער העולים מארצות המוצא השונות הם בעלי מאפיינים ייחודיים הראויים להיכרות ולתשומת לב מיוחדת.

על כן, מרכז אנגלברג לילדים ונוער במאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ביוזמה משותפת עם שירות הרווחה ואגף המחקר במשרד לקליטת העלייה, החלו בסוף שנת 2008, במחקר מקיף בקרב בני נוער עולים. המחקר לווה על-ידי ועדת היגוי בין-ארגונית בה השתתפו נציגים מהמשרד לקליטת העלייה וממשרדי ממשלה נוספים, ארגונים מהמגזר השלישי המטופלים בעולים, ארגוני עולים ומומחים מהאקדמיה. הוועדה הייתה שותפה בבניית שאלון המחקר, ממצאי המחקר הוצגו לפניה והיא שימשה פורום לדיון בהם.

מטרת העל של המחקר היא לספק מידע רחב ועדכני על מצבם של בני נוער עולים ממדינות שונות, שיהווה תשתית לתכנון מדיניות, שירותים ותכניות; ולהתאמת שירותים ופעילויות קיימים לאוכלוסייה זו. ממצאי המחקר מוצגים בדוח זה.

המחקר התמקד בתחומים הבאים: מאפייני בני הנוער ומשפחותיהם; שפה, עברית ושפת אם; תפקוד לימודי ותפיסת בית-הספר; יחסים עם קבוצת השווים; פעילויות אחר-הצהריים; דפוסי עבודה; דפוסי של התנהגויות סיכון ומצוקה גופנית ונפשית; יחסים עם ההורים; קשר עם גורמי ייעוץ ושירותים שונים לבני נוער; דפוסי זהות; תחושה של רווחה כללית; הערכת תהליך הקליטה; ועמדות בני הנוער לקראת שירות צבאי/לאומי.

המידע נאסף מבני נוער גילאי 12-17, אשר עלו לישראל בין השנים 1991-2006, מחמש קבוצות מוצא: מארצות דוברות צרפתית, אנגלית וספרדית, מברית-המועצות לשעבר ומאתיופיה. בנוסף כלל המחקר קבוצה של בני עולים - יוצאי אתיופיה ילידי ישראל, שהוריהם עלו לישראל עד 1990. בסך-הכל בוצעו 680 ראיונות טלפוניים עם בני נוער, המהווים 85% היענות מהמדגם.

בנוסף לוועדת ההיגוי, ממצאי המחקר הוצגו בפני השרה לקליטת העלייה וההנהלה הבכירה של המשרד וביום עיון בין-משרדי. גם בבמות אלה התקיימו דיונים בממצאים.

מתוכנן שלב נוסף למחקר אשר יכלול שתי קבוצות נוספות: קבוצה של בני עולים מברית-המועצות לשעבר אשר נולדו בישראל וקבוצה של בני נוער יהודים (ילידי הארץ) שגם הוריהם נולדו בארץ, לצורך השוואה; בנוסף יורחב המדגם של שתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה (ילידי אתיופיה ובני עולים ילידי ישראל).

להלן יובאו עיקרי הממצאים לפי הנושאים השונים שנבדקו, ותוך ציון הבדלים משמעותיים בין קבוצות המוצא השונות.

עיקרי הממצאים

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער ומשפחותיהם

מאפייני בני הנוער:

- ◆ הגיל הממוצע של בני הנוער שהתראיינו למחקר הוא 15.3 שנים.
- ◆ הוותק הממוצע הוא 10.1 שנים. אולם, הוותק של דוברי ספרדית וצרפתית נמוך יותר, כ-7 שנים בממוצע. ולעומת זאת, עולי ברית-המועצות לשעבר הם בעלי ותק ממוצע של 10 שנים וחצי ועולי אתיופיה ודוברי אנגלית הם בעלי ותק של כ-9 שנים וחצי בממוצע.
- ◆ רוב בני הנוער עלו בגיל צעיר לארץ: הגיל הממוצע ביום העלייה היה 5.2 שנים. דוברי ספרדית וצרפתית עלו בגיל מבוגר יותר, 7.0 ו-8.2 שנים בממוצע בהתאמה.

מאפייני משפחות בני הנוער:

- ◆ עולי ברית-המועצות לשעבר חיים במשפחות קטנות, בהן כשני ילדים בממוצע; מרבית הוריהם בעלי השכלה על-תיכונית; ברוב המכריע מהמשפחות ראש המשפחה¹ עובד; וכרבע מבני הנוער חיים במשפחות חד-הוריות.
- ◆ בשונה מהם, יוצאי אתיופיה² חיים במשפחות מאוד גדולות, בהן מעל שישה ילדים בממוצע; ראש המשפחה עובד ב-53% מהמשפחות של ילידי אתיופיה וב-62% מהמשפחות של ילידי ישראל; כל האמהות וכמעט כל האבות ללא השכלה על-תיכונית.
- ◆ דוברי אנגלית, צרפתית וספרדית (להלן: עולי המערב): גם דוברי צרפתית ואנגלית חיים במשפחות גדולות יחסית, בהן כ-4.5 ילדים בממוצע (בקרב דוברי ספרדית, 3.5 ילדים בממוצע); מרבית ההורים של דוברי אנגלית בעלי השכלה על-תיכונית (מעל 80%), לעומת כשני-שלישים מההורים של דוברי ספרדית ומחצית מההורים של דוברי צרפתית; וברוב המכריע מהמשפחות ראש המשפחה עובד.
- ◆ הרוב המכריע (85%-98%) מיוצאי אתיופיה ודוברי צרפתית ואנגלית הגדירו את משפחתם כמסורתית או דתית, בהשוואה ל-13% מעולי ברית-המועצות לשעבר ו-44% מדוברי ספרדית.

שפה: עברית ושפת אם

מדדי קליטה בולטים הם רכישת שליטה בשפה החדשה, והצלחה בלימודים בשפה החדשה. בד בבד, מחקרים מראים כי לידע אורייני טוב בשפת האם יש השפעה חיובית על הצלחה לימודית בשפה החדשה (לויך ואחרים, 2003; ידוביצקי, 2002). בני הנוער נשאלו באיזו שפה הם מדברים בבית עם

¹ במשפחות בני הנוער העולים ישנן גם ראשי משפחה נשים. לנוחיות הקריאה השתמשנו לאורך כל הדוח בלשון זכר.

² בהמשך ולאורך כל הדוח, כאשר מדובר ביוצאי אתיופיה הכוונה היא לשתי הקבוצות של בני הנוער - ילידי אתיופיה וילידי ישראל, כאחד.

הוריהם; הם התבקשו להעריך את שליטתם בהיבטים שונים של השפה העברית ושפת האם; ולבסוף, הם נשאלו על מידת החשיבות שהם והוריהם מייחסים לשמירה על שפת האם.

כמחצית מכלל בני הנוער ומעולי ברית-המועצות לשעבר מדברים בבית עם הוריהם רק בשפת האם או בשפת האם ובעברית במשולב. מרבית דוברי ספרדית וצרפתית מדברים בבית רק בשפת אמם. בשונה, כל יוצאי אתיופיה ילידי ישראל מדברים עם הוריהם בעברית (רק בעברית או בעברית ובשפת האם במשולב). כצפוי, עם העלייה בוותק עולה שיעור בני הנוער שמדברים בבית בעברית ויורד שיעור המדברים רק בשפת האם.

נבדקו היבטים שונים של שליטה בשפה העברית ובשפת האם, כגון הבנת השפה, יכולת דיבור בה, קריאה וכתובה. בני הנוער התבקשו להעריך לגבי כל היבט באיזו מידה הם מצליחים בו. נבנה מדד מסכם של שליטה טובה בשפה העברית - בני נוער שהעידו כי הם שולטים "ללא קשיים כלל" ב-6-9 היבטים מתוך ה-9 שנבדקו; ומדד של שליטה בשפת האם - בני נוער שהעידו כי הם שולטים היטב ב-6-4 היבטים מתוך ה-6 שנבדקו.

מעל 80% מכלל בני הנוער שולטים היטב בעברית. אולם, בקרב עולי ארצות המערב נמצא שיעור נמוך יותר, כ-65%. שליטתם של בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ נמוכה במיוחד, לעומת של הוותיקים יותר: 34% לעומת 84% ומעלה בהתאמה.

נמצאה שונות רבה בשליטה בשפת האם בקרב בני הנוער מקבוצות המוצא השונות: שליטה טובה בשפת האם הוערכה על-ידי 74% מדוברי אנגלית, כ-50% מדוברי ספרדית וצרפתית, ועל-ידי 29% או פחות מעולי ברית-המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה. מעל ל-50% מאלו שעלו לאחר גיל שבע שולטים היטב בשפת האם, בהשוואה לכ-20% ממי שעלו עד גיל שש.

בכל קבוצות המוצא, למעט בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר, ענו אחוזים גבוהים שחשוב להם מאוד לשמור על שפת אמם: בין 80% ל-90%, לעומת 57% בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר. עם זאת, 74% מעולי ברית-המועצות לשעבר העריכו כי להוריהם חשוב מאוד שהם ישמרו על שפת האם. פער זה בהערכת בני הנוער עולי ברית-המועצות לשעבר לעומת הוריהם, לא נמצא בקבוצות המוצא האחרות. כאמור, שיעור נמוך יחסית מעולי ברית-המועצות לשעבר שולטים היטב בשפת אמם. עם זאת, יש לזכור כי בני קבוצה זו ותיקים מאוד בארץ (בעלי ותק של מעל 10 שנים בממוצע) ועלו בגיל צעיר מאוד (פחות מחמש בממוצע). כמו-כן, ייתכן שבאים לידי ביטוי כאן הבדלים תרבותיים ביחס להגדרה הסובייקטיבית של שליטה טובה בשפה על כל מרכיביה.

תפקוד לימודי ותפיסת בני הנוער את בית-הספר

בית-הספר הינו אחד מסוכני החיברות העיקריים של בני הנוער בכל חברה, בו ניתן לרכוש מיומנויות אורייניות וחברתיות והשכלה פורמלית. בית-הספר חשוב גם לגיבוש הערכה ותפיסה עצמית ולעיצוב התנהגויות רבות (Richman & Bowen, 1997). נושאים רבים נבדקו בהקשר של בית-הספר: מאפייני הלומדים, מצבם הלימודי, קשיים בלימודים וקבלת עזרה; תפיסת התלמידים את בית-הספר ויחס המורים; מעורבות ההורים; ושאיפותיהם ההשכלתיות של בני הנוער לעתיד.

כמעט כל בני הנוער (99%) שרואיינו לומדים :

- ◆ כשליש בחטיבת ביניים וכשני-שלישים בחטיבה עליונה.
- ◆ כשני-שלישים מתלמידי כיתות י"ב לומדים בבתי-ספר עיוניים וכשליש בבתי-ספר טכנולוגיים.
- ◆ 15% מכלל התלמידים נעדרו מבית-הספר שלושה ימים או יותר בחודש שקדם לריאיון ולא בגלל מחלה או חופש. בקרב דוברי צרפתית נמצא שיעור גבוה יותר, 24%.
- ◆ 14% מכלל התלמידים דיווחו שקרה שתלמידים אחרים לא רצו לבלות איתם בבית-הספר והם נשארו לבד, ללא הבדל בין קבוצות המוצא.

עשרים וחמישה אחוזים מבני הנוער דיווחו שהם מתקשים בשלושה מקצועות לפחות, ו-16% נכשלו בשלושה מקצועות או יותר בתעודה האחרונה. להלן פירוט המצב הלימודי של התלמידים לפי קבוצות מוצא :

- ◆ המצב הלימודי של עולי ברית-המועצות לשעבר הוא הטוב ביותר : 19% בלבד מתקשים בשלושה מקצועות או יותר. אלו גם התלמידים הוותיקים ביותר בארץ, אשר עלו בגיל הצעיר ביותר ושיעור גבוה מהם שולט היטב בעברית.
- ◆ הקשיים הלימודיים הרבים ביותר נמצאו בקרב דוברי ספרדית וצרפתית : מעל 40% מהם דיווחו כי הם מתקשים בשלושה מקצועות או יותר. קושי זה יכול להיות מוסבר על-ידי השליטה הנמוכה בעברית של בני קבוצות אלה.
- ◆ שלישי מדוברי אנגלית העריכו כי הם מתקשים בשלושה מקצועות לפחות.
- ◆ גם בקרב יוצאי אתיופיה כשליש מתקשים בשלושה מקצועות או יותר. אולם, כרבע מהם נכשלו בשלושה מקצועות או יותר (השיעור הגבוה ביותר מכל קבוצות המוצא).
- ◆ מקובל לחשוב כי עם הוותק בארץ ישתפרו ההישגים הלימודיים. למרות זאת, לא נמצאו הבדלים בין יוצאי אתיופיה ילידי ישראל לילידי אתיופיה.
- ◆ עם העלייה בוותק יורד שיעור התלמידים בקרב כלל המרואיינים שנכשלו בשלושה מקצועות או יותר בתעודה האחרונה : מ-27% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים ל-10% בקרב בעלי ותק של 13 שנים ומעלה.
- ◆ ישנם קשיים רבים יותר במקצועות עתירי שפה כגון ספרות ותנ"ך, ובמתמטיקה.

כמחצית מכלל התלמידים מקבלים עזרה בלימודים ; מעל לשני-שלישים מילידי אתיופיה. מכלל בני הנוער המקבלים עזרה לימודית, בקרב כ-50% מדובר בסיוע ציבורי (מטעם בית-הספר או תכנית ציבורית אחרת), ואילו כ-50% מקבלים עזרה מבן משפחה/חבר או ממורה פרטי. בעוד שיוצאי אתיופיה נהנים בעיקר מסיוע במסגרת בית-הספר או מתכניות ציבוריות אחרות בשעות הלימודים או אחר-כך, דוברי אנגלית ועולי ברית-המועצות לשעבר נעזרים יותר בקרובי משפחה או חברים או במורים פרטיים. הסיוע הרב ביותר ניתן במקצועות מתמטיקה ואנגלית. מבין התלמידים שנכשלו בשלושה מקצועות או יותר, נמצא כי כשליש (36%) לא קיבלו סיוע לימודי כלשהו, אך כ-60% רוצים לקבל עזרה בלימודים (או עזרה נוספת אם הם כבר מקבלים).

כארבעים אחוזים רוצים עזרה בלימודים (או עזרה נוספת במידה שהם כבר מקבלים סיוע) : 59%-69% מיוצאי אתיופיה ומדוברי ספרדית, בהשוואה ל-26%-39% מעולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי אנגלית וצרפתית.

שיעור גבוה מהתלמידים מרגישים שייכות לבית-הספר אולם, רק כמחצית אוהבים אותו מאוד. אחוז גבוה יותר מעולי ארצות המערב אוהבים מאוד את בית-הספר, בהשוואה לשאר הקבוצות; ויוצאי אתיופיה ילידי ישראל ודוברי ספרדית חשים פחות שייכות לבית-הספר.

רוב התלמידים הביעו שביעות רצון גבוהה מיחס צוות בית-הספר: מעל 80% מסכימים שהמורים מתייחסים אליהם בצורה הוגנת וכ-65% חשים שלצוות בית-הספר אכפת או אכפת מאוד מהשתלבותם הלימודית והחברתית ושיש להם "כתובת" בבית-הספר שניתן לפנות אליה בעת הצורך. עם זאת, 13% דיווחו כי נתקלו לפחות פעם אחת ביחס משפיל או מעליב מצד מישהו מצוות בית-הספר על רקע מוצאם, ללא הבדל בין קבוצות המוצא.

יוצאי אתיופיה מראים יותר סממנים של קושי, משאר הקבוצות, הן בתפיסתם את בית-הספר והן בתפיסתם את יחס צוות בית-הספר. לדוגמה, הם חשים במידה פחותה שיש להם "כתובת" בבית-הספר ואחוז גבוה יותר, בהשוואה לשאר הקבוצות, חשים ניכור כלפי בית-הספר.

שליש מהתלמידים מאופיינים בביטוי אחד לפחות של ניתוק מבית-הספר על פי מדד מסכם שכולל: היעדרות מלימודים שלושה ימים או יותר בחודש האחרון, כישלון בשלושה מקצועות או יותר בתעודה האחרונה והרגשת ניכור כלפי בית-הספר. גם שיעור זה גבוה יותר בקרב יוצאי אתיופיה ילידי ישראל (קרוב למחצית), וגם בקרב דוברי צרפתית (במידה דומה).

מהממצאים עולה שקיימת מעורבות גבוהה של הורי התלמידים בבית-הספר: כ-80% דיווחו שהוריהם השתתפו באסיפת הורים; ושיעור דומה חשים שההורים מעודדים אותם להצליח בבית-הספר; 63% חשים שההורים מוכנים לעזור להם כשיש להם בעיה בבית-הספר.

- ◆ דוברי צרפתית דיווחו בשיעורים גבוהים במיוחד על מעורבות הוריהם בבית-הספר.
- ◆ עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי אנגלית תופסים את מעורבות הוריהם כנמוכה יותר.
- ◆ ייתכן שלחלק מההורים העולים יש תפיסה שונה של מעורבות בבית-הספר או שהם אינם מכירים את מערכת החינוך בישראל, ולכן הם אינם יוזמים קשר זה.

כשלושה-רבעים מתלמידי החטיבה העליונה שואפים לרכוש השכלה על-תיכונית בעתיד (אקדמית או לא אקדמית). שיעור זה גבוה במיוחד בקרב דוברי אנגלית - 91%, ונמוך במיוחד בקרב יוצאי אתיופיה: 43% בקרב ילידי ישראל ו-59% בקרב ילידי אתיופיה. פחות מ-50% מכלל התלמידים שלאמהותיהם יש השכלה נמוכה שואפים לרכוש השכלה על-תיכונית, לעומת מעל 90% מהתלמידים שלאמהותיהם יש השכלה על-תיכונית.

יחסים עם קבוצת השווים

ההשתלבות של בני נוער בחברת בני גילם היא נושא מרכזי בגיל ההתבגרות. לקבוצת השווים יש השפעה רבה על תחומי חיים רבים נוספים, וגם על תחושת הרווחה האישית. בהקשר זה נבדקו הנושאים הבאים: תחושת בדידות; חשיפה ליחס משפיל ומעליב על רקע המוצא; מספר התלמידים בכיתתם ובקרב כלל חבריהם שהם בני אותה קבוצת מוצא.

- ◆ לא נמצאה תופעה רחבה של הרגשת בדידות: 6% בלבד דיווחו כי הם חשים בדידות לעתים קרובות או קרובות מאוד, ללא הבדל לפי מוצא, ותק בארץ, גיל ומין.
- ◆ לעומת זאת, 33% מבני הנוער נתקלו לפחות פעם אחת ביחס משפיל או מעליב מבני נוער אחרים על רקע מוצאם, גם כאן ללא הבדל בין קבוצות המוצא.
- ◆ עולים רבים לומדים בבתי-ספר בהם יש ריכוז של בני נוער מקבוצת המוצא שלהם. כ-40% לומדים בכיתות בהן למעלה משליש התלמידים הם מקבוצת המוצא של התלמיד (עולים או בני עולים), אולם שיעורם שונה לפי קבוצות מוצא:
 - שיעור זה גבוה יותר בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר (49%).
 - לעומת זאת, שיעורים גבוהים מדוברי ספרדית וצרפתית לומדים בכיתות בהן אין אף אחד מלבדם שדובר את שפתם: 64%-ו-47% בהתאמה, לעומת 5% בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר.
 - יוצאי אתיופיה נמצאים בין עולי ברית-המועצות לשעבר לבין דוברי צרפתית וספרדית: כשליש מיוצאי אתיופיה לומדים בכיתות בהן למעלה משליש התלמידים יוצאי אתיופיה, וחמישית לומדים בכיתות בהן הם יוצאי אתיופיה היחידים בכיתה.
- ◆ אחוזים גדולים יותר מעולי ברית-המועצות לשעבר (49%) ויוצאי אתיופיה (עולי אתיופיה - 71%, וילידי הארץ - 54%) ענו שכל או רוב חבריהם הם מקבוצת מוצאם, בהשוואה לעולים מארצות המערב: דוברי אנגלית - 31%, דוברי ספרדית - 21% ודוברי צרפתית - 19%.

חינוך בלתי פורמלי ופעילות פנאי

חינוך בלתי פורמלי ופעילות פנאי מציעים לבני הנוער הזדמנויות להתפתחות כישורי חיים ולמפגש ואינטראקציה עם בני גילם. פעילויות אלו יכולות להיות מובנות או בלתי מובנות, להתרחש בזירות שונות, לבד או בקבוצה ולהיות בעלות מאפיינים של התנהגות נורמטיבית או בלתי נורמטיבית. בני הנוער נשאלו על השתתפותם בפעילויות אלה ובכלל זה בפעילות מובנית אחר הצהריים ופעילות בלתי מובנית, כגון צריכת תרבות ישראלית ושימוש במחשב ובאינטרנט.

כמחצית מכלל בני הנוער השתתפו באחת לפחות מפעילויות אחר-הצהריים הבאות: מועדון נוער, חוג, תנועת נוער, או פעילות התנדבותית מחוץ לבית-הספר. שיעור זה גבוה במיוחד בקרב דוברי אנגלית - מעל לשני-שלישים.

ל-27% מבני הנוער יש תמיד כסף לבילויים ופנאי, ול-59% נוספים יש בדרך כלל כסף למטרה זו. שיעורים גבוהים יותר מעולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי אנגלית וצרפתית דיווחו שיש להם תמיד כסף (29%-40%), אל מול אחוזים נמוכים מאוד מקרב יוצאי אתיופיה ודוברי ספרדית (10%-20%).

פעילויות פנאי מאפשרות לבני נוער עולים גם הזדמנות לצרוך תרבות ישראלית ולשפר את שליטתם בעברית. נבנה מדד מסכם שכלל בני נוער שענו שביצעו בהיקף בינוני עד גבוה 2 פעילויות לפחות של צריכת תרבות ישראלית מתוך 3: קריאת ספרים ועיתונים, צפייה בטלוויזיה בערוצים ישראלים, האזנה למוזיקה ישראלית. לפי מדד זה, 74% מכלל בני הנוער דיווחו במידה בינונית עד גבוהה כי הם צורכים תרבות ישראלית בעברית, כאשר שיעורים נמוכים יותר נמצאו בקרב דוברי אנגלית (57%) וצרפתית (64%). כזכור, בני שתי קבוצות אלה דיווחו על קשיים רבים יותר בשליטה בעברית.

לרוב המכריע מבני הנוער יש מחשב ואינטרנט בבית: ל-93% ומעלה מעולי ארצות המערב ויוצאי אתיופיה ילידי ישראל יש מחשב ול-88% ומעלה יש אינטרנט; לעומת כ-80% בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר וילידי אתיופיה שדיווחו שיש להם מחשב, וכ-75% שדיווחו שיש להם אינטרנט בבית.

בני הנוער משתמשים במחשב בממוצע שעתיים וחצי ביום. שיעור זה גבוה יותר בקרב עולי ארצות המערב וילידי אתיופיה (2.7-2.8 שעות בממוצע), ונמוך יותר בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה ילידי ישראל (2.4 ו-2.2 שעות בממוצע בהתאמה).

עבודת בני הנוער בשכר

זירת העבודה יכולה להציע לבני הנוער העולים הזדמנות נוספת להיכרות עם החברה הישראלית ולמימוש מטרות אישיות, אך שילוב של עבודה ולימודים עלול לפגוע בתפקוד בבית-הספר.

רבע מבני הנוער עובדים, בעבודה זמנית או קבועה. השיעור הגבוה ביותר נמצא בקרב דוברי אנגלית (38%), והנמוך ביותר בקרב ילידי אתיופיה (12%) ודוברי צרפתית (14%). כצפוי, שיעור גבוה יותר מבני הנוער הבוגרים עובדים לעומת הצעירים: 37% בקרב גילאי 16-17 עובדים, אל מול 14% בגילאי 12-15. רק 19% מהתלמידים שעובדים דיווחו כי לימודיהם נפגעו בגלל העבודה, כלומר, הם הפסידו לימודים או שלא הכינו שיעורים או לא למדו למבחנים.

התנהגויות סיכון ומצוקה גופנית ונפשית

תהליכי הגירה, במיוחד של בני הנוער, טומנים בחובם פוטנציאל לערעור תחושת הביטחון האישי ולחיזוק תחושה של ניכור חברתי, אשר עלולים להוביל להתנהגויות סיכון. בני הנוער נשאלו על מעורבותם בהתנהגויות ובמצבי סיכון שונים, כגון השתתפות בקטטות, עישון וצריכת אלכוהול. כמו-כן, בני הנוער נשאלו על המידה בה הם סובלים מתסמינים נפשיים וגופניים שונים. כאמור, איסוף המידע נעשה באמצעות ראיונות טלפוניים עם בני הנוער ועל כן ניתן להניח שקיים תת-דיווח בנושאים אלה.

שלושה-עשר אחוזים מכלל בני הנוער היו מעורבים בקטטה שלוש פעמים או יותר בשנה האחרונה: כ-20% בקרב יוצאי אתיופיה, בהשוואה ל-8%-12% בקרב שאר קבוצות המוצא. יוצאי אתיופיה גם חשים הרבה פחות ביטחון אישי: 35% מבין ילידי אתיופיה ו-44% מבין ילידי הארץ אינם חשים ביטחון לפחות באחת מזירות החיים (בבית-הספר, בשכונה או ביישוב), לעומת בין 13% ל-23% בקרב שאר קבוצות המוצא. כמחצית מכלל בני הנוער היו קורבן לפחות פעם אחת בשנה האחרונה לקללות ולהעלבה; חמישית לגנבה; וכחמישית למכה, סטירה או דחיפה חזקה.

ארבעה-עשר אחוזים מכלל בני הנוער נוהגים לעשן סיגריות או מוצרי טבק: 19% בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר, אל מול אחוזים בודדים בשאר הקבוצות; 19% מכלל בני הנוער נוהגים לעשן נרגילה: שיעור דומה נמצא בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ועולי ארצות המערב, ושיעור נמוך יותר בקרב יוצאי אתיופיה (9% ילידי אתיופיה ו-14% ילידי ישראל).

שיעור גבוה דיווחו על חשיפה עקיפה לאלכוהול: 61% השיבו שיש להם חברים שנוהגים לשתות אלכוהול, יותר בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר, דוברי ספרדית ויוצאי אתיופיה ילידי ישראל, ופחות בקרב ילידי אתיופיה ודוברי אנגלית וצרפתית. כצפוי, הדיווח על צריכה ישירה של אלכוהול נמוך יותר: כרבע נוהגים לשתות אלכוהול לפחות יום בשבוע ורבע השתכרו אי-פעם - שיעורים דומים נמצאו בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי ספרדית ואנגלית; ושיעורים נמוכים יותר נמצאו בקרב יוצאי אתיופיה ודוברי צרפתית (12%-14%).

מחצית מכלל בני הנוער דיווחו על תסמינים נפשיים, כגון כעס, עצבות וקושי להירדם, לפחות פעם בשבוע. בקרב דוברי צרפתית ואנגלית נמצאו שיעורים גבוהים יותר (קרוב לשני-שלישים). כשליש מכלל בני הנוער חשים תסמינים גופניים, למשל כאבי ראש או בטן או סחרחורת, לפחות פעם בשבוע. גם כאן, דוברי צרפתית ואנגלית דיווחו בשיעורים גבוהים יותר על הרגשת תסמינים מעין אלה (כ-40%) ואילו יוצאי אתיופיה בשיעור נמוך יותר (24%).

היחסים עם ההורים

בני נוער שיש להם יחסים קרובים ותומכים עם הוריהם נוטים להיות בריאים יותר מבחינה פיזית ונפשית, מביעים פחות התנהגות אנטי-חברתית ומתמודדים טוב יותר עם קשיים (הראל ואחרים, 2002; סלונים-נבו ומירסקי, 2002). הקשר בין בני הנוער והוריהם נבדק במחקר בדרכים שונות. בין היתר נבנו שני מדדים מסכמים: הראשון על קשר חיובי עם ההורים - הכולל השבה בחיוב על 4 או 5 היבטים שונים מתוך 5 ההיבטים המרכיבים את המדד, כגון הסכמה עם ההיגד "אם יש לך בעיות בבית-הספר ההורים שלך מוכנים לעזור לך" וכשיש לבני הנוער בעיה הם פונים להורים; השני, על ידע ההורים על חיי בני הנוער לפי הערכת בני הנוער. המדד זה כולל בני נוער שהעריכו כי הוריהם יודעים על 4 או 5 מתוך 5 ההיבטים שנבדקו, כגון מה הם עושים בזמנם הפנוי ומי החברים שלהם, איך הם מבזבזים את הכסף. בנוסף, בני נוער נשאלו על המידה בה קל להם או קשה להם לשוחח עם הוריהם על דברים שמטרידים אותם והמידה בה הוריהם מבינים מה מטריד אותם.

לפי נתוני המדד הראשון, לכשלושה-רבעים מבני הנוער יש קשר חיובי עם הוריהם. בנוסף, שיעורים דומים חשים שהוריהם מבינים מה מטריד אותם במידה רבה או רבה מאוד, וקל להם או קל מאוד לשוחח עם ההורים על עניינים שמטרידים אותם. לפי ממצאי המדד השני, כשני-שלישים העריכו כי הוריהם יודעים הרבה על חייהם. ברוב הנושאים שנבדקו, יוצאי אתיופיה, ובמיוחד ילידי ישראל, דיווחו על קשר פחות הדוק עם הוריהם, ודוברי צרפתית - על קשר הדוק יותר. לנערות (לעומת הנערים) ולגילאי 12-15 (למול גילאי 16-17) יש קשר הדוק יותר עם הוריהם.

דפוסי פנייה לגורמי ייעוץ ותמיכה

חיפוש עזרה הינו ניסיון להתמודד עם בעיה על-ידי היעזרות באדם נוסף, כדי להקל על הבעיה או להביא לפתרונה(טטר ומילגרם, 2001). בני הנוער נשאלו על פנייה לתמיכה ולייעוץ, ועל קשר עם גורם ייעוץ פורמלי.

הרוב המכריע פונים לייעוץ (פורמלי או בלתי פורמלי) כאשר הם צריכים. מהמחקר עולה כי :

- ♦ גורם התמיכה הנפוץ ביותר הוא ההורים. ממצא זה עולה בקנה אחד עם ממצאים ממחקרים נוספים על בני נוער בארץ. יוצאי אתיופיה ילידי ישראל פונים להוריהם בשיעור נמוך יותר משאר הקבוצות. כאמור, בני קבוצה זו גם דיווחו על קשר פחות הדוק עם הוריהם.
- ♦ גורם התמיכה השני הם החברים. דפוס זה בולט יותר בקרב דוברי צרפתית ואנגלית ועולי ברית-המועצות לשעבר, ופחות בקרב דוברי ספרדית ויוצאי אתיופיה.
- ♦ על אף ש-18% מבני הנוער חשו אי-פעם צורך להתייעץ עם גורם מקצועי, אחוזים בודדים פנו מיוזמתם לגורמי ייעוץ פורמליים, כגון ליועצת בית-הספר, למחנכת או לעובדת סוציאלית.
- ♦ ארבעים אחוזים מבני הנוער היו בקשר בעבר או נמצאים כיום בקשר עם גורם ייעוץ מקצועי: שיעור גבוה יותר בקרב יוצאי אתיופיה ודוברי ספרדית, ושיעור נמוך יותר בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי אנגלית וצרפתית. גורם הייעוץ הפורמלי הנפוץ ביותר הוא יועצת בית-הספר. חשוב לציין שברוב המקרים היוזמה לקשר הייתה של גורמי הייעוץ עצמם ולא על-ידי בני הנוער (כגון שירות מבחן לנוער, ביקור סדיר ואף יועצת בית-הספר).

זהות

הגירה היא תהליך של מעבר מתרבות אחת לאחרת. אחד הביטויים החשובים ביותר הוא עיצוב מחדש של הזהות האישית והקבוצתית של המהגר (בן-שלום והורנצ'יק, 2006; בודובסקי, 2001). בהקשר זה בני הנוער התבקשו להשיב בשלוש שאלות נפרדות, באיזו מידה הם חשים כישראלים, כיהודים וכבני קבוצת המוצא, כדי ללמוד באיזו מידה הם מרגישים כל אחד ממרכיבי הזהות בפני עצמו.

כשלושה-רבעים מרגישים **ישראלים** במידה רבה או רבה מאוד, ללא הבדלים בין קבוצות המוצא. כצפוי, עם העלייה בוותק עולה שיעור בני הנוער שחשים כישראלים במידה רבה או רבה מאוד: מ-57% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ ל-88% בקרב בעלי ותק של 13 שנים ויותר.

הרוב המכריע מדוברי צרפתית ואנגלית ומיוצאי אתיופיה מרגישים **יהודים** במידה רבה או רבה מאוד, לעומת שיעור נמוך יותר בקרב דוברי ספרדית, ושיעור נמוך עוד יותר בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר. ממצא זה עולה בקנה אחד עם מידת הדתיות של המשפחה לפי הגדרתם של בני הנוער: שיעור גבוה יותר של משפחות מסורתיות ודתיות נמצא בקרב דוברי צרפתית ואנגלית ויוצאי אתיופיה, ושיעור נמוך יותר בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי ספרדית. חשוב לזכור ביחס לעולי ברית-המועצות לשעבר כי כרבע מהעולים מקבוצה זו אינם רשומים כיהודים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2009א).

הרוב המכריע מיוצאי אתיופיה מרגישים **כבני קבוצת המוצא** (99% מילידי אתיופיה ו-86% מילידי ישראל). שיעור נמוך יותר, אך עדיין גבוה למדי, נמצא גם בשאר קבוצות המוצא (68%-78%). ככל שבני הנוער עלו לישראל בגיל צעיר יותר, כך הם מרגישים פחות כבני קבוצת המוצא: 65% בקרב מי שעלו בגיל 0-3 שנים, בהשוואה ל-89% בקרב מי שעלה בגיל 10-15 שנים.

קרוב למחצית מכלל בני הנוער חשים במידה רבה או רבה מאוד הן כישראלים, הן כיהודים והן כבני קבוצת המוצא: יוצאי אתיופיה חשים כך בשיעור הגבוה ביותר: 71% מילידי אתיופיה ו-62% מילידי ישראל; ועולי ברית-המועצות לשעבר בשיעור הנמוך ביותר, 35%.

הערכת תהליך הקליטה

במחקר הנוכחי נכללו שאלות אשר בדקו את התפיסה של בני הנוער את תהליך קליטתם ואת הרגשתם בישראל.

♦ מרבית בני הנוער שבעי רצון מקליטתם בארץ, ברוב ההיבטים שנבדקו. שביעות רצון גבוהה יותר נמצאה בקרב דוברי אנגלית וצרפתית וילידי אתיופיה (כ-90%), ובמידה פחותה בקרב דוברי ספרדית ועולי ברית-המועצות לשעבר (כ-75%).

♦ כ-75% מכלל בני הנוער מרגישים שישראל היא ביתם במידה רבה או רבה מאוד: השיעור הגבוה ביותר בקרב דוברי אנגלית והנמוך ביותר נמצא בקרב דוברי ספרדית ובקרב עולי ברית-המועצות לשעבר. ייתכן כי בשתי הקבוצות הללו הסיבה לכך נעוצה בעובדה שבני הנוער מרגישים פחות יהודים ביחס לשאר הקבוצות.

נבדקו מספר גורמים העשויים להשפיע על שביעות רצון מהקליטה ועל ההרגשה בישראל בבית של בני נוער עולים, תוך כדי פיקוח על משתני רקע (מין, גיל, מוצא וותק בארץ). לשם כך נערכו שני ניתוחים רב-משתניים באמצעות מודל של רגרסיה לוגיסטית בו נכנסו משתנים שמייצגים תחומי חיים שונים של בני הנוער: מספר מפרנסים במשפחה, כמשתנה שאמור לייצג רמת הכנסה במשפחה; משתני בית-ספר: הרגשת שייכות, תחושה שיש "כתובת" לפנייה בעת הצורך והצלחה בלימודים; תחושת ביטחון אישי; תחושת בדידות; מוצאם של החברים; קשר עם ההורים; ושליטה בעברית.

לגבי הניתוח של שביעות רצון מהקליטה נמצא, שלשני תחומי חיים יש השפעה חיובית מובהקת: הרגשת שייכות לבית-הספר והיעדר תחושת בדידות או דחייה חברתית (או תחושה מועטה בלבד) מעלים את שביעות הרצון של בני הנוער מקליטתם בארץ. מעניין לציין כי לא נמצאה השפעה עצמאית מובהקת של משתנים, כגון מספר מפרנסים במשפחה, הצלחה בלימודים, הרגשה שיש "כתובת" בבית-הספר, המוצא של החברים, הרגשת ביטחון אישי ושליטה בעברית. היעדר השפעה של המשתנים הצלחה בלימודים והרגשת ביטחון אישי, מפתיע למדי.

ממצאי הניתוח הרב-משתני השני - הרגשה בישראל בבית, מסתמן שלמספר תחומי חיים של בני הנוער יש השפעה עצמאית מובהקת בכיוון הצפוי: כל שלושת משתני בית-הספר - הרגשת שייכות, הרגשה שיש "כתובת" לפנייה והצלחה בלימודים; והרגשת ביטחון אישי תורמים להרגשה בישראל בבית. כמו-כן, מעניין לציין כי גם לריבוי חברים מקבוצת מוצא **אחרות** נמצאה השפעה עצמאית

חיובית. למשתנים הבאים לא נמצאה השפעה מובהקת: מספר מפרנסים במשפחה, הרגשת בדידות או דחייה חברתית ושליטה בעברית.

ביחס לממצאי שני הניתוחים הרב-משתניים שנסקרו לעיל, ייתכן שהמשתנה "מספר מפרנסים במשפחה" אינו רגיש מספיק למצב הכלכלי של המשפחה. כמו-כן, ייתכן שהשפעת השליטה בעברית מתבטלת ברגע שמפקחים על משתנים חברתיים ובית ספריים, המושפעים ממידת השליטה בעברית.

הרגשת רווחה אישית

לתחושה של רווחה אישית יש חשיבות רבה בשל השפעתה על תחומי חיים רבים, במיוחד בגיל ההתבגרות, תקופה בה מתעצבת התנהגותם של בני הנוער (מולכו, 1998). תפיסת חיים חיובית מהווה בסיס יציב, המאפשר לעבור את גיל ההתבגרות בחוסן רב יותר בפני פיתויי התנהגויות סיכון, ולחוות את תהליך ההתבגרות כחוויה חיובית (הראל ואחרים, 2002). תפיסת חיים של בני הנוער נבדקה באמצעות שני מדדים: 1. שביעות רצון מהחיים - מדד זה הינו ממוצע של אחוזי בני הנוער שענו כי לעתים קרובות או כמעט תמיד הם אוהבים את האופן שבו דברים מצליחים להם, מרגישים שהחיים שלהם מוצלחים, מרגישים שיש להם חיים טובים, מרגישים טוב עם מה שקרה להם; 2. רצון לשנות את החיים - גם מדד זה הינו ממוצע של אחוזי בני הנוער שענו כי לעתים קרובות או כמעט תמיד הם מרגישים שהיו רוצים לשנות דברים רבים בחייהם, שהיו רוצים שיהיו להם חיים שונים.

מהממצאים עולה כי רוב בני הנוער (82%) חשים שביעות רצון מהחיים לעתים קרובות או כמעט תמיד ואחוז נמוך במקצת (78%) אינם רוצים לשנות את חייהם. לא נמצאו הבדלים מובהקים מבחינה סטטיסטית לפי קבוצות המוצא או לפי ותק בשני מדדים אלה.

כדי לבחון את הגורמים המשפיעים על שביעות רצון מהחיים נערך ניתוח רב-משתני באמצעות מודל של רגרסיה לוגיסטית. נבדקו מספר גורמים שמייצגים תחומי חיים שונים של בני הנוער, העשויים להשפיע על שביעות הרצון של בני הנוער מחייהם, תוך כדי פיקוח על משתני רקע (מין, גיל, מוצא וותק בארץ). ממצאי הניתוח מראים כי כמעט לכל המשתנים שהוכנסו למודל יש השפעה על שביעות הרצון מהחיים, ובכיוון הצפוי: היעדר בדידות; הרגשת ביטחון אישי; קשר טוב עם ההורים; ושניים מתוך שלושת משתני בית-הספר: הצלחה בלימודים והרגשת שייכות לבית-הספר, מעלים את שביעות הרצון מהחיים. יש לציין את הדמיון הרב שנמצא בין המשתנים שנמצאו בעלי השפעה הן על שביעות רצון מהחיים והן על ההרגשה בישראל בבית. לא נמצאה השפעה לשליטה בעברית או למספר המפרנסים במשפחה. כפי ששיערנו כבר בניתוחים הרב-משתניים הקודמים, ייתכן שהשפעת השליטה בעברית מתבטלת כאשר מפקחים על משתנים חברתיים ובית-ספריים, המושפעים מהשליטה בעברית. כמו-כן, ייתכן שהמדד "מספר מפרנסים במשפחה" אינו רגיש מספיק למצב הכלכלי של המשפחה. לא נמצאה השפעה למוצא של החברים.

לקראת שירות צבאי/לאומי

הרצון של עולים לשרת בצבא או בשירות לאומי הינו מדד בולט לתחושת שייכות ולהשתלבות בחברה הישראלית. רק בני הנוער גילאי 16-17 נשאלו על נושא זה. הם נשאלו על כוונתם ועל רצונם להתגייס, בניס לשירות צבאי ובנות לשירות צבאי או לאומי.

הרוב המכריע של בני הנוער מתכוונים לשרת בצבא או בשירות לאומי: 84% מהנערים מתכוונים לשרת בצבא ו-94% מהנערות (73% מתוכן מתכוונות לשרת בצבא, 12% בשירות לאומי ועוד 9% מתלבטות היכן). שיעור בני הנוער הרוצים לשרת בצבא נמוכים יותר מאחוז המתכוונים, אך עדיין מהווים את רוב בני הנוער: 63% מהנערים ו-58% מהנערות ענו שהם רוצים לשרת בצבא במידה רבה מאוד או במידה רבה, מתוך רצון ולא רק מתוך חובה.

לחלק ניכר חסר ידע על השירות בצבא: ל-24% מהנערים ול-36% מהנערות; שיעורים דומים דיווחו על חשש מהגיוס לצבא; ורבים מבני הנוער היו רוצים לקבל הכנה לצבא: 54% מהנערים ו-73% מהנערות. ראוי לשים לב גם לכך שלשיעור גבוה יחסית מהנערות (59%) חסר מידע על שירות לאומי.

מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות

קיימת חשיבות מיוחדת לבחון את היקף בני הנוער העולים שנמצאים במצבי סיכון ובמצבים של ריבוי סיכונים, ולזהות ולאפיין אותם. לשם כך נבנה מדד מסכם של התנהגויות ומצבי סיכון שונים, הכולל בתוכו 11 תחומים: היעדר מפרנסים במשפחה, היעדרות מלימודים, כישלון בלימודים, תפיסה שלילית של יחס המורים, השתתפות בהתנהגויות סיכון (אלימות, אלכוהול והתנהגות עבריינית), דחייה חברתית, דחייה על רקע המוצא, מצב רגשי קשה, וקשר בעייתי עם ההורים (להלן "תחומי סיכון"). ממצאי המדד מלמדים:

- ♦ 28% מכלל בני הנוער לא מאופיינים באף תחום סיכון: 38% בקרב דוברי אנגלית, לעומת כ-10% בקרב יוצאי אתיופיה. לעומת זאת, 44% מאופיינים בשני תחומי סיכון או יותר: כ-57% בקרב יוצאי אתיופיה, בהשוואה לכ-40% בקרב עולי ארצות המערב ו-45% בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר. כשישית מבני הנוער (14%) מאופיינים בארבעה תחומי סיכון או יותר. מפתיע לראות כי לא נמצאו הבדלים לפי ותק בארץ, מין או גיל.
- ♦ בני נוער בסיכון רב מאופיינים על-ידי מספר מאפיינים משפחתיים: משפחה חד-הורית, ראש המשפחה אינו עובד והשכלת האם תיכונית או פחות.
- ♦ עם העלייה במספר תחומי הסיכון עולה אחוז בני הנוער שנמצאים בקשר (כיום או בעבר) עם גורמי טיפול מקצועיים: מ-30% בקרב בני נוער שאינם מאופיינים בתחומי סיכון כלל, עד 58% בקרב בני הנוער המאופיינים בארבעה תחומי סיכון או יותר. כלומר, בני נוער שיש להם צרכים במגוון תחומים אכן מקבלים יותר מענים, אך, עם זאת, יש להדגיש ש-42% אינם נמצאים בקשר עם גורמים טיפוליים.
- ♦ כמו-כן נמצא, כי עם העלייה המספר תחומי סיכון, יורד אחוז בני הנוער שמרוצים מחייהם (מ-93% בקרב בני נוער שאינם מאופיינים על-ידי שום תחום סיכון ל-70% בקרב אלה שמאופיינים בארבעה תחומים ומעלה) וכן עולה אחוזם של בני הנוער שרוצים לשנות את החיים (מ-13% ל-42% בהתאמה).
- ♦ נמצא כי ככל שמספר התחומים השליליים עולה, יורדים אחוזי בני הנוער שמרגישים כישראלים במידה רבה או רבה מאוד, שהיו מקבלים כיום את ההחלטה לעלות, ומרגישים שישראל היא ביתם. כלומר, כל מדדי הקליטה יורדים עם עליה במספרי תחומי סיכון.

כיווני פעולה

ממצאי הניתוחים הרב-משתניים מראים בבירור, כי למצב טוב בתחומי חיים שונים של בני הנוער העולים, כגון בית-הספר, יחסים עם ההורים, מצב חברתי וכו', יש השפעה רבה על תפיסתם החיובית את חייהם ואת תהליך קליטתם בארץ. ממצאים אלה וממצאי מחקר נוספים מחזקים את הצורך להתמקד במספר תחומים במיוחד.

1. תפיסת בית-הספר

הממצאים הראו כי להרגשה טובה בבית-הספר, כגון תחושה שיש "כתובת" אליה ניתן לפנות בעת בעיה ותחושת שייכות לבית-הספר, יש השפעה חיובית על שביעות הרצון מהחיים ומהקליטה ועל ההרגשה בישראל בבית. לאור זאת עולה הצורך בהגברת המודעות והנגישות של צוות בית-הספר לצורכי העולים כדי שיהוו מקור לתמיכה בעת הצורך.

2. סיוע לימודי

הממצאים מלמדים כי אחוזים גדולים מבני הנוער העולים מקבלים היום סיוע לימודי. עם זאת, חלק ניכר מאלה שמקבלים סיוע סבורים שהסיוע אינו מספק והיו רוצים לקבל סיוע נוסף. פער זה בקבלת סיוע לבין הצורך בו, מעלה צורך בבחינת איכות ויעילות הסיוע הלימודי שכבר ניתן ומידת המספיקות לצרכים של בני הנוער. בנוסף, מהממצאים עולה כי כשליש מבני הנוער שנכשלו בשלושה מקצועות או יותר, לא קיבלו סיוע לימודי, ובני נוער שאינם מקבלים כל סיוע חשים שהם זקוקים לו. לאור זאת, עולה צורך לבחון את האפשרות להרחיב את מערך הסיוע כדי שיגיע גם אליהם.

3. שיפור השליטה בעברית

כשליש מבני הנוער מארצות המערב (במיוחד דוברי צרפתית ודוברי אנגלית) אינם שולטים היטב בעברית (על פי הערכה עצמית). דבר זה מפריע להם לעתים להשתתף בשיעור באופן פעיל ולהגיע להישגים טובים בלימודים. בני הנוער בשתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה מעריכים באחוזים גבוהים שהם שולטים היטב בעברית. אולם מחקרים שונים מצביעים על קשיים בשליטה בעברית בקרב יוצאי אתיופיה, ועל כן נראה שבמחקר הנוכחי יש תת-דיווח. לאור הממצאים האלה מסתמן הצורך במתן עזרה בעברית, במיוחד לקבוצות עולי המערב וכן ליוצאי אתיופיה.

4. הרחבת שיתוף ההורים בחיי ילדיהם

ממצאי המחקר הראו שקיים יחס חיובי בין רוב בני הנוער להוריהם, אשר מתבטא, לדוגמה, בעזרה של ההורים במידת הצורך בבית-הספר, ופנייה להורים על-ידי בני הנוער בעת בעיה. עם זאת, הממצאים על יוצאי אתיופיה בכלל ועל ילדי הארץ בפרט, מצביעים על קשיים ביחסים עם ההורים: יוצאי אתיופיה ילידי הארץ דיווחו באחוזים הנמוכים ביותר שהוריהם יודעים על חייהם ומבינים מה מטריד אותם. לאור זאת, יש מקום לשיפור התקשורת בין בני הנוער להוריהם, במיוחד בקרב יוצאי אתיופיה ילידי הארץ, בכדי להרחיב את המודעות של ההורים לגבי היבטים שונים של חיי ילדיהם: מצב לימודי, מצב חברתי ובילויים, התנהגויות סיכון וכו'.

5. אינטראקציה חברתית

ממצאי המחקר הראו כי למרות הוותק הרב, עולי ברית-המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה משתי הקבוצות, מתחברים בעיקר לבני מוצאם. זאת, בשונה מעולי ארצות המערב אשר חלק לא מבוטל מחבריהם הם מקבוצות מוצא אחרות ולא רק דוברי שפתם. לאור זאת, עולה הצורך בפעילויות במסגרת מערכת החינוך ומחוצה לה, שתאפשרנה אינטראקציה בין-אישית בין בני נוער מקבוצות מוצא שונות והיכרות הדדית, כולל עם בני נוער ישראלים ותיקים, בהן יינתנו לבני הנוער העולים הזדמנויות להעמיק את ההיכרות עם החברה הישראלית והקשר לישראל, לצד שמירה על תרבותם. פעילויות מסוג זה אמורות להציע גם לבני נוער ישראלים ותיקים הזדמנויות להיכרות עם העולים ותרבותם.

6. השתתפות בפעילויות אחר-הצהריים

הממצאים הראו השתתפות נמוכה של רוב הקבוצות בפעילויות אחר-הצהריים, כגון חוגים, תנועות נוער והתנדבות, למעט בקרב דוברי אנגלית אשר משתתפים באחוזים גבוהים יחסית בכל הפעילויות. לגבי יוצאי אתיופיה ילידי הארץ, נמצא שלפי מדד שמסכם השתתפות בפעילויות אחר-הצהריים, היקף השתתפותם דומה לשאר הקבוצות. אולם, בקרב קבוצה זו בולט במיוחד האחוז הגבוה של הפוקדים מועדוני נוער. עולה הצורך לבחון דרכים להרחיב את ההשתתפות של בני נוער עולים בפעילויות אחר-הצהריים על-ידי התאמה של פעילויות קיימות לצרכים ולהעדפות של קבוצות העולים השונות ופיתוח מסגרות פנאי נוספות.

7. תשומת לב להתנהגויות סיכון

ישנה חשיבות רבה במתן תשומת לב מיוחדת לבני הנוער המעורבים בהתנהגויות סיכון. הממצאים על צריכה מוגברת של אלכוהול מעלים את הצורך בתשומת לב מיוחדת לנושא, בפרט בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי ספרדית ואנגלית. בקרב יוצאי אתיופיה תשומת לב נדרשת למעורבות בקטטות ולתחושה של היעדר ביטחון אישי שהם חווים. כמו-כן, חשוב למדי לזהות את בני הנוער המאופיינים על-ידי מספר רב של התנהגויות סיכון או תופעות שליליות, וזאת לאור ממצאי המחקר, המלמדים ש-44% מבני הנוער מאופיינים בשני תחומים כאלה או יותר, ו-14% בארבעה תחומים או יותר. בני נוער אלה זקוקים למענה כוללני, שיינתן תוך תיאום ויצירת רצף טיפולי בין גורמים טיפוליים שונים.

8. לקראת גיוס לצבא או לשירות לאומי

רוב בני הנוער מתכוונים ורוצים להתגייס לצבא או לשירות לאומי. ממצאי המחקר הראו כי לחלק לא מבוטל מבני הנוער אין מספיק מידע על הצבא ועל השירות הלאומי, או אין מידע כלל. רבים הביעו גם רצון להשתתף בפעילות של הכנה לצבא. ממצאים אלה מלמדים כי יש צורך בחיזוק ערוצים להעברת מידע לבני נוער בנושא השירות הצבאי והלאומי. כמו-כן, עולה צורך לפתוח בפניהם אפשרויות שונות לקורסי הכנה ומקורות מידע שונים, וזאת במטרה שהמידע והידע בנושא יאפשרו למתן את החשש מהגיוס ולהגביר את המוטיבציה לשירות.

9. יוצאי אתיופיה ילידי ישראל

מהמחקר עולה תמונה של צרכים מרובים, במיוחד בקרב יוצאי אתיופיה ילידי ישראל. בתחומים רבים, לא רק שמצבם פחות טוב ביחס לעולים מקבוצות המוצא האחרות, אלא שמצבם פחות טוב גם בהשוואה לילידי אתיופיה. ממצאים אלה מעלים את הצורך להעמיק את ההיכרות וההבנה עם צורכי בני הנוער מקבוצה זו, במטרה לשפר את מצבם במגוון תחומי החיים שנסקרו במחקר זה.

10. הרחבת המחקר

הניתוח הדיפרנציאלי של הקבוצות השונות שנערך במסגרת המחקר, מדגים ומדגיש את חשיבות ההבנה של המאפיינים והצרכים הייחודיים של כל קבוצה. במסגרת מחקר המשך, שנמצא כיום בשלבי תכנון, ייבחנו בני נוער ילידי הארץ שהוריהם עלו מברית-המועצות לשעבר (דור שני לעולי ברית-המועצות לשעבר) - קבוצה שלא נכללה במחקר הנוכחי. כמו-כן, לאור ממצאי המחקר על אודות יוצאי אתיופיה, יוגדל במסגרת מחקר המשך המדגם של בני נוער אלה - הן ילידי אתיופיה והן ילידי ישראל, כדי לאפשר בדיקות מעמיקות יותר של צורכיהם והקשר שלהם למאפיינים שונים, וכדי להעמיק את ההבנה של ההבדלים בין שתי קבוצות אלו. בנוסף, מחקר המשך יכלול קבוצה של בני נוער יהודים ותיקים, לצורך השוואה עם בני נוער עולים ועם ילידי הארץ - דור שני לעולים.

דברי תודה

חובה נעימה היא להודות לכל האנשים שעזרו בביצוע מחקר זה.

תודה מקרב לב לבני הנוער שהתראיינו, אשר הקדישו זמן רב כדי לשתף אותנו בחוויות הקליטה שלהם.

לשותפינו בביצוע המחקר הזה ובוועדת ההיגוי שליוותה את המחקר: לשרה כהן, מנהלת שירות הרווחה במשרד לקליטת העלייה ויו"ר ועדת ההיגוי; ולרחל גינדין, מנהלת אגף המחקר במשרד לקליטת העלייה, תודה רבה על ליווי המחקר לאורך כל הדרך ועל תרומתן מנסיוןן המקצועי.

תודתנו נתונה גם לשאר חברי ועדת ההיגוי שליוו את גיבוש השאלון וניתוח הממצאים: לדפני מושיוב, מפקחת ארצית קליטת עלייה, השירות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים; לעמיהוד בהט, מנהל אגף קליטת עלייה במשרד החינוך (לשעבר) ולמאיה שריר (המנהלת הנוכחית); לעמרם אקלום, מנהל תכנית בכיר באשלים-ג'וינט-ישראל; לאילנה ליטבק-שפיזמן, מרכזת תחום מדיניות, פרויקט "לצאת מן השוליים" בשתי"ל; למילנה יערי, מנהלת פרויקט "לצאת מן השוליים" בשתי"ל; לשחר יונאי, קצין מחקר מחלקת נוער במשטרת ישראל; לרותי וינשטיין, מנהלת המחלקה לקידום בריאות במשרד הבריאות; לנח גרינבוים, מפקח ארצי קידום נוער במשרד החינוך; ולד"ר עדנה בוסטין, מאוניברסיטת בר אילן.

תודות לחברינו במאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, אשר סייעו בשלבים השונים של המחקר. תודה רבה לפרופ' ג'ק חביב, מנהל המכון, ולמרים כהן-נבות, מנהלת המרכז לילדים ונוער - על ליווי המחקר והערותיהם החשובות. תודתנו למרק מלקוביץ על העבודה המסורה בריכוז עבודת השדה. תודה מיוחדת לרות ברוך-קוברסקי, אסף בן-שוהם, משה נורדהיים, אסף שרון, ליאת ואזן-סיקרין וברכי בן-סימון, על הסיוע בניתוח הממצאים. תודה לבלהה אלון על העריכה, וללסלי קליינמן על ההכנה לדפוס.

תוכן עניינים

1	1. הקדמה
1	1.1 כללי
1	1.2 מניעים לעלייה
1	1.3 בני נוער בתהליכי קליטה
2	1.4 מידע על בני נוער עולים
3	2. מטרות המחקר
3	3. אוכלוסיית המחקר ושיטת איסוף הנתונים
3	3.1 אוכלוסיית המחקר
4	3.2 תהליך הדגימה
5	3.3 שיטת איסוף הנתונים
7	4. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער ומשפחותיהם
7	4.1 מאפיינים אישיים של בני הנוער
8	4.2 מאפייני המשפחות של בני הנוער
10	4.3 זהות דתית
11	5. שליטה בשפה העברית ובשפת האם
11	5.1 השפה בה בני הנוער מדברים בבית עם הוריהם
12	5.2 שליטה בעברית
13	5.3 שליטה בשפת האם
15	6. תפקוד לימודי ותפיסת בני הנוער את בית-הספר
17	6.1 לימודי בני הנוער ומאפייני בתי-הספר
18	6.2 המצב הלימודי של התלמידים
20	6.3 קבלת סיוע לימודי וצורך בסיוע
22	6.4 הרגשת התלמידים בבית-הספר
26	6.5 מדדי סיכון בבית-הספר
27	6.6 תפיסת התלמידים את מעורבות ההורים בבית-הספר
28	6.7 שאיפות השכלה לעתיד
30	7. מצב חברתי
33	8. חינוך בלתי פורמלי ופעילות פנאי
34	8.1 דפוסי השתתפות בפעילות בלתי פורמלית
35	8.2 דפוסי פעילות פנאי
39	9. עבודת בני הנוער בשכר
41	10. התנהגויות סיכון וקיומם של תסמינים נפשיים וגופניים
41	10.1 אלימות ותחושת ביטחון
43	10.2 עישון
44	10.3 שתיית אלכוהול
46	10.4 מעורבות בהתנהגות עבריינית
46	10.5 קיומם של תסמינים נפשיים וגופניים

47	11. היחסים עם ההורים
50	12. דפוסי פנייה לגורמי ייעוץ ותמיכה
53	13. זהות
57	14. הערכת תהליך הקליטה
58	14.1 הערכת הקליטה בישראל
60	14.2 שביעות רצון מהקליטה, ניתוח רב-משתני
62	14.3 הרגשה בישראל בבית, ניתוח רב-משתני
63	15. הרגשת רווחה כללית
64	15.1 שביעות רצון מהחיים, ניתוח רב-משתני
65	16. לקראת שירות צבאי/לאומי
68	17. מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות
72	18. סיכום המאפיינים והצרכים הייחודיים לפי קבוצות מוצא
72	18.1 עולי ברית-המועצות לשעבר
74	18.2 יוצאי אתיופיה: ילידי ישראל וילידי אתיופיה
77	18.3 דוברי ספרדית
78	18.4 דוברי צרפתית
79	18.5 דוברי אנגלית
81	19. כיווני פעולה
84	ביבליוגרפיה

רשימת לוחות

- 4 **3. אוכלוסיית המחקר ושיטת איסוף הנתונים**
לוח 1 : אוכלוסיית המחקר והמדגם, לפי מוצא
- 7 **4. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער ומשפחותיהם**
לוח 2 : מאפייני בני נוער, לפי מוצא
- 8 לוח 3 : גיל בני הנוער ביום העלייה, לפי מוצא
- 9 לוח 4 : מאפייני משפחות בני נוער, לפי מוצא
- 10 לוח 5 : בעלות על מוצרים, לפי מוצא
- 11 לוח 6 : דפוסי זהות דתית, לפי מוצא
- 5. שליטה בשפה העברית ובשפת האם**
- 12 לוח 7 : השפה בה בני הנוער מדברים בבית עם הוריהם, לפי ותק בישראל
- 13 לוח 8 : שליטה בעברית, לפי מוצא
- 14 לוח 9 : שליטה בשפת האם וחשיבות השמירה על שפת האם, לפי מוצא
- 6. תפקוד לימודי ותפיסת בני הנוער את בית-הספר**
- 17 לוח 10 : מאפיינים כלליים של בתי-הספר בהם לומדים בני הנוער, לפי מוצא
- 19 לוח 11 : המצב הלימודי של התלמידים, לפי מוצא
- 22 לוח 12 : צורך בעזרה לימודית, לפי מוצא
- 23 לוח 13 : תפיסת התלמידים את בית-הספר ועמדותיהם כלפי האווירה בבית-הספר, לפי מוצא
- 24 לוח 14 : תפיסת התלמידים את יחס צוות בית-הספר, לפי מוצא
- 26 לוח 15 : מדדי סיכון בבית-הספר, לפי מוצא
- 27 לוח 16 : תפיסת התלמידים את מעורבות ההורים בבית-הספר, לפי מוצא
- 29 לוח 17 : השאיפות ההשכלתיות של התלמידים, לפי מוצא
- 7. מצב חברתי**
- 31 לוח 18 : היקף העולים מקבוצת המוצא בכיתה, לפי מוצא
- 33 לוח 19 : המצב החברתי של בני הנוער, לפי מוצא
- 8. חינוך בלתי פורמלי ופעילות פנאי**
- 34 לוח 20 : השתתפות בפעילות בלתי פורמלית, לפי מוצא

- 35 לוח 21 : כסף לבילויים ופנאי, לפי מוצא
- 36 לוח 22 : צריכת תרבות ישראלית בעברית, לפי מוצא
- 38 לוח 23 : שימוש במחשב ובאינטרנט, לפי מוצא
- 9. עבודת בני הנוער בשכר**
- 40 לוח 24 : עבודה בשכר, לפי מוצא
- 10. התנהגויות סיכון וקיומם של תסמינים נפשיים וגופניים**
- 42 לוח 25 : קורבנות להתנהגות אלימה והשתתפות באלימות, לפי מוצא
- 43 לוח 26 : היעדר תחושת ביטחון, לפי מוצא
- 44 לוח 27 : עישון, לפי מוצא
- 45 לוח 28 : צריכת אלכוהול, לפי מוצא
- 47 לוח 29 : התנהגויות סיכון לבריאות, לפי מוצא
- 11. היחסים עם ההורים**
- 48 לוח 30 : קשר עם ההורים, לפי מוצא
- 12. דפוסי פנייה לגורמי ייעוץ ותמיכה**
- 51 לוח 31 : דפוסי התייעצות/היעזרות של בני הנוער, לפי מוצא
- 13. זהות**
- 54 לוח 32 : דפוסי זהות חברתית-תרבותית, לפי ותק
- 56 לוח 33 : פרופילים של זהות חברתית-תרבותית רב-ממדית, לפי מוצא
- 14. הערכת תהליך הקליטה**
- 58 לוח 34 : הערכת הקליטה בישראל, לפי מוצא
- 59 לוח 35 : הערכת הקליטה בישראל, לפי ותק
- 61 לוח 36 : שביעות רצון מהקליטה, ניתוח רב-משתני מסוג רגרסיה לוגיסטית
- 62 לוח 37 : הרגשה בישראל בבית, ניתוח רב-משתני מסוג רגרסיה לוגיסטית
- 15. הרגשת רווחה כללית**
- 63 לוח 38 : שביעות רצון מהחיים ורצון לשנות את החיים, לפי מוצא
- 64 לוח 39 : שביעות רצון מהחיים, ניתוח רב-משתני מסוג רגרסיה לוגיסטית

16. לקראת שירות צבאי/לאומי

66 לוח 40 : היבטים שונים של הגיוס לצבא והשירות הלאומי לפי מין, גילים 16-17

67 לוח 41 : עמדות לקראת גיוס לצבא, לפי מוצא, גילאי 16-17

17. מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות

69 לוח 42 : מדד מסכם של התנהגויות ומצבי סיכון, לפי מוצא

69 לוח 43 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער העולים, לפי מספר תחומי הסיכון

70 לוח 44 : מספר תחומי הסיכון בקרב בני נוער עולים, לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הורי בני הנוער

רשימת תרשימים

- 12 תרשים 1 : השפה בה בני הנוער מדברים בבית עם ההורים, לפי מוצא
- 21 תרשים 2 : קבלת עזרה לימודית, לפי מוצא
- 32 תרשים 3 : קבוצת המוצא של החברים של בני הנוער, לפי מוצא
- 43 תרשים 4 : מדד מסכם של היעדר תחושת ביטחון, לפי מוצא
- 49 תרשים 5 : הערכת בני הנוער את הידע של הוריהם על חייהם, לפי מוצא
- 52 תרשים 6 : בני נוער שנמצאים כיום או היו בעבר בקשר עם לפחות גורם ייעוץ אחד, לפי מוצא
- 54 תרשים 7 : דפוסי זהות חברתית-תרבותית של בני נוער - הרגשה במידה רבה או רבה מאוד, לפי מוצא
- 60 תרשים 8 : מדד מסכם של שביעות רצון מהקליטה, לפי מוצא
- 60 תרשים 9 : מדד מסכם של שביעות רצון מהקליטה, לפי ותק
- 71 תרשים 10 : פנייה לייעוץ לגורמים שונים, לפי מספר תחומי סיכון (על פי מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות)
- 71 תרשים 11 : שביעות רצון מהחיים ורצון לשנות את החיים, לפי מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות
- 72 תרשים 12 : מדדי זהות וקליטה, לפי מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות

1. הקדמה

1.1 כללי

בין השנים 1990 ל-2007 עלו לישראל קרוב ל-300,000 ילדים ובני נוער בני 0-17 בעת העלייה. בעוד שבתחילת שנות התשעים (בין השנים 1990-1994) עלו כ-30,000 ילדים ובני נוער בכל שנה, במחצית הראשונה של שנות האלפיים (בין השנים 2000-2005) מספר הילדים ובני הנוער העולים בכל שנה היה קטן מ-10,000 (קושר ואחרים, 2009).

בשנת 2008 חיו בישראל כ-60,000 בני נוער גילאי 12-17 אשר עלו ממדינות שונות בין השנים 1991-2006. קבוצה זו מהווה כ-9% מכלל בני הנוער בישראל בגילים אלה. קרוב ל-70% מבין כלל בני הנוער העולים הגיעו מברית-המועצות לשעבר, כ-12% מאתיופיה והשאר ממדינות אחרות, בעיקר מערביות.

1.2 מניעים לעלייה

העולים מקבוצות המוצא השונות עלו לישראל בנסיבות שונות:

- ◆ בעקבות נפילת המשטר הסובייטי בשנת 1989 עלו לישראל יותר ממיליון עולים מברית-המועצות לשעבר. קבוצה זו מגוונת מאוד אך אחד ממניעי העלייה הבולטים שלה הוא הרצון להבטיח את עתיד הילדים (לשם, 2003; רוזנבאום-תמרי, 2004).
- ◆ קהילת יוצאי אתיופיה בישראל מונה כ-120,000 נפש (ילידי אתיופיה וישראל) (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2009ב). משנת 1974 ידעה אתיופיה מספר הפיכות שלטונית. מצב זה הוביל להרעת מצב היהודים שם ולעלייה לישראל בשלושה גלים מרכזיים: בין השנים 1977-1984, ב-1984 (מבצע "משה") וב-1991 (מבצע "שלמה"). קבוצה זו עלתה ברובה ממניעים דתיים וציוניים (אולמן, 2005א, 2005ב; בן עזר, 2007; גלים, 2010).
- ◆ משנת 1990 הגיעו לישראל כ-25,000 עולים מדרום-אמריקה. רובם המכריע (20,000) עלו מארגנטינה במהלך שנת 2002, בעקבות המשבר הכלכלי שם, אשר הוביל לפגיעה קשה במעמד הביניים שם (אמית, 2008).
- ◆ כ-22,000 איש עלו מצרפת בשני העשורים האחרונים. מרביתם ממניעים דתיים ובעקבות התעצמות האנטישמיות שם (גינדין ואחרים, 2009).
- ◆ בשנות ה-90 של המאה העשרים היגרו לישראל מארצות דוברות אנגלית כ-40,000 עולים, רובם בשנים 1995-1997: מארצות-הברית (27,500), מאנגליה (7,500), מקנדה (3,000) והיתר ממגוון ארצות נוספות. הרצון לחיות במדינה יהודית הוא זה שדרבן רבים מהם לעלות (אמית, 2008).

1.3 בני נוער בתהליכי קליטה

בני נוער נמצאים בשלב מכריע בחייהם, הן מבחינה ההתפתחות האישית והן מבחינת ההחלטות החשובות הניצבות בפניהם. חוויית ההגירה מציבה בפני בני נוער עולים התמודדויות ייחודיות: הם צריכים להתמודד עם האתגרים המיוחדים שמציב תהליך הקליטה בחברה חדשה במקביל לאתגרים

הכרוכים בגיל ההתבגרות. למידת ההצלחה בשני מישורים אלה בחיי בני הנוער יש תפקיד חשוב בקביעת אופן השתלבותם בחברה הישראלית.

לחברה יש תפקיד מרכזי בתמיכה בתהליך זה, והיא עושה זאת באמצעות מערכות שונות: בתי-הספר, מסגרות חינוך בלתי פורמליות, מערכת הרווחה וכד'. במהלך חמש-עשרה השנים האחרונות פותחו ויושמו מגוון רחב של תכניות לבני נוער עולים בכלל, ולבני נוער עולים בסיכון בפרט, בתוך בתי-הספר, במסגרת שירותים קיימים לבני נוער בסיכון (כגון קידום בני נוער במשרד החינוך, השירות לנערות וצעירות ושירות המבחן לנוער במשרד הרווחה ובעמותות שונות), ואף במסגרות שפותחו באופן מיוחד בעבור בני נוער עולים (דוגמת התכניות "נוער עולה מסיכון לסיכוי" והפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה). למרות העשייה רבת ההיקף בתחום, קיימת תחושה בשטח ובקרב קובעי מדיניות כי הצרכים, האתגרים והקשיים עמם מתמודדים בני הנוער העולים משתנים במהירות. זאת, כתוצאה ממספר גורמים, כגון טבעו של תהליך העלייה והקליטה, שהינו תהליך מורכב ודינמי, והעלייה לישראל מארצות נוספות על ברית-המועצות לשעבר ואתיופיה (דוגמת צרפת, בריטניה ומדינות שונות מדרום-אמריקה ובראשן ארגנטינה). על כן, יש צורך במידע עדכני שיהווה בסיס לעדכון התכניות והשירותים הקיימים, והתאמתם לצורכי אוכלוסיית בני הנוער העולים בכלל, ולצרכים המשתנים לאורך השנים; לפתח מדיניות קליטה וטיפול בעולים המתחשבת במאפייני האוכלוסייה העדכניים, להוסיף שירותים ומענים חסרים.

1.4 מידע על בני נוער עולים

שתי קבוצות מוצא של עולים אשר זכו לתשומת לב במחקר בכלל, ובמחקר על בני נוער בפרט, הן העולים מברית-המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה. המחקר המקיף האחרון על השתלבותם של בני נוער מברית-המועצות לשעבר במערכת החינוך ובחברה נערך בחמישה יישובים בארץ (נועם ואחרים, 1998); ומחקר על אודות בני נוער יוצאי אתיופיה נערך בשנת 1997 (ליפשיץ ואחרים, 1998) - שני מחקרים אלה נערכו לפני למעלה מעשור. מחקרים חדשים יותר שעסקו באוכלוסיות עולים אלה התמקדו בנושאים מסוימים, כגון זהות, התנהגויות סיכון וכד' (לדוגמה, אדלשטיין ובר-המבורגר, 2003; זסלבסקי והורוביץ, 2007; Tartakovsky, 2009), ועל כן אינם נותנים מענה על הצורך במידע מקיף על אודות קבוצות עולים אלו.

מחקר HBSC (Health Behaviors in School-Aged Children) הנערך בארץ כל מספר שנים משנת 1998 (הראל ואחרים, 2003) כולל במדגמו גם בני נוער עולים. אולם, בשל צורת הדגימה, הניתוחים שניתן לעשות על אודות עולים בנפרד מוגבלים. איסוף מידע נוסף על האוכלוסייה של עולים מברית-המועצות ומאתיופיה נעשה במסגרת מחקרים שונים על מאפיינים וצרכים של אוכלוסיות יעד של שירותים שונים, כגון השירות לנערות וצעירות במשרד הרווחה והשירותים החברתיים (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 2005) וקידום נוער במשרד החינוך (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 1999); או במחקרי הערכה של תכניות לבני נוער עולים, כגון התכנית "נוער עולה מסיכון לסיכוי" (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 2008), והפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה (כהן-נבות ואחרים, 2008). אולם, המידע המובא במחקרים אלה מייצג רק את בני הנוער המטופלים בשירותים או בתכניות אלו, או קבוצות אוכלוסייה

ספציפיות, דוגמת בני נוער יוצאי אזור הקווקז (אלנבוגן-פרנקוביץ ואחרים, 2004), ואינו מייצג את כלל אוכלוסיית העולים.

לאור כל האמור לעיל, עולה שאין כיום תמונת מצב כוללת ועדכנית על בני נוער עולים, לא על העולים מברית-המועצות לשעבר או יוצאי אתיופיה, ולא כל שכן על עולים מקבוצות מוצא אחרות דוברי צרפתית, אנגלית וספרדית. זאת, למרות התחושה בקרב נותני השירותים שבני הנוער העולים מארצות המוצא השונות הם בעלי מאפיינים ייחודיים הראויים להיכרות ולתשומת לב מיוחדת. על כן, שירות הרווחה ואגף המחקר במשרד לקליטת העלייה, ביוזמה משותפת עם מרכז אנגלברג לילדים ונוער במאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, החלו בסוף שנת 2008 במחקר מקיף בקרב בני נוער עולים, וממצאיו מוצגים בדוח זה. המחקר לווה על-ידי ועדת היגוי בין-ארגונית בה השתתפו נציגים ממשרדי הממשלה השונים (הרווחה והשירותים החברתיים, החינוך, הבריאות והמטרה), ארגונים מהמגזר השלישי המטפלים בעולים ונציגי עולים (שתי"ל, ג'וינט-אשלים, מרכז השלטון המקומי, מועצת ארגוני העולים בישראל והאגודה הישראלית למען יהודי אתיופיה); ומומחים מהאקדמיה. הוועדה הייתה שותפה בבניית שאלון המחקר, הוצגו לפניו ממצאי המחקר והיא שימשה פרום לדיון בהם.

2. מטרות המחקר

מטרת העל של המחקר היא לספק מידע מקיף ועדכני על מצבם של בני נוער עולים ממדינות שונות, שיהווה תשתית לתכנון מדיניות, שירותים ותכניות; ולהתאמת שירותים ופעילויות קיימים לאוכלוסייה זו.

לצורך כך יתמקד המחקר בסוגיות הבאות:

1. המאפיינים האישיים והמשפחתיים של בני הנוער העולים ומהם צורכיהם בתחומי חיים מרכזיים: בבית-הספר; שליטה ושימוש בשפה העברית ובשפת האם; בילוי שעות הפנאי והמצב החברתי; יחסים עם ההורים ומבוגרים נוספים; וזהות חברתית-תרבותית ודתית.
2. היקף מצבי הסיכון: פרמטרים של נשירה סמויה ותחושות בני הנוער בבית-הספר, קשיים לימודיים, מעורבות באלימות, עישון, צריכת אלכוהול ומצבי סיכון רגשיים.
3. מקורות התמיכה הפורמליים והבלתי פורמליים העומדים לרשות בני הנוער; ודפוסי השימוש של בני הנוער בסיוע לימודי, בסיוע ללמידת עברית ובשירותי ייעוץ.
4. תחושותיהם של בני הנוער ביחס לתהליך קליטתם במדינת ישראל.

3. אוכלוסיית המחקר ושיטת איסוף הנתונים

3.1 אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כוללת בני נוער בגילים 12-17, אשר עלו לישראל בין השנים 1991-2006. המחקר כלל עולים מחמש קבוצות מוצא: מארצות דוברות צרפתית (בעיקר מצרפת), מארצות דוברות אנגלית (בעיקר מארצות-הברית ומבריטניה), מארצות דוברות ספרדית (בעיקר מארגנטינה), מברית-המועצות לשעבר (72% מהרפובליקות האירופאיות, 16% מהרפובליקות האסיאתיות ו-12% יוצאי קווקז)

ומאתיופיה. בנוסף כלל המחקר קבוצה של בני עולים - יוצאי אתיופיה ילידי ישראל, שהוריהם עלו לישראל עד 1990.

אוכלוסיית המחקר לא כללה את העולים החדשים ביותר בארץ (בעלי ותק של פחות משנתיים), מכיוון שקבוצה זו מאופיינת בקשיים ייחודיים והיה רצון להתמקד בעולים לאחר שלב הקליטה הראשוני; כמו-כן לא נכללו תלמידי פנימיות (מכיוון שבני נוער אלה מקבלים מענים שונים במסגרת הפנימיות ולא במסגרת הקהילה), או ילדים של תושבים חוזרים.

3.2 תהליך הדגימה

המחקר התבסס על מדגם ארצי מייצג של 800 בני נוער. לצורך ביצוע הדגימה, המשרד לקליטת העלייה העביר לצוות המחקר קובץ נתונים בעבור כל קבוצת מוצא והדגימה נעשתה באופן אקראי מתוך כל אחד מהקבוצים הללו. בניתוח המידע הנתונים שוקללו לפי הפרופורציה של מספר בני הנוער בכל קבוצת מוצא מסך-כל אוכלוסיית המחקר. בסך-הכל השיבו 680 בני נוער, המהווים 85% היענות.

לוח 1: אוכלוסיית המחקר והמדגם, לפי מוצא

דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	יוצאי אתיופיה		ברית-המועצות לשעבר	סך-הכל	
			ילידי ישראל	ילידי אתיופיה			
5	3.5	2.3	5.3	7.2	40.7	64	אוכלוסיית המחקר (N, באלפים)
100	100	100	100	100	300	800	המדגם (N)
80	79	86	87	95	253	680	ראיונות בפועל (N)
80	79	86	87	95	84	85	אחוז היענות

כאמור, 15% מהמדגם, שהם 120 בני נוער, לא רואיינו. שמונים ותשעה מהם סירבו להתראיין והיתר לא רואיינו מסיבות אחרות (כגון קושי לתאם מועד לביצוע הראיון). כמחצית מבני הנוער שסירבו להתראיין הם בגילים 12-15 וכמחצית בגילים 16-17, 57% מהם נערו והיתר נערים. אין בידי צוות המחקר מידע נוסף על המאפיינים של בני הנוער שלא רואיינו (כגון האם הם לומדים או נושרים).

בנוסף, כ-270 בני נוער שנדגמו לצורך המחקר לא רואיינו מכיוון שלא אותרו. בני נוער אלה הוחלפו בבני נוער אחרים, בהתאם לקבוצת המוצא. בסיום איסוף הנתונים נערכה השוואה בין בני הנוער שאותרו לבין בני הנוער שלא אותרו על מנת לבדוק את המידה בה בני הנוער שאותרו מייצגים את כלל בני הנוער העולים מקבוצת המוצא שלהם. לצורך כך השתמשנו במודל של רגרסיה לוגיסטית. המשתנים שהוכנסו לרגרסיה הם פריטי המידע שהיו בידי צוות המחקר על אודות בני הנוער שלא אותרו, והם: מוצא, שנת הלידה של בני הנוער, שנת העלייה של ראש המשפחה והמין של בני הנוער. נמצא כי בני הנוער שאותרו מייצגים את כלל בני הנוער מקבוצת המוצא במידה טובה, למעט בקרב ילידי אתיופיה בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ. קרי, יש קושי רב יותר לאתר את בני הנוער המשתייכים לקבוצה זו, ואלו שאותרו מייצגים את כלל קבוצה זו במידה פחותה. מכאן שלגבי קבוצה זו צריכים להיות זהירים יותר בפירוש הממצאים.

ניתוח הנתונים נעשה באמצעות תוכנת Complex Samples של SPSS. בדוח מופיעים ניתוחים לפי קבוצות בהן מספר התצפיות האפקטיביות הוא קטן ולפיכך, במקרים אלו, האומדנים המוצגים בדוח חשופים לטעויות דגימה. על מנת להזהיר את הקוראים, סומנו בסוגריים אומדנים בעלי טעויות דגימה יחסיות³ שבין הרמות 25% ל-40%. אומדנים בעלי טעויות דגימה יחסיות הגבוהות מ-40% לא דווחו.

במסגרת המחקר נערכו ניתוחים לפי מוצא, מין, גיל וותק בארץ. הנתונים בלוחות מוצגים על-פי-רוב לפי מוצא, בהתאם למטרת העל של המחקר. במקומות הרלוונטיים מובאים נתונים גם לפי מין, גיל וותק בארץ, אך לרוב ללא לוחות, כדי להקל על הקריאה.

3.3 שיטת איסוף הנתונים

הנתונים נאספו באמצעות ראיונות טלפוניים עם בני נוער בין החודשים אוקטובר-דצמבר 2008. במהלך ביצוע המחקר נשלח לכל ההורים מכתב (בעברית ובשפת האם). מכתב זה שימש לחיזוק שיתוף הפעולה של ההורים עם המחקר; הוא כלל הסבר של מטרות המחקר ובקשה לעודד את ילדיהם להשתתף במחקר.

בניית השאלון נעשתה על סמך סקירה של שאלונים רבים בהם נעשה שימוש במחקרים על אודות בני נוער בכלל, ובני נוער עולים בפרט (למשל: ואזן-סיקרין וכאהן-סטרבצינסקי, 2008; זסלבסקי והורוביץ, 2007; אלנבוגן-פרנקוביץ' ואחרים, 2004; כאהן-סטרבצינסקי ויורוביץ, 2004; משרד הבריאות, 2006; הראל ואחרים, 2003; בן-שלום והורנצ'יק, 2000 ו-2006; ליפשיץ ואחרים, 1998). כאמור, ועדת ההיגוי ליוותה את תהליך בניית השאלון וחוותה את דעתה עליו. מרבית השאלות היו סגורות ובהן בחרו המשתתפים את התשובה המתארת את מצבם בצורה הטובה ביותר.

בוצעה בחינה מוקדמת של השאלון ושל השיטה לאיסוף המידע (pre-test). אחת המסקנות מה-pre-test הייתה כי יש צורך לתרגם את כל השאלון לצרפתית. בשאר השפות נעשה תרגום חלקי רק של שאלות ומושגים מורכבים. הוחלט כי הראיונות יבוצעו בעברית על-ידי מראיינים דוברי השפה של כל קבוצת מוצא. רוב המראיינים היו עולים בעצמם. בני הנוער, לפי רצונם, יכלו לקבל הסבר לשאלה בשפת האם ולענות על השאלות בשפה זו.

למחקר הנוכחי יש נקודות חוזק רבות, ובהן:

- ◆ קבלת מידע עדכני על אודות בני נוער עולים במגוון רחב של תחומים ונושאים
- ◆ שימוש במדגם ארצי המייצג את כלל בני הנוער העולים מאותה קבוצת מוצא וקבלת מידע על קבוצות שלא נחקרו עד כה (קרי, דוברי ספרדית, אנגלית וצרפתית)
- ◆ יכולת להשוות בין קבוצות מוצא שונות
- ◆ ביצוע הראיונות על-ידי מראיינים דוברי השפה, המכירים את התרבות של המרואיינים ואת חווית העלייה והקליטה

³ טעות דגימה יחסית מוגדרת כטעות הדגימה חלקי האומדן.

כמו-כן, לראיונות טלפוניים יש מספר יתרונות על פני ריאיון פנים-אל-פנים או שאלון למילוי עצמי. לדוגמה, בביצוע ראיונות טלפוניים אפשר להסביר שאלות ומושגים ולוודא קבלת מידע מלא על אודות כל השאלות. כמו-כן, קיימת יכולת לבדוק חוסר עקביות בתשובות בין שאלות ולברר מידע דו-משמעי. נוסף לכך, בריאיון טלפוני ניתן לשמור על "מרחק" מסוים מכיוון שריאיון מסוג זה אינו כרוך בקשר עין בין המראיין למראיין (Virginia Cano ; Weinhardt et al., 1998) אצל כאהן-סטרבצינסקי ואחרים, (2008)

לצד היתרונות שנסקרו כאן, יש לציין גם את מגבלות המחקר:

- ◆ בשל מגבלות תקציב נדגמו מכל קבוצה 100 בני נוער, למעט עולי ברית-המועצות לשעבר, מהם נדגמו 300 בני נוער. גודל תא כזה אינו מאפשר ביצוע ניתוחים סטטיסטיים בקרב בני נוער מכל קבוצת מוצא (למשל הבדלים בין גילאים או בין המינים בתוך קבוצה מסוימת)
- ◆ איסוף נתונים באמצעות שאלון למילוי עצמי (במקום בראיונות טלפוניים, כפי שנעשה כאן) היה מאפשר אנונימיות ופרטיות רבות יותר והיענות גבוהה יותר לשאלות רגישות (בייט-מרום, 1986, אצל כאהן-סטרבצינסקי ואחרים, 2008). מכיוון שכך, שאלות רגישות במיוחד הוצאו מהשאלון.
- ◆ ישנו קושי להשוות נתונים בין מחקרים שאיסוף הנתונים בהם נעשה בשיטות שונות. לדוגמה, בין נתונים שנאספו באמצעות שאלונים למילוי עצמי, כגון במחקרם של הראל ואחרים (1997, 2002, 2003) לבין נתונים שנאספו בראיונות טלפוניים, כפי שנעשה במחקר הנוכחי. קושי זה מתייחס בעיקר לשאלות המתייחסות להתנהגויות סיכון או עמדות כלפי נושאים שונים, ופחות לשאלות הבודקות מידע עובדתי יותר, כגון מספר החוגים בהם השתתפו בני הנוער או מספר המקצועות בהם נכסלו.
- ◆ בין קבוצות המוצא השונות קיימים הבדלים תרבותיים. הבדלים אלה משפיעים על ההתנהגות והתפיסה של בני הנוער. לדוגמה, סביר להניח שקיימת שונות בין בני הנוער ביחס לתפיסה שלהם מהי שליטה טובה בשפה.

למחקר מתוכנן שלב נוסף אשר יכלול ארבע קבוצות:

- ◆ לצורך השוואה עם הקבוצות שנכללו במחקר בשלב הראשון יכלול השלב השני גם:
 - קבוצה של בני עולים מברית-המועצות לשעבר - ילידי ישראל בני עולים מברית-המועצות לשעבר
 - קבוצה של בני נוער ותיקים - ילידי ישראל שגם הוריהם נולדו בישראל או עלו עד שנת 1990.
- ◆ כדי להעמיק את ההבנה של תהליכי הקליטה בקרב יוצאי אתיופיה, מתוכנן לכלול בשלב השני גם הרחבה של שתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה שנכללו בשלב הראשון:
 - ילידי אתיופיה
 - בני עולים מאתיופיה - ילידי ישראל בני עולים מאתיופיה.

4. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער ומשפחותיהם

אחת המטרות של המחקר הייתה לאפיין את בני הנוער העולים לפי מאפיינים אישיים ומשפחתיים. בפרק זה מובאים המאפיינים האישיים של בני הנוער, כגון שנת עלייה, המין והגיל של בני הנוער; והמאפיינים המשפחתיים, כגון גודל המשפחה, השכלה ותעסוקה של ההורים.

4.1 מאפיינים אישיים של בני הנוער

מנתוני המחקר עולה כי הגיל הממוצע של בני הנוער שהתראיינו למחקר הוא 15.3 שנים (לוח 2 לעיל). כאשר כמחצית בקרב כל הקבוצות הם בגילים 12-15 וכמחצית בגילים 16-17, למעט בקרב דוברי צרפתית - כשני-שלישים בגילים 12-15 וכשליש בגילים 16-17. דוברי ספרדית וצרפתית חדשים יותר בארץ. בני הנוער מקבוצות מוצא אלה עלו לישראל לפני כשבע שנים במוצע, לעומת שאר קבוצות המוצא, שם הוותק הממוצע עומד על 9-10 שנים בארץ (לוח 2).

לוח 2: מאפייני בני נוער, לפי מוצא (באחוזים)

מין: נערות	גיל ממוצע (שנים)	גיל - סך-הכל	15-12 שנים	17-16 שנים	ותק ממוצע (שנים) ^{^^}	ותק - סך-הכל ^{**}	5-2 שנים	8-6 שנים	12-9 שנים	+13 שנים	יוצאי		ברית-המועצות לשעבר	
											אתיופיה - ילידי ישראל	אתיופיה - ילידי ישראל	אתיופיה - לילדי ישראל	אתיופיה - לילדי ישראל
51	15.3	100	53	47	10.1	100	12	22	36	30	55	55	49	49
56	14.8	100	63	37	7.7	100	36	22	25	17	55	55	49	49
47	15.2	100	51	49	7.1	100	27	50	17	6	55	55	47	47
61	15.3	100	51	49	9.4	100	25	10	33	32	55	55	49	49

^{^^} הבדלים מובהקים על-פי מבחן One-way Anova ($p < 0.001$)

^{**} הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

- יוצאי אתיופיה ילידי ישראל לא נשאלו שאלה זו

בנוסף לוותק בארץ נבדק גם גיל בני הנוער ביום העלייה (לוח 3). מידע זה חשוב מאחר שניתן לשער כי ככל שבני הנוער עלו בגיל מוקדם יותר כך גם הגיעו לגיל ההתבגרות עם שליטה טובה יותר בשפה העברית, וידע רב יותר על התכנים הנלמדים בבית-הספר, דבר שעשוי להשפיע על הישגים בלימודים. בנוסף ניתן להניח שקליטתם החברתית טובה יותר מאשר של אלה שהגיעו לארץ בגיל מבוגר יחסית וקרוב יותר לגיל ההתבגרות. בהתאם לממצאים על ותק בארץ, נמצא כי העולים מברית-המועצות לשעבר עלו בגיל הצעיר ביותר לישראל: הגיל הממוצע שלהם ביום העלייה היה 4.7 שנים, ואילו דוברי צרפתית וספרדית עלו בגיל המבוגר ביותר מכל קבוצות המוצא - 7.0 ו-8.2 שנים במוצע בהתאמה. כ-40% מעולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי אנגלית עלו בגיל מאוד צעיר לארץ (0-3). בשונה, 74% מדוברי ספרדית עלו לאחר שמלאו להם 7 שנים (לוח 3). כ-35% בקרב דוברי ספרדית וצרפתית היו בני

10 או יותר; בקרב ילידי אתיופיה ודוברי אנגלית כ-20% היו בגילאים אלה; ובקרב עולי ברית-המועצות לשעבר נמצא השיעור הנמוך ביותר - 8% היו בני 10 או יותר בעת העלייה.

לוח 3: גיל בני הנוער ביום העלייה, לפי מוצא (באחוזים)

דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	ילידי אתיופיה	ברית-המועצות לשעבר	סך-הכל	
5.9	7.0	8.2	5.8	4.7	5.2	גיל ממוצע ביום העלייה (שנים) ^{^^^}
100	100	100	100	100	100	גיל ביום העלייה - סך-הכל (%) ^{**}
42	27	(11)	32	40	37	3-0
24	21	(15)	23	34	30	6-4
(10)	(15)	39	25	18	19	9-7
24	37	35	20	8	14	+10

^{^^^} הבדלים מובהקים על-פי מבחן One-way Anova ($p < 0.001$)

^{**} הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

4.2 מאפייני המשפחות של בני הנוער

בלוח 4 מוצגים מאפייני משפחות בני הנוער. בולטים ההבדלים המובהקים בין קבוצות המוצא.

♦ העולים מברית-המועצות לשעבר:

- חיים במשפחות קטנות, בהן יש כשני ילדים בממוצע

- כ-80% מההורים בעלי השכלה על-תיכונית: אקדמית או לא אקדמית

- ברוב המכריע מהמשפחות (92%) ראש המשפחה⁴ עובד

- שיעור בני הנוער מקבוצה זו החיים במשפחות חד-הוריות גבוה - 26%

♦ יוצאי אתיופיה⁵: מאפייני משפחותיהם של בני הנוער משתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה ייחודיים

מאוד והם מעין תמונת ראי בהשוואה עם עולי ברית-המועצות לשעבר:

- בני נוער אלה חיים במשפחות גדולות מאוד של 6 ילדים ומעלה בממוצע במשפחה

- ב-53% מהמשפחות של ילידי אתיופיה וב-62% מהמשפחות של ילידי ישראל ראש המשפחה עובד

- 32% מיוצאי אתיופיה ילידי ישראל מתגוררים ביישובים בעלי רמה חברתית-כלכלית נמוכה (אשכולות 1-4 מתוך 10), ו-50% ביישובים מרמה בינונית (אשכולות 5-6), בהשוואה ל-32% ו-

38% בהתאמה מקרב כלל הילדים העולים בארץ המתגוררים ביישובים יהודים או מעורבים (קושר ואחרים, 2009)

- כמעט כל בני הנוער יוצאי אתיופיה חיים במשפחות בהן 4 ילדים או יותר במשפחה

- כל האמהות וכמעט כל האבות הם ללא השכלה על-תיכונית

⁴ במשפחות בני הנוער העולים ישנן גם ראשי משפחה נשים. לנוחיות הקריאה השתמשנו לאורך כל הדוח בלשון זכר.

⁵ לאורך כל הדוח, כאשר מדובר ביוצאי אתיופיה הכוונה היא לשתי הקבוצות של בני הנוער - ילידי אתיופיה וילידי ישראל, כאחד.

♦ עולים דוברי אנגלית, צרפתית וספרדית (להלן: עולים מארצות המערב):

- העולים מארצות המערב חיים במשפחות גדולות יחסית: במשפחות של דוברי אנגלית וצרפתית כ-4.5 ילדים בממוצע ובמשפחות של דוברי ספרדית יש כ-3.5 ילדים בממוצע.
- שיעור בעלי השכלה על-תיכונית (אקדמית או לא אקדמית) בקרב ההורים דוברי אנגלית גבוה ודומה לשיעור שנמצא בקרב הורי העולים מברית-המועצות לשעבר (מעל 80%). בשונה, שיעור ההורים בעלי השכלה על-תיכונית (אקדמית או לא אקדמית) מקרב דוברי ספרדית וצרפתית נמוך יותר. בולט כי רק 46% מהאמהות של דוברי צרפתית בעלות השכלה כזו.
- כ-90% מבני הנוער מארצות המערב דיווחו שבמשפחתם ראש המשפחה עובד. שישים ואחד אחוזים מהאמהות של דוברי צרפתית ו-74% מהאמהות של דוברי אנגלית עובדות, לעומת 89% מהאמהות של דוברי ספרדית.
- 59% מדוברי אנגלית חיים ברמת יישוב חברתית-כלכלית נמוכה (אשכולות 1-4 מתוך 10), לעומת 32% מקרב כלל ילדי העולים (קושר ואחרים, 2009). השיעור הגבוה שנמצא בקרב דוברי אנגלית נובע ככל הנראה מכך שרבים גרים ביישובים שמעבר לקו הירוק.

לוח 4: מאפייני משפחות בני נוער, לפי מוצא (באחוזים ובמספרים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
מספר ממוצע של ילדים במשפחה^{^^^}	3.3	2.2	6.1	6.3	3.5	4.7
משפחות חד הוריות**	21	26	15	(9)	16	--
השכלת אב**						
על-תיכונית: אקדמית או לא אקדמית	60	81	--	--	62	81
השכלת אם**						
על-תיכונית: אקדמית או לא אקדמית	59	79			67	83
ראש משפחה עובד**	84	92	53	62	88	95
רמת יישוב - סך-הכל**	100	100	100	100	100	100
4-1	28	23	26	32	31	59
6-5	40	41	41	50	37	(13)
9-7	32	36	33	18	32	28

^^^ הבדלים מובהקים על-פי מבחן One-way Anova ($p < 0.001$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

תאים ריקים מעידים על 0 אחוזים

בעלות על מוצרים: ישנו קושי לשאול בני נוער על אודות המצב הכלכלי האובייקטיבי של משפחותיהם. בניסיון להתגבר על קושי זה, בני הנוער נשאלו האם יש למשפחתם בעלות על מגוון מוצרים, כפי שמפורט בלוח 5. לגבי חלק מהנתונים יש חשש כי התשובה ניתנה תוך השפעה של רצייה חברתית.

למרבית בני הנוער יש בבית טלפון ומכשיר וידאו או DVD. בשונה, רק לכמחצית יש בבית מזגן או מייבש כביסה, וכמחצית בני הנוער דיווחו שיש להם חדר לעצמם לבד בבית. מהלוח בולט עוד כי למחצית מעולי ברית-המועצות לשעבר יש מזגן בבית, בהשוואה לשני-שלישים עד שלושה-רבעים מעולי ארצות המערב.

לוח 5: בעלות על מוצרים, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי		דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
		אתיופיה - ילידי אתיופיה - ישראל	אתיופיה - ילידי ישראל			
טלפון נייד*	85	86	97	91	94	94
וידאו/DVD	89	83	97	88	91	93
מזגן**	49	57	73	75	67	76
מייבש כביסה**	43	33	63	46	44	68
חדר לבד**	49	38	57	65	65	71

* הבדלים מובהקים (p<0.05)
** הבדלים מובהקים (p<0.01)

4.3 זהות דתית

בני הנוער נשאלו כיצד הם מגדירים את מידת הדתיות של משפחתם, האם הם נוהגים לחגוג חגים יהודיים והאם הם נוהגים לשמור על המסורת היהודית.⁶ בנושא זה נמצאו הבדלים גדולים בין הקבוצות (לוח 6):

- ♦ הרוב המכריע מיוצאי אתיופיה ומדוברי אנגלית וצרפתית הם דתיים או מסורתיים. כאשר למעלה ממחצית (51%-66%) מהם דתיים. כל או כמעט כל בני הקבוצות האלה (97%-100%) גם נוהגים לשמור על המסורת היהודית במידה בינונית עד רבה.
- ♦ בשונה, רוב עולי ברית-המועצות לשעבר (87%) אינם דתיים. כך גם 56% מדוברי ספרדית. בני הנוער משתי קבוצות אלה גם נוהגים בשיעור נמוך יותר לשמור על המסורת היהודית: 54% מעולי ברית-המועצות לשעבר ו-76% מדוברי ספרדית.
- ♦ הרוב המכריע (93%-100%) מבני הנוער מכל קבוצות המוצא נוהגים לחגוג חגים יהודים במידה בינונית עד רבה, למעט עולי ברית-המועצות לשעבר אשר נוהגים לחגוג חגים יהודים במידה פחותה (67%) בהשוואה לשאר הקבוצות.
- ♦ בני הנוער החדשים ביותר בארץ והוותיקים ביותר, לעומת בעלי ותק בינוני, אינם דתיים: 42% מבעלי ותק של 2-5 שנים ו-60% מבעלי ותק של 13 שנים או יותר, לעומת 70% ומעלה מבעלי ותק של 6-12 שנים. גם בקרב בני הנוער הבוגרים, לעומת הצעירים, נמצא שיעור גבוה יותר של בני נוער שאינם דתיים: 56% לעומת 64% בהתאמה. לא נמצא הבדל לפי מין.

⁶ חשוב להדגיש כי שאלות אלה נשאלו בכוונה תחילה ללא הגדרה של מהי מסורת יהודית או לאילו חגים מתייחסת השאלה. זאת, כדי לתת מרחב פרשנות לכל אחד מבני הנוער. יתרה מכך, לגבי שמירה על המסורת היהודית - למרואיין נאמר במפורש כי הכוונה בשאלה היא לשמירה על המסורת היהודית על פי הבנתו.

לוח 6: דפוסי זהות דתית, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית- המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
רמת דתיות המשפחה לפי הגדרת בני הנוער - סך-הכל**	100	100	100	100	100	100
חילוני/לא דתי	60	87	--	56	(9)	(15)
מסורתי	19	11	42	21	35	19
דתי	21	--	56	23	56	66
חוגגים חגים יהודיים ^{1**}	78	67	99	93	99	100
שומרים על המסורת היהודית ^{1**}	69	54	100	76	97	98

¹ בני נוער שענו בדרגות 3-5 בטווח התשובות (נע בין 1 = בכלל לא, עד 5 = הרבה מאוד)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

5. שליטה בשפה העברית ובשפת האם

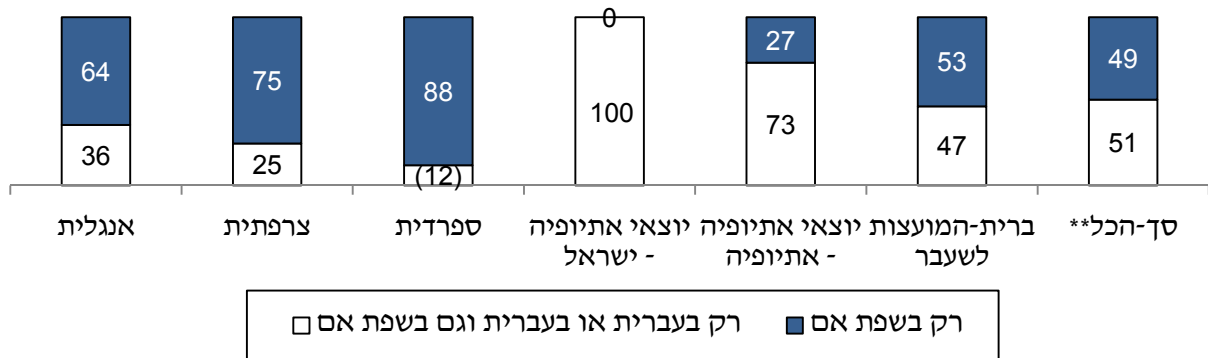
בנושא השפה נהוג להבחין בין ידע לשוני לצורכי תקשורת לבין ידע לשוני לצרכים לימודיים. רכישת שפה נוספת ברמה התקשורתית קלה יחסית וקצרה, לעומת רכישת שפה נוספת לצורך שימוש לימודי, שהיא יותר מורכבת וממושכת. וכך, פעמים רבות נראה כי התלמידים העולים מצליחים לרכוש את השפה החדשה. אולם, השפה נרכשה רק ברמה התקשורתית, בעוד שהצלחתם הלימודית נקבעת על פי שליטתם בשפה החדשה ברמה הלימודית. מצב זה מעכב את ההצלחה הלימודית של התלמידים העולים (לוין ואחרים, 2003; ידוביצקי, 2002). גישות הסוברות כי יש להיעזר בשפת האם כדי לרכוש שפה חדשה במקום לדחוק אותה הצידה מתחזקות כיום יותר ויותר, ולפיכך הן מייחסות חשיבות רבה לשליטה בשפת האם ולשימור טוב של שפה זו. זאת ועוד, מחקרים הוכיחו כי לידע אורייני טוב בשפת האם יש השפעה על ההצלחה הלימודית בשפה החדשה (לוין ואחרים, 2003; ידוביצקי, 2002).

בפרק זה, העוסק בשפה, נציג את התפלגות השפות בהן מדברים בני הנוער בבית עם הוריהם: רק בעברית, בעברית ובשפת האם, ורק בשפת האם. לאחר מכן יוצגו מדדים של שליטה של בני הנוער בעברית ובשפת אמם.

5.1 השפה בה בני הנוער מדברים בבית עם הוריהם

כמחצית מכלל בני הנוער העולים שנכללו במחקר ומעולי ברית-המועצות לשעבר מדברים בבית עם הוריהם רק בשפת האם וכמחצית בשפת האם ובעברית במשולב. הרוב הגדול מדוברי ספרדית (88%) וצרפתית (75%) מדברים בבית רק בשפת האם. בשונה, כל יוצאי אתיופיה ילידי ישראל מדברים עם הוריהם גם עברית (תרשים 1).

תרשים 1: השפה בה בני הנוער מדברים בבית עם ההורים, לפי מוצא (באחוזים)



** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
 () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

מלוח 7 עולה, כצפוי, כי עם העלייה בוותק עולה שיעור בני הנוער שמדברים בבית בעברית ויורד שיעור המדברים רק בשפת האם. עוד עולה מעיבודים נוספים, כי אחוזים גבוהים יותר מהנערים (לעומת הנערות) מדברים רק בשפת האם. כך גם בני הנוער בגילים 12-15 (לעומת בני 16-17) ובני הנוער שהיו בני 7 שנים או יותר ביום העלייה (לעומת אלה שעלו בגיל צעיר יותר), מדברים יותר רק בשפת האם.

לוח 7: השפה בה בני הנוער מדברים בבית עם הוריהם, לפי ותק בישראל (באחוזים)

סך-הכל	13 שנים או יותר	9-12 שנים	6-8 שנים	2-5 שנים
סך-הכל**	100	100	100	100
רק בעברית או בעברית ובשפת האם	46	49	29	17
רק בשפת האם	54	51	71	83

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
 () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

5.2 שליטה בעברית

השליטה בעברית נבדקה בקרב כל בני הנוער ילידי חו"ל ובקרב יוצאי אתיופיה ילידי ישראל אשר דיווחו שהם מדברים בבית עם הוריהם בשפת האם שאינה עברית.⁷ השליטה בעברית נבדקה באמצעות 9 היבטים שונים של שליטה בשפה: להבין את המורים בשיעור, לקרוא ספרי לימוד, לכתוב חיבור, להכין שיעורי בית, לענות על שאלות בבחינות, לשוחח עם מורה, לקרוא ספר, לקרוא עיתון ולקרוא מידע באינטרנט. בני הנוער התבקשו להעריך לגבי כל היבט האם הם מצליחים בהיבט זה "ללא קשיים כללי", "עם מעט קשיים", "עם הרבה קשיים" או "לא יכול בכלל". נבנה מדד המסכם את השליטה

⁷ לגבי יוצאי אתיופיה ילידי ישראל: נשאלו מי שמדברים בבית בשפת אם שאינה עברית (כלומר רק בשפת אם שאינה עברית או בשפת אם שאינה עברית וגם בעברית) ($N=38$). מסך-כל המדגם השיבו על שאלות אלה 640 בני נוער.

בעברית של בני הנוער. מוצג שיעור בני הנוער השולטים "ללא קשיים כללי" ב-6-9 מההיבטים של שליטה בעברית (לוח 8).

מעל 80% מכלל בני הנוער שולטים היטב בעברית. כך גם מרבית (86%) יוצאי אתיופיה ועולי ברית-המועצות לשעבר, בשונה מכ-66% מעולי ארצות המערב שהעידו כך. כ-30% מדוברי צרפתית וספרדית ומילידי אתיופיה רוצים לקבל עזרה בעברית, לעומת 15% מעולי ברית-המועצות לשעבר ו-19% מדוברי אנגלית (לוח 8).

לוח 8: שליטה בעברית, לפי מוצא (באחוזים)

		יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל		ברית-המועצות לשעבר		סך-הכל
דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	דוברי אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי אתיופיה - ילידי אתיופיה	דוברי ברית-המועצות לשעבר	
64	64	67	95	86	86	83
19	33	28	--	36	15	19

שליטה עברית: מדד מסכם**

רוצים עזרה בעברית**

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

מלוח 8 עולים ממצאים מעניינים לגבי יוצאי אתיופיה. מרבית בני הנוער משתי הקבוצות (ילידי אתיופיה וילידי ישראל) העריכו כי הם שולטים היטב בעברית. מחקרים אחרים מצביעים על קשיים בשליטה בעברית בקרב יוצאי אתיופיה (לדוגמה, כהן-נבות ואחרים, 2008; לוין ואחרים, 2003). בעוד רוב יוצאי אתיופיה ילידי אתיופיה (86%) העריכו עצמם כשולטים טוב בעברית, מעל לשליש (36%) העריכו גם כי הם זקוקים לסיוע בעברית. ממצאים אלה מעלים סימן שאלה ביחס להערכה העצמית של בני הנוער את שליטתם בעברית - עד כמה שליטה זו מספקת כדי להצליח בלימודים ובתחומים אחרים.

כצפוי, נמצא ששליטתם בעברית של בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ, לעומת הוותיקים יותר, נמוכה במיוחד. כך, רק 34% מהם דיווחו על שליטה טובה בעברית, לעומת 84% ומעלה מהוותיקים יותר; 40% מהחדשים ביותר בארץ (בעלי ותק של 2-5 שנים) גם העידו שאינם משתתפים בשיעור כי אינם יודעים מספיק טוב עברית, לעומת אחוזים בודדים (2%-9%) בקרב הוותיקים יותר. צריך לזכור כי בעלי ותק רב יותר הם גם מי שעלו בגיל צעיר יותר לארץ, וידוע כי רכישה של שפה חדשה קלה יותר ככל שהילד צעיר יותר. כך נמצא שכ-90% מבני הנוער שעלו בגילים 0-6 (לעומת מי שעלה בגיל 7 או יותר) דיווחו על כך שהם שולטים היטב בעברית, לעומת 66% מבני הנוער שעלו בגיל 7 או יותר. לא נמצאו הבדלים בשליטה בעברית לפי מין וגיל.

5.3 שליטה בשפת האם

ישנם דיווחים רבים על קשיי תקשורת בקרב משפחות עולים בין ההורים לילדיהם על רקע העובדה שהילדים מתקשים בשליטה בשפת האם וההורים מתקשים בשליטה בשפה העברית (אופיר וסול, 2009; סבר, 2007; טננבאום, 2004; חביב ואחרים, 2001; ארונון, ללא שנה; שליפר, ללא שנה). מכאן החשיבות הרבה של בדיקת השליטה של בני הנוער בשפת אמם. בדומה לשליטה בעברית, גם השליטה

של בני הנוער בשפת האם נבדקה באמצעות 6 היבטים הזהים להיבטים שנבדקו ביחס לשליטה בעברית, בהם: לקרוא ספרי לימוד, לכתוב חיבור, לענות על שאלות בבחינות, לקרוא ספר, לקרוא עיתון, לקרוא מידע באינטרנט. בדומה לבדיקת השליטה בעברית, בני הנוער התבקשו להעריך לגבי כל היבט באיזו מידה הם מצליחים בו. נבנה מדד המסכם את השליטה של בני הנוער בשפת האם. בלוח 9 מוצג שיעור בני הנוער השולטים "ללא קשיים כלל" ב-4-6 מההיבטים של שליטה בשפת האם. בני הנוער שמדברים בבית עם הוריהם רק בעברית לא נשאלו סדרת שאלות אלה.⁸ בעוד ש-83% מכלל בני הנוער העריכו את שליטתם בעברית כטובה, רק 32% העריכו כך ביחס לשליטה בשפת האם.

לוח 9: שליטה בשפת האם וחשיבות השמירה על שפת האם, לפי מוצא (באחוזים)

דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	יוצאי		ברית- המועצות לשעבר	סך- הכל	
			אתיופיה - ילידי ישראל	אתיופיה - ילידי אתיופיה			
74	52	48	29	19	27	32	שליטה בשפת האם: מדד מסכם**
82	90	80	81	89	57	67	שמירה על שפת האם: חשוב מאוד בעיני בני הנוער**
87	88	78	90	94	74	79	חשוב מאוד בעיני ההורים לפי הערכת בני הנוער**

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

מלוח 9 עולים הממצאים הבאים לפי קבוצות מוצא:

- ◆ כשלושה-רבעים (74%) מדוברי אנגלית דיווחו על שליטה טובה בשפה זו. שיעור זה גבוה במיוחד, בהשוואה לכמחצית בקרב דוברי ספרדית וצרפתית ופחות משליש בשאר קבוצות המוצא.
- ◆ ממצא זה ביחס לשליטה באנגלית של דוברי שפה זו צפוי, בין היתר, מכיוון שהשפה האנגלית היא שפה בין-לאומית ומרכזית בלימודים ובהיבטים נוספים של חיי בני הנוער (כגון שימוש באינטרנט). ייתכן גם שהעולים דוברי אנגלית תופסים שהחברה הישראלית מייחסת יוקרה הן לידיעת השפה האנגלית והן לעובדה שהם הגיעו מאמריקה (חלקם הגדול) ולכן חשוב להם לשמור על שפה זו.
- ◆ כרבע (27%) בלבד מעולי ברית-המועצות לשעבר שולטים היטב ברוסית. ממצא זה אינו עולה בקנה אחד עם התפיסה הרווחת בחברה הכללית ולדיווח העצמי של עולי ברית-המועצות לשעבר, ביחס לחשיבות המיוחסת לשמירת השפה הרוסית כחלק משמירת התרבות והזהות הרוסית (פרידמן, 2007; לומסקי-פדר ואחרים, 2005; קימרלינג, 2004; לשם, 2003; ידוביצקי, 2002; לרנר, 2001). ישנם מספר הסברים אפשריים: יש לזכור כי בני הנוער בקבוצה זו הם בעלי הוותק הרב ביותר בארץ (מעל 10 שנים בממוצע) והם גם עלו בגיל הצעיר ביותר (בגיל פחות מחמש בממוצע), דבר שיכול להסביר את הממצא המוצג לעיל על שליטה טובה בשפה, במדד שבודק לא רק יכולת דיבור אלא גם קריאה וכתובה בה. גם לגבי דיבור, כפי שהוצע לעיל, מחצית מהם מדברים בבית עם הוריהם רק בשפת האם, אולם שיעור זה נמוך בהשוואה לעולים מארצות המערב. הסבר אפשרי

⁸ כלומר, על סדרת שאלות זו ענו רק בני נוער שמדברים בבית עם הוריהם רק בשפת האם או בשפת האם וגם בעברית. בסך-הכל השיבו על השאלות 591 בני נוער (41 מהם יוצאי אתיופיה ילידי ישראל).

נוסף נעוץ בהבדלים בהגדרה הסובייקטיבית של מהי שליטה טובה בשפה. ייתכן כי באים כאן לידי ביטוי הבדלים תרבותיים בין הקבוצות ביחס להגדרה זו, והעולים מברית-המועצות לשעבר נוהגים להגדיר בחומרה רבה יותר שליטה טובה בשפת האם, לעומת בני קבוצות אחרות.

◆ שיעור נמוך יחסית מילידי אתיופיה העריכו כי הם שולטים היטב בשפת האם - כחמישית (19%). ממצא זה יכול להיות מוסבר בכמה אופנים: יהודי אתיופיה באים מחברה שתרבותה אורלית המועברת בין דורות כתרבות שבעל פה. שיטת הלימוד המקובלת הייתה שינון וכמעט שלא נמצאו טקסטים כתובים באמהרית (בן עזר, 1992). המדדים שנבדקו במחקר הנוכחי בדקו את השליטה בשפה על כל רבדיה - דיבור, קריאה וכתובה, כלומר, גם מדדים של שפה אוריינית שאינם קיימים כמעט בשפה האמהרית. לדוגמה, נמצא כי 21% בלבד מילידי אתיופיה יכולים לקרוא ספרי לימוד וחומר מקצועי בשפת אמם ללא קשיים כלל, לעומת 45%-71% בקרב עולי ארצות המערב. ילידי אתיופיה החלו לרכוש את השפה העברית (והאנגלית) כאשר המיומנויות האורייניות שלהם בשפת האם נמוכות. אי טיפוח שפת האם ואי שימורה הביאו למצב של אובדן שפה זו (לוי ואחרים, 2003).

הממצאים מראים שכצפוי, עם העלייה בוותק יורד שיעור בני הנוער ששולטים בשפת האם: מ-81% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ, ל-22% בלבד מבעלי ותק של 13 שנים או יותר בארץ. בהתאמה, מעל 50% מבני הנוער שעלו לאחר גיל 7, לעומת כ-20% ממי שעלה עד גיל 6, שולטים היטב בשפת האם. לא נמצאו הבדלים בשליטה בשפת האם לפי מין וגיל.

חשיבות השמירה על שפת האם: בני הנוער נשאלו גם באיזו מידה חשוב להם לשמור על שפת האם ובאיזו מידה הם מעריכים כי חשוב להוריהם שהם ישמרו על שפה זו (לוח 9). בכל קבוצות המוצא, מלבד ברית-המועצות לשעבר, דיווחו אחוזים גבוהים שחשוב להם מאוד לשמור על שפת האם (בין 80%-90%). ביחס לעולי ברית-המועצות לשעבר, בהמשך לממצא שדווח קודם על שיעור נמוך יחסית של בני נוער ששולטים בשפה הרוסית, נמצא כי ל-57% חשוב מאוד לשמור על השפה הרוסית, אחוז נמוך יותר בהשוואה לשאר הקבוצות. עם זאת, אחוז גבוה יותר העריכו כי להוריהם חשוב מאוד שהם ישמרו על השפה הרוסית (74%). גם שיעור זה נמוך יחסית לשאר הקבוצות. בקבוצה זו ניכר ההבדל בין מידת הרצון של בני הנוער לשמור על שפת האם לבין הערכתם את רצון הוריהם, הבדל שקיים בצורה זניחה בשאר הקבוצות.

6. תפקוד לימודי ותפיסת בני הנוער את בית-הספר

בית-הספר הינו אחד מסוכני החיברות העיקריים של בני הנוער בכל חברה, בו ניתן לרכוש מיומנויות יסוד באוריינות וכן השכלה פורמלית. בנוסף, בבית-הספר בני הנוער יכולים לקיים יחסיים חברתיים עם קבוצת השווים, אשר מהווים גם הם סוכן חיברות חשוב (כהן-נבות ואחרים, 2001; כאהן-סטרבצינסקי ויורוביץ, 2004). בית-הספר הוא גם המסגרת בה בני הנוער מבלים חלק ניכר מחייהם היומיומיים (הראל ואחרים, 1997). מסגרת בית-הספר משפיעה על תחומי חיים רבים של בני הנוער; היא חשובה לגיבוש ההערכה והתפיסה העצמית; ובה מתעצבות התנהגויות רבות. יחסי הגומלין בין צוות בית-הספר לתלמיד מושפעים בין השאר מצורכי התלמיד, מיכולת ההסתגלות שלו, מהציפיות

שלו מעצמו ומהציפיות של הסביבה ממנו, מהתחושות המלוות אותו - ממידת הצלחתו בלימודים ומיחסיו עם צוות בית-הספר (מולכו, 1998; הראל ואחרים, 2002).

מהספרות המחקרית עולה כי בית-הספר יכול להוות זירה להסתגלות ולחיברות של התלמידים, כמו גם זירה בעלת פוטנציאל לסיכון בעבורם: תלמידים שאינם אוהבים את בית-ספרם נוטים לאמץ בהיקף נרחב יותר התנהגויות סיכון, כגון עישון ושתיית משקאות אלכוהוליים. כמו-כן קיים קשר בין תפיסות התלמידים את בית-הספר לבין הצלחתם בלימודים, כאשר תלמידים שחשו יותר ביטחון בבית-הספר הצליחו יותר (כהן-נבות ואחרים, 2001; הראל ואחרים, 2002). ניתן להצביע על מספר גורמים המשפיעים על הסתגלות התלמידים לבית-הספר: התפיסה העצמית האקדמית של התלמידים, המוטיבציה שלהם להצליח בלימודים ולהיות מעורבים בבית-הספר, והשאיפות והציפיות שלהם בתחום ההשכלה. בגורמים אלה נכללים גם הישגי התלמידים, התפיסה העצמית של התלמיד, תמיכת המשפחה ומאפייני בית-הספר עצמו (כאהן-סטרבצ'ינסקי ויורוביץ, 2004).

גם הקשר עם המורים עשוי להשפיע על ההישגים והלמידה, ועל תפיסת בני הנוער את בית-הספר. מעורבות גדולה של המורים (כגון היכרות עם התלמיד, התעניינות בנעשה איתו וכד'), הצבת ציפיות גבוהות מהתלמידים ופיקוח מתון, משפרים את הישגי התלמידים, את המוטיבציה ללמידה ואת תחושת הרווחה שלהם (מולכו, 1998). גם להורים יש מקום חשוב ומרכזי בחינוך ובהתוויות דרך לבני הנוער. לתמיכה ולמעורבות של ההורים בחינוך ילדיהם יש חשיבות רבה להצלחה בלימודים. שיתוף פעולה בין בית-הספר וההורים חשוב במיוחד כדי להתמודד עם מכלול קשיי הילדים (כהן-נבות ואחרים, 2009).

מכל האמור לעיל עולה, כי לקליטת בני הנוער בבית-הספר יש ממדים חברתיים ותרבותיים, בנוסף על הממד הלימודי. הרגשתם בבית-הספר משפיעה גם על הצלחת תהליך הקליטה שלהם בישראל בכלל (ידוביצקי, 2002), ועל שילובם החברתי והתרבותי בפרט (אמיר והורוביץ, 2003). זאת ועוד, השכלה מהווה משאב מרכזי למוביליות של המהגרים בארץ החדשה. כתוצאה מכך, לאי-ההצלחה להשתלב במערכת החינוך יכולה להיות השפעה על העתיד ההשכלתי והתעסוקתי של בני הנוער אלה (בודובסקי, 2001).

כאשר מדובר בתלמידים עולים, גם לצעדים שמערכת החינוך נקטה כדי לטפל בקליטתם עשוי להיות ערך רב, כגורם נוסף שעשוי לקדם או לעכב את הסתגלות התלמידים בבית-הספר. ידוביצקי (2002) טוען כי בחינת ההתמודדות של מערכת החינוך הישראלית עם אתגר הקליטה, הן ברמת המטה והן ברמת בית-הספר, מראה לא פעם כי משימה זו נתפסת כעוד משימה של בית-הספר, אשר תבוצע בכלי החינוך הקיימים בבית-הספר, המתאימים למרב התלמידים; ולא כמשימה הדורשת שינוי מהותי בדרך העבודה של המערכת וההתייחסות לתלמידים אלה, כדי להבטיח את הצלחת קליטתם. עם זאת, ידוביצקי טוען עוד כי לאחר גל העלייה הגדול בתחילת שנות התשעים, ניתן היה להתחיל לזהות שינוי ברצונה של מערכת החינוך להבין את הקשיים, הצרכים והתרבות של העולים, ובתפיסת תהליך הקליטה של כל תלמיד כתהליך ארוך ורב-שלבי. תפיסה זו מעמידה את מערכת החינוך בפני אתגר בניסיון להתאים את דרכי עבודתה לצרכים הייחודיים של בני קבוצות המוצא השונות, בעלי תקופות וותק שונות בארץ, ואף להתייחס גם לצורכיהם של בני העולים (ילידי ישראל).

השתלבות התלמידים במערכת החינוך נבחנה במחקר זה במגוון רחב של היבטים: מאפייני הלומדים מבחינת שלב חינוך וסוג בית-ספר, המצב הלימודי - הצלחות וקשיים; צורך בסיוע לימודי והסיוע שניתן לתלמידים; הרגשת התלמידים בבית-הספר; הקשר שלהם עם הצוות ותפיסתם את מידת מעורבות הוריהם בבית-הספר; ביטויים של נשירה סמויה ושאיפות השכלתיות לעתיד.

6.1 לימודי בני הנוער ומאפייני בתי-הספר

ביצוע ראיונות טלפוניים אפשר לראיין בני נוער הלומדים במערכת החינוך הממלכתית, הממלכתית-דתית והעצמאית, וגם בני נוער שאינם לומדים בבית-הספר.⁹ כמעט כל בני הנוער (99%) שרואינו במסגרת המחקר לומדים בבתי-ספר (לוח 10), למעט 1% שנשרו ממערכת החינוך - שמונה בני נוער: ארבעה נערים וארבע נערות; ארבעה עובדים וארבעה מנותקים (אינם לומדים ואינם עובדים). שיעור בני הנוער העולים שנשרו ממערכת החינוך בקרב כלל האוכלוסייה היהודית בישראל הינו פי שתיים משיעור הוותיקים (קושר ואחרים, 2009).

שלב חינוך: בהתאם להתפלגות הקבוצות לפי גיל עולה כי ההתפלגות של בני הנוער בין תלמידי חטיבת ביניים לבין תלמידי החטיבה העליונה אינה אחידה בין קבוצות המוצא. בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר, דוברי אנגלית ויוצאי אתיופיה ילידי ישראל, יש יותר תלמידים מהחטיבה העליונה. בקרב ילידי אתיופיה, דוברי ספרדית ודוברי צרפתית, ההתפלגות בין שני שלבי החינוך מאוזנת יותר ומחולקת כמעט שווה בשווה (לוח 10).

לוח 10: מאפיינים כלליים של בתי-הספר בהם לומדים בני הנוער, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה		דוברי ספרדית		דוברי אנגלית	
		98	98	98	98	100	99
99	99	98	98	98	98	100	99
100	100	100	100	100	100	100	100
39	38	52	38	42	47	33	33
61	62	48	62	58	53	67	61
סוג בית-ספר (כיתות י'-י"ב)¹							
65	61	66	62	71	86	82	65
33	36	34	36	29	--	(18)	33

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)
¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100%. שאר התלמידים לומדים במגוון סוגי בתי-ספר אחרים.
 () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40.
 -- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40.

⁹ חשוב לציין פעם נוספת שבידי צוות המחקר אין כל מידע על בני הנוער שסירבו להתראיין או לא אותרו. בתוך כך, איננו יודעים מי לומד ומי נושר.

סוג בית-ספר :

- ◆ כשני-שלישים (65%) מתלמידי כיתות יי-י"ב במחקר זה לומדים בבתי-ספר עיוניים ושליש בבתי-ספר טכנולוגיים (לוח 10).
- ◆ בבתי-ספר עיוניים לומדים התלמידים החדשים יותר בארץ (בעלי ותק של 2-5 שנים) : 83%, לעומת 56%-67% בקרב הוותיקים יותר ; ויותר נערות, לעומת נערים (72% לעומת 58%). מנגד, בבתי-ספר טכנולוגיים לומדים התלמידים הוותיקים יותר (בעלי ותק של מעל 6 שנים בארץ) : בין 32% ל-41%, בהשוואה ל-17% בקרב החדשים ביותר ; ויותר נערים לעומת נערות (39% לעומת 27%).

6.2 המצב הלימודי של התלמידים

על פי דיווח בני הנוער, רבע מהתלמידים מתקשים בשלושה מקצועות או יותר ושישית נכשלו בשלושה מקצועות או יותר (לוח 11). המצב הלימודי לפי קבוצות המוצא מוצג בלוח 11 :

- ◆ המצב הלימודי של עולי ברית-המועצות לשעבר הוא הטוב ביותר : 19% בלבד דיווחו כי הם מתקשים בשלושה מקצועות או יותר. תלמידים אלה הם גם התלמידים הוותיקים ביותר בארץ בממוצע, אשר עלו בגיל הצעיר ביותר (בגיל 4.7 שנים בממוצע), ושיעור גבוה מהם שולטים היטב בעברית. למרות העלייה בוותק, בסקר שנערך באמצע שנות ה-90 נמצא שיעור דומה מאוד של תלמידים שדיווחו על היקף כזה של קשיים לימודיים (נועם ואחרים, 1998).
- ◆ בקרב דוברי ספרדית וצרפתית נמצאו הקשיים הלימודיים הרבים ביותר : מעל ל-40% מהם דיווחו כי הם מתקשים בשלושה מקצועות או יותר. ביטויים אלה לקושי בלימודים יכולים להיות מוסברים על-ידי שליטה נמוכה בעברית : 27% מדוברי ספרדית ו-26% מדוברי צרפתית אינם שולטים טוב בעברית, לעומת 17% בקרב כלל בני הנוער במחקר.
- ◆ המצב הלימודי של יוצאי אתיופיה מורכב במיוחד : אחוזים גבוהים מהם, בהשוואה לעולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי ספרדית ואנגלית, דיווחו על כישלון בלימודים : כ-25% לעומת כ-12%.
- את ההבדל בין יוצאי אתיופיה לבין העולים מקבוצות מוצא אחרות ניתן להסביר בפער בין התרבות הקולטת לזו של הנקלטים. בספרות המחקרית מקובלת התפיסה שככל שהפער בין התרבויות גדול יותר, כך יתקשו הנקלטים להצליח בתרבות החדשה. מצב זה בולט במיוחד בפערים ברמת האוריינות : נקלטים מתרבות אוראלית שאינה אוריינית יתקשו להשתלב בתרבות האוריינית (לויך ואחרים, 2003).
- הסבר נוסף שניתן ביחס ליוצאי אתיופיה, עולה ממחקרן של גולן-קוק ושותפותיה (1987). להערכתן, לתלמידים יוצאי אתיופיה יש מוטיבציה גבוהה ללמידה, אך הם חסרים מרכיבים מעשיים להגשמת מוטיבציה זו, כגון "השתתפות פעילה", "התמדה" ו"מילוי חובות לימודיים".
- מקובל לחשוב שהוותק בארץ החדשה הוא משתנה משמעותי שיכול להסביר הבדלים בהישגים הלימודיים (לויך ואחרים, 2003). למרות שהיה צפוי כי המצב הלימודי של יוצאי אתיופיה ילידי ישראל יהיה טוב מזה של ילידי אתיופיה, הנתונים מראים כי המצב אינו כך.

לוח 11: המצב הלימודי של התלמידים, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
25	19	34	37	41	43	33
16	14	23	27	(12)	22	(12)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

המצב הלימודי של התלמידים העולים נבדק לפי משתנים נוספים:

- ◆ עם העלייה בוותק יורד שיעור התלמידים שנכשלו בשלושה מקצועות לפחות: מ-27% בקרב בעלי וותק של 2-5 שנים ל-10% בקרב התלמידים שנמצאים בארץ 13 שנים או יותר.
- ◆ ישנן עדויות מחקריות שככל שילדים עלו בגיל צעיר יותר, סיכויי ההצלחה שלהם בלימודים גדלים (בודוסקי, 2001). עדויות אלה מתחזקות במחקר הנוכחי: שיעור התלמידים שעלו בגיל 10 שנים ויותר ונכשלו בשלושה מקצועות או יותר (27%) גבוה בצורה מובהקת משיעור התלמידים שעלו בגיל צעיר יותר (12%-15%).
- ◆ לא נמצאו הבדלים לפי מין וגיל בשיעור התלמידים שמתקשים או מקבלים עזרה בשלושה מקצועות או יותר.
- ◆ מעניין לציין כי מבין התלמידים שנכשלו בשלושה מקצועות או יותר, כשליש (36%) לא קיבלו סיוע לימודי כלשהו, וכ-60% רוצים לקבל עזרה בלימודים (או עזרה נוספת אם הם כבר מקבלים עזרה).

המקצועות בהם התלמידים מתקשים:

- ◆ כרבע עד שליש מהתלמידים מתקשים במקצועות מתמטיקה, היסטוריה, ספרות, תנ"ך ואזרחות.
- ◆ יוצאי אתיופיה מתקשים יותר באנגלית, ודוברי ספרדית ואנגלית מתקשים יחסית יותר במקצוע הלשון.
- ◆ מעניין לשים לב כי שיעור התלמידים שדיווחו כי הם מתקשים במתמטיקה דומה לשיעורי התלמידים שמתקשים במקצועות עתירי שפה, כפי שנמצא גם במחקרם של לוין ושותפיה (2003) על אודות תלמידים עולים.
- ◆ שיעור עולי ברית-המועצות לשעבר שמתקשים במתמטיקה דומה לשיעורים שנמצאו בקבוצות המוצא האחרות. ממצא זה הוא בניגוד לדעה הרווחת כי תלמידים עולים בכלל מצליחים יותר במקצועות שאינם עתירי שפה, וכי עולי ברית-המועצות בפרט טובים במיוחד במקצועות הריאליים, כגון מתמטיקה.

ניתוח הישגים בבחינות הבגרות בקרב כלל התלמידים היהודים בשנת תשס"ח

ניתוח מיוחד של הציונים בבחינות בגרות (בקרב תלמידי י"ב בבתי-הספר המגישים לבגרות בלבד) שנעשה במאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, על סמך קובץ נתונים שהתקבל ממשרד החינוך מעלה כי:

- ◆ 60% מכלל התלמידים היהודים בשנת 2008 היו זכאים לתעודת בגרות ו-53% היו זכאים לתעודת בגרות שמאפשרת לימודים באוניברסיטה.
- ◆ בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי צרפתית וספרדית נמצאו שיעורים דומים לאלה של כלל התלמידים היהודים.
- ◆ בקרב דוברי אנגלית נמצאו השיעורים הגבוהים ביותר: 63% היו זכאים לתעודת בגרות ו-61% לתעודת בגרות שמאפשרת לימודים באוניברסיטה.
- ◆ ניתוח הציונים של יוצאי אתיופיה מצביע על תמונה מדאיגה ביחס לעתיד הלימודי של קבוצה זו:
 - 35% בלבד מילידי אתיופיה ו-38% מיוצאי אתיופיה ילידי ישראל היו זכאים לתעודת בגרות.
 - רק 19% מילידי אתיופיה ו-29% מיוצאי אתיופיה ילידי ישראל הם בעלי תעודת בגרות שתאפשר להם לימודים באוניברסיטה.
 - שיעור הזכאים לתעודת בגרות בקרב יוצאי אתיופיה ירד בין השנים 2002 ל-2008 מ-43% ל-36%.
 - עם זאת, יש לציין שיפור מסוים בין השנים בשיעור הזכאים לתעודת בגרות אשר עונה על דרישות הכניסה לאוניברסיטה: מ-18% בשנת 2002 ל-22% בשנת 2008.
 - ההישגים הלימודיים הנמוכים יחסית של יוצאי אתיופיה באים לידי ביטוי בהישגים בבחינות הבגרות, כמו גם בדיווחיהם על שיעור גבוה יחסית שנכשלו בשלושה מקצועות או יותר (לוח 11).

6.3 קבלת סיוע לימודי וצורך בסיוע

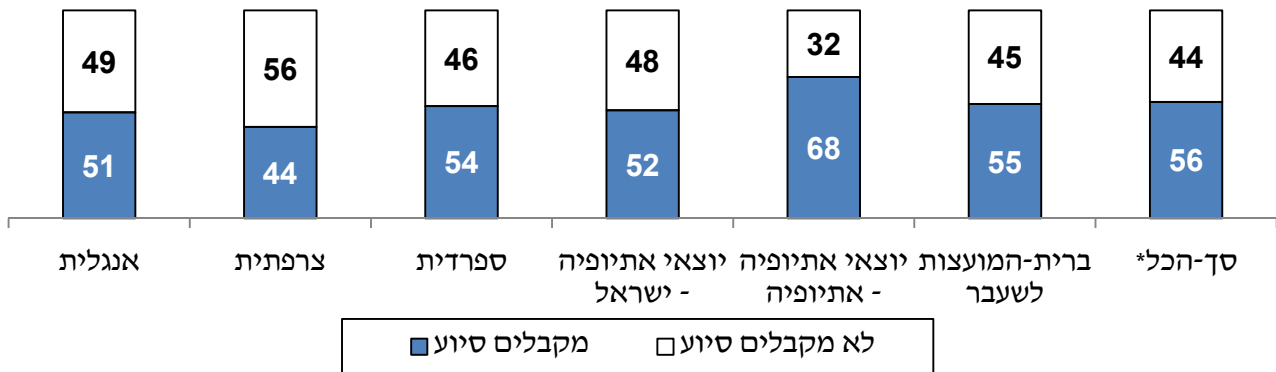
א. קבלת סיוע לימודי

כאמור, אחוזים משמעותיים מבין התלמידים דיווחו על קושי בלימודים. התלמידים נשאלו האם הם מקבלים סיוע לימודי כלשהו. כמחצית מהתלמידים (56%) נהנים מסיוע לימודי: 72% מהתלמידים החדשים ביותר בארץ, לעומת 51%-58% מהתלמידים הוותיקים יותר. לא נמצא הבדל לפי גיל ומין בנושא זה.

בתרשים 2 מוצגים הממצאים לפי קבוצות מוצא:

- ◆ מעל למחצית מכלל התלמידים מקבלים סיוע לימודי.
- ◆ בקרב ילידי אתיופיה נמצא שיעור גבוה יותר - מעל לשני-שלישים (68%) קיבלו סיוע לימודי כלשהו. בהשוואה לסקר שנערך בשנת 1997 (ליפשיץ ואחרים, 1998), במחקר הנוכחי נמצא שיעור הגבוה פי שתיים של מקבלי סיוע.
- ◆ כמחצית (55%) מעולי ברית-המועצות לשעבר דיווחו כי הם מקבלים סיוע לימודי. שיעור זה נמצא גם במחקר שנעשה באמצע שנות ה-90 (נועם ואחרים, 1998) ובמחקר שליווה את התכנית "נוער עולה מסיכוי לסיכון" באמצע שנות ה-2000 (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 2008).

תרשים 2: קבלת עזרה לימודית, לפי מוצא (באחוזים)



* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

נותני הסיוע הלימודי: מכלל בני הנוער המקבלים עזרה לימודית, בקרב כ-50% מדובר בסיוע ציבורי (מטעם בית-הספר או תכנית ציבורית אחרת), ואילו כ-50% מקבלים עזרה מבן משפחה/חבר או ממורה פרטי. רוב יוצאי אתיופיה (90%) נהנים בעיקר מסיוע במסגרת בית-הספר הניתן באמצעות המורים, בתכניות לתגבור לימודי ובמרכזי למידה. לעומתם, דוברי אנגלית ועולי ברית-המועצות לשעבר נעזרו באחוזים גבוהים יחסית בקרובי משפחה וחברים (33% ו-21% בהתאמה). בנוסף לכך, בין 39% ל-56% מקבוצות אלה נעזרו במורה פרטי, לעומת אחוזים בודדים מיוצאי אתיופיה.

המקצועות בהם ניתן סיוע לימודי (מקרב מי שקיבל סיוע):

- ♦ הסיוע הרב ביותר ניתן במתמטיקה: 76% מילידי אתיופיה קיבלו סיוע במקצוע זה, ובין 51% ל-60% מיוצאי אתיופיה ילידי ישראל, עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי ספרדית ואנגלית.
- ♦ סיוע רב ניתן גם באנגלית: 66% מילידי אתיופיה ו-41%-48% מיוצאי אתיופיה ילידי ישראל, עולי ברית-המועצות לשעבר והעולים מארצות המערב.
- ♦ דוברי צרפתית קיבלו סיוע בעיקר במקצועות לשון ותנ"ך (41% בכל מקצוע).

ב. צורך בסיוע לימודי

בני הנוער נשאלו גם האם הם זקוקים לסיוע לימודי (סיוע בכלל או סיוע נוסף במידה שהם כבר מקבלים סיוע כלשהו). עם העלייה בוותק יורד שיעור התלמידים שרוצים עזרה בלימודים: מ-62% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ, עד 32% בקרב בעלי ותק של 13 שנים או יותר. שיעור הנערות שסבורות שהן זקוקות לסיוע לימודי רב גבוה מזה של הנערים: 17% מהנערות דיווחו שהן זקוקות לסיוע בשלושה מקצועות או יותר, בהשוואה ל-8% בקרב הנערים. גם בנושא זה לא נמצאו הבדלים לפי גיל.

הנתונים לפי מוצא מוצגים בלוח 12:

- ♦ 59%-69% מיוצאי אתיופיה ודוברי ספרדית רוצים לקבל סיוע לימודי לעומת 26%-39% בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי אנגלית וצרפתית.

- ♦ 42%-45% מיוצאי אתיופיה ודוברי ספרדית כבר מקבלים סיוע לימודי, אך רוצים עוד סיוע, בהשוואה ל-18%-23% בקרב הקבוצות האחרות.
- ♦ הנתונים ממחישים את המצב הלימודי המדאיג של התלמידים יוצאי אתיופיה. למרות היקף הסיוע הנרחב שקבוצה זו מקבלת, רבים מהם רוצים סיוע בשלושה מקצועות או יותר: 33% מילידי אתיופיה ו-23% מילידי ישראל, בהשוואה, לדוגמה, ל-9% מעולי ברית-המועצות לשעבר.
- ♦ בהשוואה בין המחקר שנערך על אודות יוצאי אתיופיה בשנת 1997 (ליפשיץ ואחרים, 1998) לבין המחקר הנוכחי נמצאה ירידה בשיעור התלמידים יוצאי אתיופיה שמקבלים סיוע והיו רוצים סיוע נוסף.
- ♦ בין 17%-24% מיוצאי אתיופיה ודוברי ספרדית וצרפתית לא מקבלים סיוע לימודי, אך רוצים לקבל סיוע, לעומת 12% בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר.

לוח 12: צורך בעזרה לימודית, לפי מוצא (באחוזים)

דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	ברית-המועצות לשעבר	סך-הכל
26	39	59	66	69	35	41
18	21	42	44	45	23	27
(8)	18	17	22	24	12	14
--	(13)	(12)	23	33	9	13

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
 () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40
 -- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

המקצועות בהם התלמידים רוצים עזרה (מקרב מי שרוצה לקבל סיוע¹⁰): למרות הסיוע הרב שניתן לתלמידים יוצאי אתיופיה במקצועות אנגלית ומתמטיקה, עדיין שיעורים גבוהים במיוחד מהם זקוקים לסיוע במקצועות אלה (בין 62% ל-79% באנגלית ובין 52% ל-62% במתמטיקה). גם בשאר הקבוצות זקוקים לסיוע במתמטיקה שיעורים גבוהים מהתלמידים (בין 47% ל-56%). בין 20% ל-30% מהתלמידים זקוקים לסיוע במקצועות עתירי שפה, כגון היסטוריה, לשון וספרות, בעיקר בקרב דוברי צרפתית ואנגלית, אשר העריכו את שליטתם בעברית כפחות טובה.

6.4 הרגשת התלמידים בבית-הספר

נושא הרגשת התלמידים בבית-הספר נבדק במחקר הנוכחי באמצעות משתנים רבים, אשר בוחנים את תפיסת התלמידים את בית-הספר והאווירה בו ואת יחס צוות בית-הספר כלפיהם.

¹⁰ הן מקרב מקבלי סיוע הזקוקים לסיוע נוסף והן מקרב מי שאינו מקבל סיוע וזקוק לסיוע.

א. תפיסת התלמידים את בית-הספר

בלוח 13 מוצגים היבטים שונים של עמדות התלמידים כלפי האווירה בבית-הספר. בסך-הכל, שיעור גבוה מהתלמידים מרגישים שייכים לבית-הספר (89%) ושיעור נמוך הביעו תחושת ניכור כלפיו (13%). אולם, רק כמחצית מהתלמידים אוהבים מאוד את בית-הספר בו הם לומדים.

לוח 13: תפיסת התלמידים את בית-הספר ועמדותיהם כלפי האווירה בבית-הספר, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
תלמידים שאוהבים מאוד את בית-ספרם*	48	47	38	54	65	58
תלמידים שמסכימים/מסכימים בהחלט כי החוקים והכללים בבית-הספר הוגנים**	78	79	67	78	82	84
מרגישים שייכים לבית-הספר**	92	87	81	83	89	86
תלמידים שחשים ניכור כלפי בית-הספר: מדד מסכם ¹	13	(11)	18	20	(12)	(13)

¹ שני היבטים או יותר מתוך חמישה, המרכיבים את המדד המסכם: התלמיד לא אוהב כלל את בית-הספר; הנער לא מסכים או בהחלט לא מסכים עם ההיגדים הבאים: החוקים והכללים בבית-הספר שלי הוגנים, אני מרגיש שייך לבית-הספר שלי, המורים שלי מתייחסים אלי בצורה הוגנת, המורים שלי מתעניינים בי כאדם

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

- ♦ הרוב המכריע (92%) בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר מרגישים שייכים לבית-הספר ו-13% בלבד חשים ניכור כלפי בית-הספר. עם זאת, שיעור נמוך יותר (48%) אוהבים מאוד את בית-ספרם.
- ♦ האחוז הגבוה ביותר של תלמידים שאוהבים מאוד את בית-ספרם נמצא בקרב עולי ארצות המערב (65% מדוברי צרפתית, 58% מדוברי אנגלית ו-54% מדוברי ספרדית).
- ♦ יוצאי אתיופיה ילידי ישראל ודוברי ספרדית חשים פחות שייכים לבית-הספר (81% ו-83% בהתאמה), ויותר ניכור כלפיו (18% ו-20% בהתאמה), בהשוואה לשאר הקבוצות.
- ♦ בהשוואה ליוצאי אתיופיה ילידי ישראל, שיעור גבוה יותר מילידי אתיופיה אוהבים מאוד את בית-הספר (38% לעומת 47% בהתאמה), וחשים שהכללים והחוקים בבית-הספר הוגנים (67% לעומת 79% בהתאמה). שיעור נמוך יותר חשים ניכור כלפי בית-הספר (18% לעומת 11% בהתאמה). גם כאן בא לידי ביטוי שלילידי ישראל אין יתרון על ילידי אתיופיה, למרות שהם כבר דור שני לעלייה.
- ♦ בהשוואה לסקר שנערך בשנת 1997 (ליפשיץ ואחרים, 1998), נמצא כי התחושות של התלמידים יוצאי אתיופיה כלפי בית-הספר נשארו דומות לאורך השנים.

לגבי חלק מהמדדים המוצגים בלוח 13 נמצאו הבדלים לפי מין, גיל וותק. הנערות (לעומת הנערים) אוהבות יותר את בית-הספר: 54% מהנערות אוהבות מאוד את בית-הספר, בהשוואה ל-44% מהנערים. נמצא כי עם העלייה בוותק מתמתנת תחושת הניכור מבית-הספר: 17% מבעלי ותק של 2-5 שנים בארץ חשו ניכור כלפי בית-הספר, למול 8% בקרב בעלי ותק של 13 שנים או יותר.

ב. תפיסת התלמידים את יחס צוות בית-הספר כלפיהם

הצורך ביצירת מערכת יחסים הולמים בין התלמידים לבין צוות בית-הספר, ובפרט הצורך ב"אוזן קשבת" בבית-הספר אליה התלמידים יכולים לפנות ולדבר עמה עולה מבני הנוער עצמם (מועצת התלמידים הארצית, 2009). הנתונים בלוח 14 עולים בקנה אחד עם הממצאים ביחס לתפיסת התלמידים את בית-הספר באופן כללי, לפיה רוב התלמידים הביעו שביעות רצון גבוהה מיחס צוות בית-הספר: 82% מסכימים שהמורים מתייחסים אליהם בצורה הוגנת, 66% חשים שלצוות בית-הספר אכפת או אכפת מאוד מהשתלבותם הלימודית ו/או החברתית, ו-65% חשים שיש להם "כתובת" בבית-הספר בעת הצורך.

לוח 14: תפיסת התלמידים את יחס צוות בית-הספר, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
תלמידים שמסכימים/מסכימים בהחלט כי המורים מתייחסים אליהם בצורה הוגנת	82	83	77	79	86	82
המורים מתעניינים בהם כבני אדם**	72	82	72	62	82	73
תלמידים שחשים שלצוות בית-הספר אכפת/אכפת מאוד מהישגיהם הלימודיים ומהשתלבותם החברתית	66	71	59	62	69	72
תלמידים שנתקלו לפחות פעם אחת ביחס משפיל או מעליב ממישהו מצוות בית-הספר על רקע המוצא שלהם	13	12	15	16	17	(14)
יש מישהו מצוות בית-הספר מקבוצת המוצא של התלמידים**	68	74	61	46	55	83
לתלמידים שיש להם בעיה או קושי, יש אל מי לפנות מצוות בית-הספר תמיד/לעתים קרובות**	65	68	54	46	80	65

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40.

- ◆ עולי ברית-המועצות לשעבר: בדומה לכלל התלמידים, רוב עולי ברית-המועצות לשעבר הביעו שביעות רצון גבוהה מיחס צוות בית-הספר.
- ◆ דוברי צרפתית: בקבוצה זו נמצאו השיעורים הגבוהים ביותר של תלמידים שחשים שהמורים מייחסים אליהם בצורה הוגנת (86%), ושל תלמידים שדיווחו כי יש להם למי לפנות בבית-הספר בעת קושי או בעיה (80%).
- ◆ דוברי ספרדית: התלמידים בקבוצה זו חשים במידה הפחותה ביותר כי המורים מתעניינים בהם כבני אדם (62%). בקבוצה זו נמצא גם השיעור הנמוך ביותר של תלמידים שדיווחו כי יש מישהו מצוות בית-הספר דובר ספרדית (29%).
- ◆ יוצאי אתיופיה:
 - כ-50% מיוצאי אתיופיה ענו שיש להם "כתובת" בבית-הספר כאשר הם נתקלים בקושי או בבעיה, בהשוואה ל-65% ומעלה בשאר קבוצות המוצא. בעיות בתקשורת בין תלמידים יוצאי אתיופיה לבין מוריהם תועדו גם בספרות המחקרית: נמצא כי מורים של תלמידים יוצאי אתיופיה התקשו לא פעם לענות על שאלות בסיסיות וחשובות הנוגעות לחיים האישיים של התלמידים (כדוגמת "עם מי גר התלמיד") (גולן-קוק ואחרים, 1987; בן עזר, 1992).
 - כפי שכבר עלה מהממצאים על השתלבות בבית-הספר באופן כללי, גם הממצאים על תפיסתם של יוצאי אתיופיה ילידי ישראל את יחס המורים מראים סממנים בולטים של קושי הן בהשוואה לשאר הקבוצות, והן בהשוואה לילידי אתיופיה. כך נמצא שאחוז נמוך יחסית חשים אכפתיות מצד המורים בנוגע למצבם הלימודי ו/או החברתי, ואחוז נמוך יותר דיווחו שיש להם למי לפנות בבית-הספר בקושי או בעיה.
 - נמצאו הבדלים בין שתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה גם בשיעור התלמידים שדיווחו שיש בבית-ספרם איש צוות מקבוצת מוצאם: 61% מילידי אתיופיה דיווחו כך לעומת 46% מילידי ישראל. העולים, לעומת יוצאי אתיופיה ילידי ישראל, לומדים בבתי-ספר בהם יש ריכוז גבוה יותר של יוצאי אתיופיה. ייתכן שזו הסיבה לכך שבבתי-הספר בהם לומדים תלמידים עולים מאתיופיה דואגים להעסיק מגשר או איש צוות אחר ממוצא אתיופי.¹¹ למרות ההבדלים בין הקבוצות, שיעורים אלה גבוהים בהרבה מהשיעור שנמצא בשנת 1997 אז רק 15% מהתלמידים דיווחו כך (ליפשיץ ואחרים, 1998). נראה שעם השנים ישנם יותר אנשי צוות יוצאי אתיופיה המשולבים במערכת החינוך במגוון תפקידים.
- ◆ רצינו לבדוק האם קיים קשר בין הימצאות איש צוות מקבוצת המוצא של התלמיד בבית-הספר לבין תפיסתו שיש לו כתובת בבית-הספר לפנייה בעת בעיה או קושי. מעיבוד נוסף שנערך לבדיקה זו (שלא מובא בלוח) עלה שאכן נמצא קשר חיובי בין שני הנושאים הללו: שיעור גבוה יותר מקרב התלמידים שדיווחו שיש בבית-ספרם איש צוות מקבוצת המוצא שלהם דיווחו שיש להם "כתובת" בבית-הספר בעת הצורך, בהשוואה לאלה שאין בבית-ספרם איש צוות מקבוצת מוצאם: 68% לעומת 59% בהתאמה.
- ◆ ברוב המדדים המוצגים בלוח 14 לא נמצאו הבדלים לפי מין, גיל וותק.

¹¹ ניתוח נתונים שנעשה על-ידי מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל על סמך קובץ נתונים שהתקבל ממשד החינוך, העלה ש-34% מילידי אתיופיה, לעומת 21% מיוצאי אתיופיה ילידי ישראל בכיתות ט'-י"ב, לומדים בבתי-ספר בהם למעלה מרבע התלמידים הם יוצאי אתיופיה.

6.5 מדדי סיכון בבית-הספר

בתת-פרק זה יוצגו מצבים שונים שעשויים להצביע על מצבי סיכון שונים של התלמידים בבית-הספר, כגון סיכון לנשירה או היבטים של נשירה סמויה, למשל, היעדרויות מבית-הספר ותחושת דחייה חברתית (לוח 15). חשוב לסייג ולהזכיר כי הראיונות בוצעו בתחילת שנת הלימודים, דבר העשוי לצמצם את דיווחם של התלמידים על השתתפות במעשי אלימות או היותם קורבנות לאלימות, לעומת דיווחם לו היינו שואלים אותם לקראת סוף שנת הלימודים. כלומר, מאחר שהשאלות שואלות על היתקלות בתופעה "בשנה האחרונה" ומאחר שמדובר בתופעות במסגרת בית-הספר, סביר להניח שהמרואיינים התייחסו לשנת הלימודים הנוכחית; וכאשר מדובר בתחילת שנת הלימודים לעומת סופה, הסיכוי להיתקל במצבים אלה מועט יותר. כמו-כן, ידוע כי היקף ההיעדרויות מבית-הספר נמוך יותר בתחילת שנת הלימודים לעומת לקראת סיומה.

היעדרות מבית-הספר: התלמידים נשאלו כמה ימים הם נעדרו מבית-הספר בחודש¹² שקדם לביצוע הראיון, במשך יום שלם ולא בגלל מחלה, חופש או מלחמה.¹³ חשוב לציין כי היעדרויות תכופות ללא הצדקה עשויות להצביע על תופעה של נשירה סמויה, המאפיינת תלמידים שרשומים בבית-הספר אך אינם מפיקים תועלת משמעותית מהלימודים. הממצאים מלמדים כי 15% מכלל התלמידים נעדרו מבית-הספר במשך שלושה ימים או יותר, למעט בקרב דוברי צרפתית אשר 24% מהם דיווחו כך. שיעור גבוה יותר מבני הנוער גילאי 16-17, לעומת גילאי 12-15, נעדרו מבית-הספר שלושה ימים או יותר בחודש שקדם לראיון: 18%, לעומת 11% בהתאמה (לוח 15).

לוח 15: מדדי סיכון בבית-הספר, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי		דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית
		אתיופיה - ילידי אתיופיה	אתיופיה - ילידי ישראל			
15	14	14	13	(14)	24	(11)
14	14	(9)	(14)	(17)	17	17
33	30	35	47	30	46	35

¹ מוצג לפחות ביטוי אחד של נשירה סמויה מתוך שלושה שנכללו במדד המסכם: נעדרו 3 ימים או יותר בחודש האחרון, חשו ניכור כלפי בית-הספר, נכשלו ב-3+ מקצועות בתעודה האחרונה

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)
() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

¹² ביצוע הראיונות החל בסוף אוקטובר 2008 לאחר חג סוכות. עד סוף נובמבר 2008 התלמידים נשאלו: "מתחילת שנת הלימודים, כמה ימים לא הלכת לבית-הספר במשך יום שלם?". החל מתחילת דצמבר 2008 התלמידים נשאלו: "בחודש האחרון, כמה ימים לא הלכת לבית-הספר במשך יום שלם?"

¹³ הראיונות האחרונים בוצעו במהלך מבצע "עופרת יצוקה" בחודש דצמבר 2008.

תחושת דחייה חברתית בבית-הספר: 14% מהתלמידים דיווחו שקרה שתלמידים אחרים לא רצו לבלות איתם בבית-הספר והם נשארו לבד, ללא הבדל מובהק בין קבוצות המוצא.

ניתוק מבית-הספר: נשירה סמויה מבית-הספר מבטאת תהליך של התנתקות מבית-הספר בקרב תלמידים שעדיין רשומים בו באופן פורמלי אך אינם מפיקים תועלת ממשית מהתהליך הלימודי. מצבים של התנתקות באים לידי ביטוי בריבוי היעדרויות, הישגים נמוכים המעידים על תפקוד לימודי לקוי, תחושות ניכור כלפי בית-הספר, בעיות התנהגות ובעיות חברתיות קשות (כהן-נבות, 2001). במחקר הנוכחי נבנה מדד של ניתוק מבית-הספר הכולל היעדרויות מלימודים שלושה ימים או יותר בחודש שקדם לריאיון, כישלון בשלושה מקצועות או יותר בתעודה האחרונה והרגשת ניכור מבית-הספר. הממצאים מראים שלפי מדד זה 33% מהתלמידים מאופיינים לפחות בביטוי אחד מתוך שלושה של ניתוק מבית-הספר. בקרב דוברי צרפתית ויוצאי אתיופיה ילידי ישראל נמצאו שיעורים גבוהים יותר (46% ו-47% בהתאמה) (לוח 15). עם העלייה בוותק יורד שיעור בני הנוער עם מאפיינים של ניתוק מבית-הספר: מ-46% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ, ל-25% בקרב בעלי ותק של 13 שנים או יותר. לא נמצאו הבדלים לפי מין וגיל.

6.6 תפיסת התלמידים את מעורבות ההורים בבית-הספר

בסך-הכל התלמידים דיווחו על מעורבות גבוהה של הוריהם בבית-הספר: 83% דיווחו שהוריהם השתתפו באסיפת הורים ו-79% חשים שההורים מעודדים אותם להצליח בבית-הספר. שיעור נמוך יותר (63%) חשים שהוריהם מוכנים לעזור להם כשיש להם בעיה (לוח 16).

- ♦ דוברי צרפתית דיווחו בשיעורים גבוהים במיוחד כי כשיש להם בעיה בבית-הספר הוריהם מוכנים לעזור להם (90%, לעומת 59%-74% בשאר הקבוצות), ואלה גם מעודדים אותם להצליח בבית-הספר (94%, בהשוואה ל-66%-87% בשאר הקבוצות).

לוח 16: תפיסת התלמידים את מעורבות ההורים בבית-הספר, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה		יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	
		דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
83	80	92	93	78	84
63	60	63	59	66	74
79	77	87	80	66	85

¹ מקרב התלמידים שדיווחו שהיתה אסיפת הורים

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

- ♦ הרוב המכריע מיוצאי אתיופיה ילידי ישראל (93%) דיווחו כי הוריהם היו באסיפת הורים. אולם, רק 59% חשים שהוריהם מוכנים לעזור להם בעת בעיה בבית-הספר. ייתכן שהתלמידים פירשו את המונח "מוכנים" יותר במובן של "יכולים".
- ♦ שיעורים נמוכים יחסית מעולי ברית-המועצות לשעבר ומדוברי ספרדית תופסים את מעורבות הוריהם בבית-הספר כמעורבות גבוהה: 80% ו-78% בהתאמה דיווחו שהוריהם השתתפו באסיפות הורים ואחוזים נמוכים בקרב בני הנוער בשתי הקבוצות הללו (60% ו-66% בהתאמה) סבורים שהוריהם מוכנים לעזור להם כשיש בעיה בבית-הספר. זאת, בהשוואה לדוברי צרפתית (90%) ואנגלית (74%) אשר סבורים כך.
- ♦ ייתכן שלחלק מההורים העולים יש תפיסה אחרת של מעורבות בבית-הספר או חוסר היכרות והבנה מה מצופה מהם כהורים במערכת החינוך בישראל, ועל כן הם מגיעים לבית-הספר כאשר הם מוזמנים ופחות יוזמים קשר זה.

לא נמצאו הבדלים לפי מין, גיל וותק בדיווח של בני הנוער על השתתפות הוריהם באסיפות. שיעורים גבוהים יותר בקרב הנערות (בהשוואה לנערים) הסכימו בהחלט כי הוריהם מוכנים לעזור להם בבית-הספר (68% לעומת 58% בהתאמה), ושההורים מעודדים אותן להצליח (86% לעומת 72% בהתאמה). נמצא עוד כי בני הנוער גילאי 16-17 (לעומת גילאי 12-15), והוותיקים יותר בארץ (לעומת החדשים ביותר בארץ), הסכימו בהחלט בשיעורים גבוהים יותר כי ההורים מעודדים אותם להצליח בבית-הספר. כך, 85% מגילאי 16-17 לעומת 74% מגילאי 12-15; ו-86% בקרב בעלי ותק של 13 שנים או יותר, בהשוואה ל-70% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ. כמו-כן, 70% בקרב בעלי ותק של 13 שנים או יותר הסכימו בהחלט עם ההיגד "אם יש לך בעיה בבית-הספר ההורים מוכנים לעזור", לעומת 56% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים בלבד.

6.7 שאיפות השכלה לעתיד

השאיפות לעתיד של בני נוער מתייחסות להבניית הצגות של עצמי אפשרי, אשר מאפשרות לגבש תפיסות עצמיות לגבי לאן הם רוצים או חושבים שהם מסוגלים להגיע. תפיסות עצמיות אלה מספקות בסיס להצבת מטרות, לתכנון, לחיפוש אחר אפשרויות ולהתחייבויות (כאהן-סטרבצ'נסקי ויורוביץ, 2004). מחקרים מראים כי המעמד החברתי-כלכלי של משפחות התלמידים הוא משתנה מרכזי המשפיע על התוצאות של התלמידים בבית-הספר ותפקודם הלימודי. הסיכויים של תלמידים שהוריהם בעלי השכלה נמוכה ומתגוררים ביישובים בעלי רמה חברתית-כלכלית נמוכה להגיע ללימודים אקדמיים, נמוכים במידה ניכרת מסיכויי תלמידים שהוריהם בעלי השכלה גבוהה יותר והמתגוררים ביישובים מבוססים (בודובסקי, 2001; כהן-נבות ואחרים, 2009; בלס ואדלר, 2009). מהספרות המחקרית עולה עוד שבני נוער מרקע חברתי-כלכלי נמוך נוטים להחזיק בשאיפות נמוכות ביחס ללימודים ולעבודה בעתיד, ויש להם תכניות שאינן תואמות את הפוטנציאל הלימודי שלהם. על כן, יש חשיבות רבה להעלאת המוטיבציה של תלמידים אלה ולחשיפתם לאפשרויות הקיימות בקשר ללימודים על-תיכוניים ובתעסוקה (כהן-נבות וחסין, 2009).

תלמידי החטיבה העליונה נשאלו על השאיפות שלהם לעתיד - עד איזו רמת לימודים הם רוצים ללמוד. בלוח 17 מובאות השאיפות לפי קבוצות מוצא.

- ◆ כ-80% ומעלה מעולי ארצות המערב ומעולי ברית-המועצות לשעבר שואפים ללמוד במוסד על-תיכוני. שיעור זה גבוה במיוחד בקרב דוברי אנגלית (91%).
- ◆ שיעורים נמוכים בהרבה בקרב יוצאי אתיופיה שואפים לרכוש השכלה על-תיכונית: 59% מילידי אתיופיה ו-43% מילידי ישראל. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם ניתוח הציונים בבחינות הבגרות, אשר הראה כי הצלחתם של יוצאי אתיופיה נמוכה בהשוואה לתלמידים היהודים הוותיקים ולתלמידים עולים מקבוצות מוצא אחרות.

לוח 17: השאיפות ההשכלתיות של התלמידים, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה		דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
		ילידי אתיופיה	ילידי ישראל			
77	83	59	43	76	78	91

לימודים במוסד על-תיכוני:
 אקדמי או לא אקדמי

פחות מ-50% מהתלמידים שאמהותיהם בעלות השכלה נמוכה, בהשוואה ל-90% ומעלה מהתלמידים שלאמהותיהם יש השכלה על-תיכונית, שואפים ללמוד במוסד על-תיכוני. נתוני המחקר עולים, אפוא, בקנה אחד עם הספרות המחקרית שהוצגה לעיל. כזכור, השכלת האמהות יוצאות אתיופיה נמוכה במיוחד (כאמור, אף אחת מהן לא למדה במוסד על-תיכוני). לעומת זאת, שיעור האמהות בעלות השכלה על-תיכונית גבוה מאוד בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי אנגלית, וכך גם השאיפות של ילדיהם. בתווך נמצאים דוברי אנגלית וספרדית. בקרב דוברי ספרדית נמצאו שיעורים נמוכים יותר, אך דומים, של אמהות משכילות ושל תלמידים ששואפים ללמוד במוסד על-תיכוני. בקרב דוברי צרפתית נמצא כי פחות ממחצית האמהות משכילות, אך שיעור התלמידים ששואפים להגיע להשכלה על-תיכונית גבוה ודומה לזה שנמצא בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי אנגלית.

כמו-כן, שאיפות ההשכלה של עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי אנגלית וצרפתית דומות למרות ההבדלים בגודל המשפחה ובשיעור האמהות המועסקות, דבר שעולה בקנה אחד עם הספרות המקצועית, לפיה לא נמצאה השפעה של השתתפות האם בשוק העבודה וגודל המשפחה על שאיפות להשכלה על-תיכונית. כזכור, ממצאי הסקר עולה שעולי ברית-המועצות לשעבר חיים במשפחות יותר קטנות ושיעור האמהות המועסקות בקרבם גבוה, לעומת דוברי אנגלית וצרפתית שחיים במשפחות גדולות יחסית ושיעור האמהות המועסקות בהן נמוך יותר (תעסוקת אמהות: 87%, לעומת 75% ו-61% בהתאמה).

שאיפות ההשכלה לעתיד של הנערות גבוהות מאלה של הנערים: מעל 82% מהנערות שואפות ללמוד בעתיד במוסד על-תיכוני (אקדמי או לא אקדמי), בהשוואה ל-72% מהנערים.

7. מצב חברתי

השתלבותם של בני נוער בחברת בני גילם היא נושא מרכזי בגיל ההתבגרות. בפני בני נוער מהגרים עומדים אתגרים מיוחדים בתחום זה, היות שהם נמצאים בתהליך של למידה והסתגלות לנורמות חברתיות, התנהגותיות ותרבותיות הרווחות בחברה הקולטת, תוך בחינה ושמירה על הנורמות של חברת המוצא שלהם (ליפשיץ ואחרים, 1998). השתלבותם החברתית של בני הנוער העולים חשובה גם בגלל שלמידת ההצלחה או אי-הצלחה בתחום זה יש השפעה רבה על תחומי חיים אחרים של בני הנוער, כגון השתלבות בבית-הספר.

במחקר הנוכחי הנושא נבדק במספר ממדים: א. תיאור המצב, כמה תלמידים מקבוצת המוצא לומדים יחד עם בני הנוער; ב. מיהם חבריהם של בני הנוער - בני נוער מאותה קבוצת המוצא ו/או בני נוער מקבוצות מוצא אחרות; ג. תחושת בדידות; ד. חשיפה ליחס משפיל ומעליב על רקע המוצא.

תיאור הסביבה החברתית של בני הנוער: לריכוז של תלמידים מאותה קבוצת מוצא בכיתה (ובבית-ספר בכלל) יכולה להיות השפעה על ההתאקלמות החברתית של התלמיד, ועל ההיערכות של בית-הספר למתן מענה לעולים בתחומים שונים. להיקף העולים מקבוצת המוצא בכיתה יש משמעות מרבית, מכיוון שהוא מצביע, במידה רבה, על היקף החשיפה וההימצאות של בני קבוצת המוצא בסביבה המיידית של בני הנוער, בחלק הארי של יומם.

צריך לזכור שהיקף העולים מקבוצות המוצא השונות אינו שווה. בעוד שאוכלוסיית בני הנוער עולי ברית-המועצות לשעבר מונה כ-40,000 נפש, שאר קבוצות המוצא מונות אלפים בודדים. דהיינו, לבני הנוער מברית-המועצות לשעבר יש סיכוי רב יותר להימצא בכיתה עם בני נוער מקבוצת המוצא שלהם מאשר בני נוער מקבוצות מוצא אחרות. כמו-כן, עולים מקבוצות מוצא שונות נוטים להתרכז בשכונות ואף ביישובים מסוימים. מכאן, שאין זה מפתיע כי אחוזים משמעותיים מכל הקבוצות (מלבד דוברי ספרדית וצרפתית) לומדים בכיתות עם תלמידים רבים שהם בני קבוצת מוצאם (מעל שליש), על אף מספרם הקטן באוכלוסייה, אולם השיעור משתנה מקבוצה לקבוצה.

מלוח 18 עולה כי:

- ◆ כמחצית מעולי ברית-המועצות לשעבר לומדים בכיתה עם שליש ומעלה מתלמידים מקבוצת מוצאם (עולים או בני עולים).
- ◆ מנגד, שני-שלישים מדוברי ספרדית (64%) וכמחצית (47%) מדוברי צרפתית לומדים בכיתות בהן הם התלמידים היחידים מקבוצת המוצא שלהם.
- ◆ יוצאי אתיופיה ודוברי אנגלית נמצאים בתווך, בין עולי ברית-המועצות לשעבר לבין דוברי צרפתית וספרדית: כשליש מקבוצות אלה לומדים בכיתות בהן מעל שליש מהתלמידים הם בני קבוצת מוצאם וכ-40% עם תלמידים בודדים מקבוצת מוצאם (ילידי אתיופיה: 42%; ילידי הארץ יוצאי אתיופיה: 49%; דוברי אנגלית: 39%).

לוח 18: היקף העולים מקבוצת המוצא בכיתה, לפי מוצא (באחוזים)

	דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	ברית-המועצות לשעבר	סך-הכל	
	100	100	100	100	100	100	100	סך-הכל **
מעל שליש	34	(14)	--	32	38	49	42	
בודדים	39	39	32	47	42	46	44	
אף אחד	27	47	64	21	20	(5)	14	

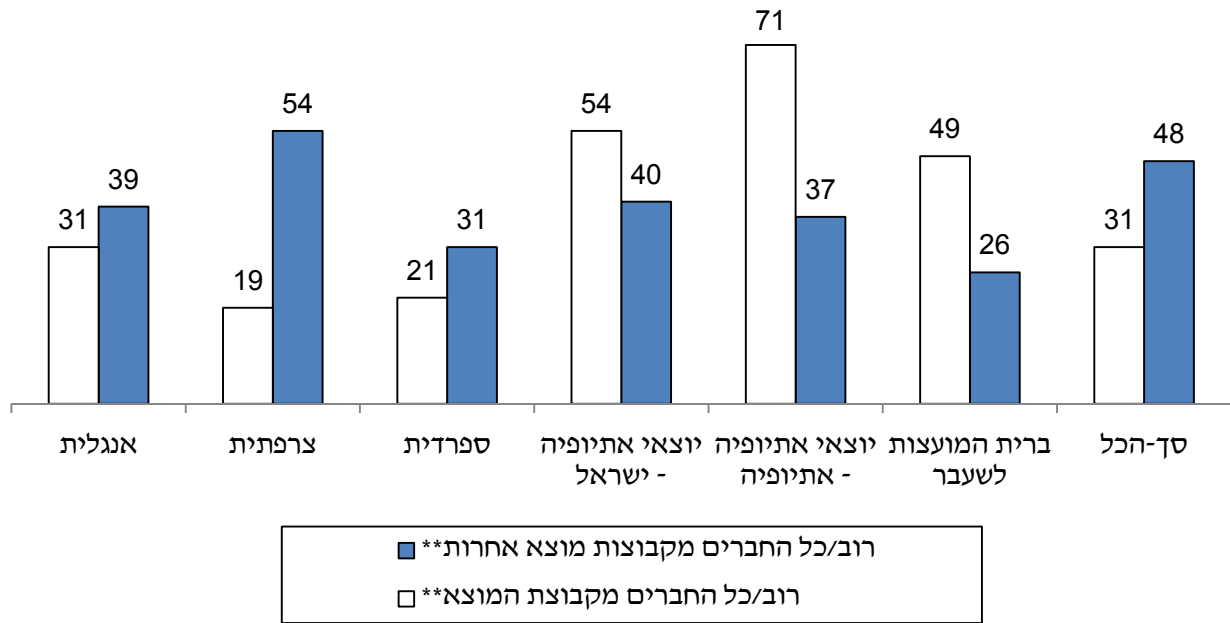
** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
 () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40
 -- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

נמצאו גם הבדלים מובהקים במספר בני קבוצת המוצא בכיתה לפי ותק: שיעור נמוך יותר מהתלמידים החדשים ביותר בארץ (2-5 שנים), לעומת הוותיקים יותר, לומדים בכיתות בהן מעל שליש הילדים הם מקבוצת המוצא: 28% לעומת 39%-50% בקרב הוותיקים יותר. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם ההבדלים שצוינו לעיל לפי מוצא: שיעורים נמוכים יותר מדוברי ספרדית וצרפתית לומדים בכיתות בהן מעל שליש הילדים הם מקבוצת המוצא, ואלה גם התלמידים בעלי הוותק הנמוך ביותר. לא נמצאו הבדלים לפי גיל ומין בנושא זה.

החברים של בני הנוער: בני הנוער נשאלו כמה מבין חבריהם הם מקבוצת מוצאם וכמה הם מקבוצות מוצא אחרות של עולים או ישראלים ותיקים - רובם או כולם, מחציתם, מיעוטם או אף אחד. כמחצית מכלל בני הנוער ציינו כי רוב או כל חבריהם הם מקבוצות מוצא אחרות, וכשליש מקבוצת מוצאם. מהממצאים עולה עוד כי הסביבה החברתית של יוצאי אתיופיה ועולי ברית-המועצות לשעבר שונה מזו של העולים מארצות המערב (תרשים 3).

- ♦ אחוזים משמעותיים מיוצאי אתיופיה ומעולי ברית-המועצות לשעבר דיווחו כי רוב או כל חבריהם מקבוצת מוצאם: בקרב ילידי אתיופיה: 71%; בקרב ילידי הארץ יוצאי אתיופיה: 54%; ובקרב עולי ברית-המועצות לשעבר: 49%. עם זאת, כ-40% מבין יוצאי אתיופיה דיווחו שרוב או כל חבריהם הם מקבוצות מוצא אחרות (37% בקרב ילידי אתיופיה ו-40% בקרב ילידי הארץ).
- ♦ לעומת זאת, אחוזים גבוהים יותר מהעולים מארצות המערב דיווחו שרוב או כל חבריהם מקבוצת מוצא אחרות, בהשוואה לאחוזים שדיווחו שרוב או כל חבריהם מקבוצת מוצאם.

תרשים 3: קבוצת המוצא של החברים של בני הנוער, לפי מוצא (באחוזים)



** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

בדיקת משתנים אלה לפי ותק וגיל העלתה כי באופן מפתיע לא נמצאו הבדלים ביחס להיקף החברים מקבוצות מוצא אחרות. הבדיקה לפי מגדר העלתה שלשיעור גבוה יותר מהנערים, בהשוואה לנערות, רוב או כל החברים מקבוצת המוצא (52% מול 43% בהתאמה). מנגד, יותר נערות דיווחו שרוב או כל החברים שלהן הם מקבוצות מוצא אחרות (35% לעומת 27% בהתאמה).

תחושת בדידות: לא נמצאה תופעה רחבה של הרגשת בדידות בקרב בני הנוער העולים: רק 6% מכלל בני הנוער דיווחו על תחושת בדידות לעתים קרובות או קרובות מאוד (לוח 19). שיעור זה נמוך משיעור בני הנוער שדיווחו כי חשו דחייה חברתית בבית-הספר (14%). שיעורי המדווחים על תחושת בדידות דומים בין קבוצות המוצא, הוותק, הגיל ובשני המינים.

חשיפה ליחס משפיל ומעליב על רקע המוצא: ישנה קבוצה לא מבוטלת, המהווה שליש מכלל בני הנוער, שדיווחו כי נתקלו ביחס משפיל או מעליב מצד בני נוער על רקע מוצאם, ללא הבדל מובהק בין קבוצות מוצא, גיל, ותק ומין (לוח 19).

לוח 19: המצב החברתי של בני הנוער, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית- המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
בני נוער שחשו בדידות לעתים קרובות מאוד/קרובות	6	5	10	4	5	5
תלמידים שנתקלו לפחות פעם אחת ביחס משפיל או מעליב מבני נוער על רקע המוצא שלהם	33	35	31	25	28	21

8. חינוך בלתי פורמלי ופעילות פנאי

פעילות פנאי הינה תחום רבגוני ועל כן ניתן להצביע על מספר סוגים של פעילויות הכלולות בה. הסוג הראשון הוא פעילות מובנית, כמו, למשל, חוג או פעילות התנדבותית. פעילות מסוג זה יכולה להתרחש במסגרת פרטית או במסגרת ציבורית כגון במתנ"ס. לצד פעילות מובנית, ישנה גם פעילות בלתי מובנית, כגון בני נוער שמסתובבים בקניון או שמגיעים למועדון חברתי אך לא לשם השתתפות בפעילות מסודרת בזמן מוגדר מראש. פעילות, הן מובנית והן בלתי מובנית, יכולה להתרחש במסגרת נורמטיבית, כמו מועדון נוער, לעומת מסגרת בלתי נורמטיבית, כמו מועדון הימורים. בנוסף לכך, הפעילות יכולה להתרחש בין כותלי הבית (כגון קריאה, צפייה בטלוויזיה או שימוש במחשב) או מחוץ לבית (כגון התנדבות וחוג). לבסוף, הפעילות יכולה להיעשות באופן אישי (למשל שימוש במחשב), או בקבוצה (למשל חוג, פעילות בתנועת נוער).

הספרות המקצועית מצביעה על יתרונות פסיכולוגיים לפעילות מובנית, כגון הגברת הביטחון העצמי, עצמאות, אוטונומיה ותחושה של חופש; וכן על יתרונות חברתיים, כגון מפגש, היכרות, יצירת קשרים ואינטראקציה עם אנשים אחרים. בנוסף לכך, השתתפות בפעילות מובנית מאפשרת לפרט לרכוש מיומנויות וכישורי חיים, להצליח ולהוכיח את עצמו בתחומים שונים ומגוונים תוך שימוש באינטליגנציות השונות (דבר שלא קורה בבית-הספר אשר ממוקד סביב אינטליגנציה שכלית), הפנמת ערכים, יצירת קשר משמעותי עם מבוגר שיכול לשמש מודל לחיקוי וכד' (Kleiber, 1999; Kahane, 1997). כל היתרונות הללו מקבלים משמעות מיוחדת כאשר מדובר בבני נוער עולים, הנמצאים בשלבים שונים של קליטה והסתגלות לחברה החדשה ולנורמות המקובלות בה.

ההשתתפות בפעילות פנאי בקרב בני נוער עולים נבדקה בשני מישורים: הראשון, השתתפות בפעילויות מובנות: מועדון נוער, חוגים, תנועת נוער ופעילות התנדבותית מחוץ למסגרת בית-הספר; השני, דפוסי פעילות בלתי מובנית: קריאה, צפייה בטלוויזיה והאזנה למוזיקה. אמנם נושאים אלה נבדקו בהקשר של פעילות בשעות אחר-הצהריים, אולם מאחר שמדובר בבני נוער עולים, היה חשוב לבחון את דפוסי הפעילויות הללו **בשפה העברית** כמדד גם של השתלבות חברתית וחיבור לתרבות הישראלית. בדפוסי פעילות בלתי מובנית נבדקו גם דפוסי שימוש במחשב.

8.1 דפוסי השתתפות בפעילות בלתי פורמלית

ממצאי המחקר מלמדים כי כמחצית מכלל בני הנוער השתלבו לפחות בפעילות מובנית אחת מבין הפעילויות הבאות: מועדון נוער, חוג, תנועת נוער ופעילות התנדבותית מחוץ לבית-הספר (לוח 20). נמצאו מספר הבדלים בין קבוצות המוצא, כאשר הבולטים הם:

- ♦ למעלה משני-שלישים מדוברי אנגלית השתתפו לפחות בפעילות בלתי פורמלית אחת, בעיקר בחוגים ותנועת נוער (28%, בהשוואה לטווח הנע בין 8% ל-23% בשאר הקבוצות); ובולטת במיוחד ההתנדבות מחוץ לבית-הספר: רבע מבני הנוער מקבוצה זו מתנדבים, לעומת אחוזים נמוכים יותר מהקבוצות האחרות (9%-16%).
- ♦ שיעור גבוה יחסית (38%) מיוצאי אתיופיה ילידי ישראל הולכים למועדון נוער. שיעור ילידי אתיופיה (26%) גבוה במקצת מהשיעור שנמצא בשאר הקבוצות (כ-20%). חשוב לציין כי במרוצת השנים פותחו והופעלו מועדוני נוער שונים בעבור בני נוער עולים בכלל, ובעבור יוצאי אתיופיה בפרט, בדרך כלל על-ידי שותפויות בין שירותים שונים ובאמצעות מגוון תכניות ייעודיות לעולים (כגון "נוער עולה מסיכון לסיכוי"). ביישובים ובשכונות בהם יש קהילה גדולה של יוצאי אתיופיה מופעל כיום הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה. במסגרת הפרויקט מופעלים 25 מועדוני נוער בשעות אחר-הצהריים ומספקים מסגרת לפעילות פנאי וחינוך בלתי פורמלי. גם במחקר הערכה המלווה את הפעלת מועדוני הנוער הללו נמצא כי שיעור יוצאי אתיופיה ילידי ישראל המשתתפים בפעילות המועדונים גבוה מזה של ילידי אתיופיה (ברוך-קוברסקי וכהן-נבות, 2009א).
- ♦ בסקר שנערך בקרב יוצאי אתיופיה בשנת 1997 (ליפשיץ ואחרים, 1998) נמצא ש-20% נהגו ללכת למועדון נוער. שיעור זה דומה לשיעור שנמצא במחקר הנוכחי בקרב ילידי אתיופיה (26%), אך נמוך יותר בהשוואה לשיעור שנמצא בקרב יוצאי אתיופיה ילידי ישראל (38%).
- ♦ אחוזים נמוכים מבין עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי צרפתית חברים בתנועות נוער (8% ו-10% בהתאמה), לעומת 17%-28% בקרב שאר קבוצות המוצא.

לוח 20: השתתפות בפעילות בלתי פורמלית, לפי מוצא (באחוזים)

השתתפות	סך-הכל	יוצאי		דוברי דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	דוברי - ילידי ישראל	דוברי - ילידי אתיופיה	ברית-המועצות לשעבר
		אתיופיה	אתיופיה						
מועדון נוער**	22	20	26	21	18	20	38	26	20
חוג	34	33	32	43	32	35	35	32	33
תנועת נוער**	12	8	18	28	(10)	17	23	18	8
פעילות התנדבותית מחוץ לבית-הספר**	11	10	(11)	24	(9)	(16)	--	(11)	10
משתתפים לפחות באחת מהפעילות הבלתי פורמליות	56	56	52	68	49	52	58	52	56

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
 () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40.
 -- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40.

♦ אחוזים נמוכים יחסית מבני הנוער בכל הקבוצות (בין 32% ל-43%) משתתפים בחוג, לעומת 56% מכלל בני הנוער היהודים בגיל המקביל (ציונית ואחרים, 2007).

לגבי רוב הסוגים האלה של חינוך בלתי פורמלי לא נמצאו הבדלים מובהקים לפי ותק, גיל ומין. עם זאת, נמצא כי בני הנוער הצעירים (גילאי 12-15), לעומת הבוגרים (גילאי 16-17), משתתפים יותר באחת מהפעילויות לפחות: 61% מול 50% בהתאמה, ככל הנראה בגלל השתתפותם בחוגים: 42% מהצעירים בהשוואה ל-25% מהבוגרים. בנוסף, נמצא כי הנערים, לעומת הנערות, הולכים יותר למועדון נוער: 26% ו-19% בהתאמה. גם במחקר הערכה המלווה את הפעלת מועדוני הנוער במסגרת הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה נמצא כי למועדוני הנוער מגיעים יותר נערים מאשר נערות (ברוך-קוברסקי וכהן-נבות, 2009א).

בנוסף, בני הנוער נשאלו האם יש להם מספיק כסף לבילויים או לפעילויות אחרות בשעות הפנאי. הימצאות כסף לצורך בילוי קשורה למצב החברתי-כלכלי של המשפחה: גודל המשפחה, תעסוקת ההורים, השכלת ההורים (שבדרך כלל תעיד על תעסוקה מכניסה יותר), מספר מפרנסים במשפחה ועבודת בני הנוער. הממצאים המוצגים בלוח 21 מלמדים כי ל-27% תמיד יש כסף, ל-59% בדרך כלל יש כסף ואילו 14% דיווחו כי בדרך כלל או תמיד אין להם כסף לבילויים. בקרב דוברי אנגלית וצרפתית ועולי ברית-המועצות לשעבר נמצאו השיעורים הגבוהים ביותר שדיווחו שתמיד יש להם כסף (29%-40%), לעומת 10%-20% בשאר הקבוצות (האחוז הנמוך ביותר נמצא בקרב ילידי אתיופיה: 10%). שיעור גבוה יותר מהנערים, למול הנערות, דיווחו שתמיד יש להם כסף: 31% מול 23%. כמו-כן, אחוז בני הנוער שדיווחו שיש להם כסף (תמיד או בדרך כלל) לבילויים עולה בהתמדה עם העלייה בוותק: מ-73% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ, ל-90% בקרב בעלי ותק של 13 שנים או יותר.

לוח 21: כסף לבילויים ופנאי, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	אתיופיה - ילידי אתיופיה	אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
100	100	100	100	100	100	100
27	29	10	18	20	36	40
59	59	65	67	66	55	48
14	12	25	15	14	9	12

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

8.2 דפוסי פעילות פנאי

צריכת תרבות ישראלית בעברית: בני הנוער נשאלו על צריכת תרבות ישראלית: ספרות ועיתונות, טלוויזיה ומוזיקה. כדי להבחין בין צריכת תרבות בין-לאומית לישראלית הודגש כי הכוונה לתרבות בשפה העברית. ניתן להניח כי צריכה גבוהה של תרבות ישראלית הינה עדות לשילוב חברתי וחיבור לארץ (לוח 22).

לוח 22: צריכת תרבות ישראלית בעברית, לפי מוצא (באחוזים)

	דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	דוברי - ילידי ישראל	דוברי - ילידי אתיופיה	דוברי - המועצות לשעבר	סך-הכל
היקף צריכה גבוה או בינוני¹							
קריאת ספרים ועיתונים**	61	55	74	71	80	73	72
צפייה בטלוויזיה**	50	57	77	88	82	88	82
שמיעת מוזיקה*	55	73	60	37	45	47	48
צריכה גבוהה או בינונית - מדד מסכם^{2**}	57	64	77	77	76	77	74

¹ בני נוער שענו בדרגות 3-5 (טווח דרגות נע מ-1 = בכלל לא, עד 5 = הרבה מאוד)
² בני נוער שענו בדרגות 3-5 (טווח דרגות נע מ-1 = בכלל לא, עד 5 = הרבה מאוד) שהם עושים לפחות 2 מהפעילויות הבאות: קוראים ספרים ועיתונים, צופים בטלוויזיה ושומעים מוזיקה.
 * הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)
 ** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

- ♦ מרבית בני הנוער (82%) צופים בטלוויזיה בערוצים ישראליים, 72% קוראים ספרים ועיתונים ישראליים, ושיעור נמוך יותר (48%) נוהגים להאזין למוזיקה ישראלית. שיעורים דומים נמצאו בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר.
- ♦ האחוזים הנמוכים ביותר, הן לגבי קריאת ספרים ועיתונים והן לגבי צפייה בטלוויזיה, נמצאו בקרב דוברי אנגלית וצרפתית (בין 50%-61%). כזכור, שתי הקבוצות דיווחו על קשיים בעברית בהיקף גבוה יותר משאר הקבוצות. כמו-כן, דוברי אנגלית במיוחד נהנים ממבחר גדול של ערוצי טלוויזיה וסדרות בערוצים הישראליים בשפת אמם, מתקשורת כתובה בשפה זו וגם מספרים. נראה כי למרות הוותק הרב של קבוצה זו בארץ, הם מעדיפים לקרוא ולצפות בטלוויזיה בשפת אמם. עם זאת, נמצא שלגבי שמיעת מוזיקה עברית נמצאו בקרב שתי קבוצות המוצא הללו אחוזים גבוהים יחסית, יחד עם דוברי ספרדית (55%-73%).
- ♦ האחוזים הגבוהים ביותר של צפייה בטלוויזיה בערוצים ישראליים בעברית נמצאו בקרב יוצאי אתיופיה ילידי הארץ ועולי ברית-המועצות לשעבר (88% בכל קבוצה).
- ♦ מפתיע למצוא שדווקא בקרב יוצאי אתיופיה ילידי הארץ אחוז המאזינים למוזיקה בעברית נמוך במיוחד (37%). המידע הקיים בידינו לא מאפשר לקבוע אם ממצא זה נובע מכך שקבוצה זו אינה מאזינה הרבה למוזיקה בכלל, או שמא מכך שהם מאזינים לסוג אחר של מוזיקה (לא בעברית).
- ♦ נבנה מדד מסכם שכלל בני נוער שענו על 2 פעילויות לפחות מתוך 3 של צריכת תרבות ישראלית בהיקף בינוני או גבוה: קריאת ספרים ועיתונים, צפייה בטלוויזיה בערוצים ישראליים, האזנה למוזיקה ישראלית. לפי המדד, 74% מכלל בני הנוער דיווחו על צריכת תרבות ישראלית במידה בינונית או גבוהה. בהתאם לממצאים שהוצגו קודם, האחוזים הנמוכים ביותר נמצאו בקרב דוברי אנגלית וצרפתית: 57% ו-64% בהתאמה. לעומת זאת, בקרב שאר הקבוצות נמצאו אחוזים גבוהים יותר - מעל 75%.

כצפוי, נמצאו הבדלים מובהקים לפי ותק: בני הנוער החדשים ביותר בארץ (בעלי ותק של 2-5 שנים), בהשוואה לוותיקים יותר, צורכים פחות תרבות ישראלית. כך, 56% מהחדשים קוראים ספרים ועיתונים בעברית מול 76% בקרב בעלי ותק של 13 שנים או יותר; ו-63% צופים בטלוויזיה בערוצים ישראלים בעברית לעומת 88% בהתאמה. בעיבוד נפרד שנערך כדי לבחון את ההשפעה של הוותק, נמצא כי אכן קיימת השפעה חיובית של הוותק בארץ על קריאה של ספרים ועיתונים, אך לא על צפייה בטלוויזיה. ניתוח המידע לפי מין מראה כי הנערות, לעומת הנערים, קוראות יותר ספרים ועיתונים (76%-ו-67%, בהתאמה) ושומעות יותר מוזיקה (58%-ו-38% בהתאמה). לא נמצא הבדל מובהק לפי גיל.

שימוש במחשב: התפתחות הטכנולוגיות של האינטרנט והמחשב, במקביל להוזלה בעלויות הקנייה והשימוש בטכנולוגיות אלה, וההכרה באפשרויות הגלומות בהן, הפכו את הידע ואת נגישות המחשב והאינטרנט לצורך כמעט בסיסי (גולדשמידט, 2007). המונח "פער דיגיטלי" משמש לתיאור פערים בין קבוצות אוכלוסייה בנגישות המחשב והאינטרנט, ובפרט במרחב הביתי; ולתיאור השונות ברמת האוריינות הדיגיטלית - המיומנויות וכישורי הלמידה והעבודה בסביבה ממוחשבת (וורגן ופידלמן, 2008; מזרחי ואחרים, 2005; פישר ובנדס-יעקב, ללא שנה). נמצא כי פער זה אינו אקראי והוא מצטרף אל פערים חברתיים אחרים, בעלי מתאם ביניהם, כמו רמת השכלה, רמת הכנסה ומוצא (אלמוג, 2008).

מדדים שונים משמשים לאומדן הפער הדיגיטלי: בעלות על טכנולוגיה, נגישות הטכנולוגיה, תכיפות השימוש, מיומנות השימוש, שימושים נפוצים, עמדות ביחס לטכנולוגיה ועוד. במחקר הנוכחי נשאלו בני הנוער על נושא חשוב זה על היבטיו השונים: האם בביתם מצויה טכנולוגיה זו; מהם השימושים העיקריים שהם עושים בטכנולוגיות אלה (שאלה פתוחה); וכמה שעות ביום רגיל הם נוהגים להשתמש במחשב בכל המקומות בהם המחשב נגיש להם (בבית, בבית-הספר, במרכזי נוער, אצל קרובי משפחה או חברים וכד').

נגישות מחשב ואינטרנט במרחב הביתי (לוח 23):

- ♦ לרוב המכריע מבני הנוער (87%) יש מחשב בבית: ל-93%-96% מעולי ארצות המערב ומיוצאי אתיופיה ילידי ישראל, ול-82%-85% מילידי אתיופיה ועולי ברית-המועצות לשעבר. להשוואה, ל-93% מכלל בני הנוער בישראל היה מחשב בבית בשנת 2005 (מזרחי ואחרים, 2005), ושיעור דומה מאוד (92%) נמצא בקרב בני 16-17 בשנת 2010 (עמיחי-המבורגר ופרוינד, 2010).
- ♦ בהיבט זה נמצא כי עולי ברית-המועצות לשעבר וילידי אתיופיה נמצאים בפער מסוים ביחס לכלל בני הנוער בישראל, בדומה לשיעור שנמצא במגזר הערבי (86%) (מזרחי ואחרים, 2005).
- ♦ שיעור בני הנוער שדיווחו כי יש בביתם חיבור לרשת האינטרנט נמוך משיעור המדווחים על קיומו של מחשב. גם כאן, נמצאו שיעורים נמוכים יותר בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר (74%) וילידי אתיופיה (75%), לעומת שאר קבוצות המוצא (88%-91%). נתונים משנת 2005 מצביעים על כך כי רק ל-58% בקרב כלל בני הנוער בישראל היה חיבור לרשת האינטרנט (מזרחי ואחרים, 2005). הפער הגדול בין ממצאי המחקר הנוכחי לבין השיעור שנמצא במחקר משנת 2005 מוסבר, כנראה,

בגידול בין השנים 2005-2008 בשיעור הבתים בישראל שיש להם חיבור לאינטרנט, לאור ההוזלה של טכנולוגיה זו והעלייה בחיוניות שלה.

לוח 23: שימוש במחשב ובאינטרנט, לפי מוצא (באחוזים)

דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	ברית-המועצות לשעבר	סך-הכל
96	94	94	93	82	85	87
91	91	88	88	75	74	78
70	63	58	64	62	53	57
(15)	24	20	(16)	20	9	13
41	35	59	33	47	41	41
32	34	53	45	56	39	41
41	51	27	41	29	41	40
48	53	34	38	29	34	36
2.8	2.7	2.7	2.2	2.7	2.4	2.5

יש מחשב בבית**
 יש חיבור לאינטרנט בבית**
שימושים עיקריים¹:
 קשר עם חברים דרך תוכנה של מסרים מיידיים*
 דואר אלקטרוני**
 משחקי מחשב*
 לימודים**
 הורדת קבצים*
 חיפוש מידע*
 מספר שעות ממוצע ביום רגיל של שימוש במחשב²

¹ מכלל בני הנוער
² מכלל המשתמשים
 * הבדלים מובהקים (p<0.05)
 ** הבדלים מובהקים (p<0.01)
 ^ הבדלים מובהקים על-פי מבחן One-way Anova (p<0.05)
 () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

♦ עם העלייה בוותק בארץ יורד שיעור בני הנוער שדיווחו שיש בביתם מחשב וחיבור לאינטרנט: ל-92% מהחדשים ביותר בארץ יש מחשב בבית לעומת 82% מהוותיקים ביותר; ל-87% מהחדשים ביותר יש חיבור לאינטרנט מול 74% מבעלי ותק של 13 שנים או יותר. הימצאות מחשב בבית - ייתכן שמשפחות של עולים חדשים יותר הביאו עמן מחשב בעת העלייה ארצה, בעוד שמשפחות הוותיקים יותר לא עשו זאת מאחר שמחשב אישי לא נחשב למוצר נחוץ כל-כך לפני כעשור. מעניין לציין, כי בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר והעולים מאתיופיה מסתמנת ירידה באחוז בני הנוער שדיווחו על קיום מחשב בבית עם העלייה בוותק. מגמה הפוכה נמצאה בקרב דוברי ספרדית, שם המשפחות "מרשות לעצמן" ככל הנראה לרכוש מחשב עם ביסוס מצבן התעסוקתי והכלכלי בארץ, ואילו בקרב דוברי אנגלית וצרפתית לא נמצאה מגמה ברורה ביחס לוותק.

♦ לא נמצא הבדל בנושא זה לפי גיל ומין.

שימושים עיקריים במחשב: כלל בני הנוער נשאלו מהם השימושים העיקריים שהם עושים במחשב ובאינטרנט בכל המקומות בהם טכנולוגיה זו נגישה להם. תשובותיהם מוצגות בלוח 23.

♦ השימוש העיקרי של בני הנוער מכל קבוצות המוצא הוא קשר עם חברים דרך תוכנה של מסרים מיידיים (53%-70% מבני הנוער דיווחו כך). בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ דיווחו בשיעור הגבוה ביותר על שימוש זה (67%), כאשר השיעור יורד עם העלייה בוותק (עד 49% בקרב בעלי ותק של 13

שנים או יותר). גם בסקר על כלל בני הנוער בישראל נמצא כי השימוש במחשב לצורך קשר, הוא שימוש נפוץ ביותר: 86% מכלל הנדגמים משתמשים במחשב לצורך העברת מסרים מידיים (מזרחי ואחרים, 2005).

♦ אחוזים גבוהים מיוצאי אתיופיה ודוברי ספרדית משתמשים בטכנולוגיה זו לצורך לימודים (כ-50%), לעומת כ-33% מדוברי צרפתית, אנגלית ועולי ברית-המועצות לשעבר. אולם, אחוזים גבוהים יותר מדוברי צרפתית ואנגלית נעזרים באינטרנט לצורך חיפוש מידע (כ-50%) בהשוואה לשאר הקבוצות (בין 30% ל-40%). השימוש לצורך לימודים נפוץ יותר בקרב הנערים (47%) בהשוואה לנערות (36%).

♦ אחוזים נמוכים יחסית משתמשים במחשב בדואר אלקטרוני: מ-9% בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר עד כ-20% בקרב יוצאי אתיופיה ודוברי ספרדית וצרפתית. שיעורים אלה נמוכים בהרבה לעומת ממצאי הסקר על כלל בני הנוער משנת 2005, לפיו 64% השתמשו בדואר אלקטרוני (מזרחי ואחרים, 2005). ככל הנראה, הפיתוחים הטכנולוגיים בשנים האחרונות הביאו גם לשינוי בדפוס השימוש וקיום קשרים חברתיים באמצעות תוכנות שונות, שהבולטת בהן היא facebook.

היקף השימוש היומי במחשב (לוח 23): כלל בני הנוער נוהגים להשתמש במחשב כ-2.5 שעות בממוצע ביום בכל המקומות בהם המחשב נגיש להם. עולי ברית-המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה ילידי ישראל משתמשים קצת פחות מהממוצע הכללי. שיעורים גבוהים יחסית דיווחו כי הם משתמשים במחשב 4 שעות או יותר ביום: 24%-33% מבני הנוער מקבוצות המוצא השונות לעומת 14% בקרב יוצאי אתיופיה ילידי ישראל. נתונים אלה מצביעים על כך שהמחשב והאינטרנט מהווים עיסוק פנאי עיקרי של רבים מבני הנוער. לא נמצאו הבדלים לפי ותק, מין וגיל.

9. עבודת בני הנוער בשכר

מחקרים שונים מלמדים שהסיבה העיקרית שבגללה בני נוער בארץ עובדים היא סיפוק של צרכים אישיים כגון בילויים ובגדים (כאהן-סטרבצ'ינסקי ויורוביץ, 2004; אלנבוגן-פרנקוביץ' ואחרים, 2004). זירת עבודה עשויה להציע לבני הנוער העולים הזדמנות נוספת ושונה מזו שמוצעת על-ידי בית-הספר להיכרות עם החברה הישראלית, ומפגש עם סוגים שונים של אנשים ונורמות חברתיות. מנגד, שילוב של עבודה ולימודים אצל כל אחד מבני הנוער ובמיוחד כאשר מדובר בבני נוער עולים, עשוי להוביל לפגיעה בתפקוד הלימודי ובמקרים מסוימים אף למצבי ניתוק וניכור מבית-הספר. במחקר הנוכחי נבדקו המדדים הבאים בקשר לעבודת בני הנוער בשכר: היקף בני הנוער שעובדים והיקף בני הנוער שרוצים לעבוד, ופגיעה בלימודים בגלל העבודה.

מהנתונים בלוח 24 עולה כי אחוז גבוה יחסית מבני נוער עובדים - 25%. הרוב המכריע מהם (98%) לומדים (כלומר לומדים ועובדים) ורק 2% עובדים ואינם לומדים. מנתוני סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולה כי 8.1% מכלל בני הנוער היהודים (בני 15-17) עובדים ובקרב בני הנוער העולים בגילים אלה השיעור עומד על 9.9% (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2009ג). חשוב לציין כי בני הנוער במחקר הנוכחי התבקשו להתייחס לכל עבודה, כולל עבודה זמנית או מזדמנת (לא קבועה) שהם עושים "כיום", ואילו בסקר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הם נשאלו האם עבדו "לפחות

שעה בשבוע שקדם לסקר", דבר שעשוי לצמצם את שיעור המדווחים על עבודה. לדוגמה, בני נוער שלא עבדו בכלל בשבוע שקדם לסקר אך עובדים בעבודה מזדמנת, למשל שמרטפות, היו עונים בשלילה בסקר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ואילו במחקר הנוכחי היו עונים בחיוב.

ממצאים לפי ותק בארץ מראים עלייה בשיעור בני הנוער העובדים עם העלייה בוותק: מ-12% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים עד 41% בקרב בעלי ותק של 13 שנים או יותר. כצפוי, שיעור בני הנוער העובדים בגילאי 16-17 גבוה מזה של גילאי 12-15: 37% מול 14% בהתאמה. מעניין לציין שלא נמצאו הבדלים מובהקים לפי מין. בקרב דוברי צרפתית וילידי אתיופיה נמצאו שיעורים נמוכים יחסית של בני נוער עובדים (14% ו-12% בהתאמה), וזאת בהשוואה לשיעורים גבוהים בהרבה (למעלה מ-20%) של בני נוער עובדים בשאר קבוצות המוצא. בקרב דוברי אנגלית נמצא השיעור הגבוה ביותר (38%) (לוח 24).

לוח 24: עבודה בשכר, לפי מוצא (באחוזים)

		יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל		יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל		ברית- המועצות לשעבר		סך-הכל	
דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	20	(12)	26	25	25	26	25
38	(14)	28							
61	61	56	73	53	65	64	64	65	64

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

בנושא עבודת בני הנוער כדאי לשים לב גם לסוגיות הבאות:

- ♦ מניתוח נוסף שנערך התברר כי חמישית (19%) מבני הנוער העובדים אשר גם לומדים דיווחו כי העבודה פוגעת בלימודיהם וקורה שהם מפסידים לימודים בגלל עבודה, ו/או קורה שהם לא מכינים שיעורי בית או לא לומדים למבחנים בגלל העבודה.
- ♦ כשני-שלישים מבני הנוער שאינם עובדים רוצים לעבוד. שיעור גבוה יותר בקרב גילאי 16-17 מול גילאי 12-15 (70% מול 59% בהתאמה), ובמיוחד בקרב יוצאי אתיופיה ילידי ישראל: 73% בקרבם דיווחו על רצון לעבוד (בקרב אלה שלא עובדים). ממצא זה אינו מפתיע לאור העובדה שבקרב קבוצה זו נמצא אחוז גבוה אשר חיים במשפחות בהן ראש משפחה אינו עובד (כ-40%) ושיש בהן למעלה משישה ילדים בממוצע. לאור המאפיינים המשפחתיים הדומים של שתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה, מפתיע למצוא בקרב ילידי אתיופיה את האחוז הנמוך ביותר, ביחס לקבוצות האחרות, אשר הביעו רצון לעבוד בשכר (מבין אלה שלא עבדו בעת הריאיון). כמו-כן בקרב קבוצת מוצא זו נמצא האחוז הנמוך ביותר של בני נוער עובדים (12%). בנושא זה לא נמצא הבדל לפי ותק ומין.

10. התנהגויות סיכון וקיומם של תסמינים נפשיים וגופניים

בדומה למסגרות פנאי נורמטיביות, גם דפוסי התנהגות בלתי נורמטיביים, על צורותיהם השונות, מספקים תגמולים מיידיים ועשויים להציע למעורבים בהם הזדמנויות להשתייכות חברתית (אדלר, 1986). לפי קאוניסקי וגולצמן (1997), הרצון להתרחק מיחסי תלות בדמויות ראשוניות יוצר אצל המתבגר ואקום וגורם לו לחפש מקורות תמיכה אחרים, ובני נוער בוחרים את אלה שבהם הם נתמכים - קבוצת השווים. לפיכך, קבוצה זו בקרב בני נוער בכלל (ותיקים ועולים כאחד) אמורה להוות מסגרת שייכות ולהעלות את הערך העצמי. אולם, בקבוצת השווים טמונה גם סכנה לעידוד ולאימוץ דפוסי התנהגות לא נורמטיביים.

בקרב בני נוער עולים ישנן נסיבות ייחודיות העשויות להגדיל את הסיכוי לקונפורמיות לקבוצת השווים ולפיתוח נאמנות למנהגים ולנורמות שלה, בין אם מדובר בקבוצה נורמטיבית ובין אם מדובר בקבוצה עבריינית. תהליכי הגירה, במיוחד אלה המתרחשים בגיל ההתבגרות, טומנים בחובם פוטנציאל רב לערעור תחושת הביטחון האישי ולחיזוק תחושת ניכור חברתי, אשר עלולים להוביל להתנהגויות סיכון.

בני הנוער התבקשו לדווח על מעורבותם במגוון של התנהגויות סיכון, בהן: היותם קורבנות להתנהגות מעליבה ופוגענית, השתתפות בקטטות, תחושת ביטחון אישי במרחבי החיים השונים, עישון מוצרי טבק ונרגילה, צריכת אלכוהול, מעורבות בהתנהגות עבריינית וביטויים של תסמינים גופניים ונפשיים.

10.1 אלימות ותחושת ביטחון

קורבנות להתנהגות אלימה: בני הנוער נשאלו על היותם קורבנות לסוגים שונים של אלימות: אלימות מילולית, גנבה, מכה, סטירה או דחיפה חזקה. הממצאים מלמדים כי היקף גדול יחסית מבני הנוער נפלו קורבן לאלימות מילולית, 46% מכלל בני הנוער; בשיעור נמוך יותר גם לגניבה, 20%; ולקבלת מכה, סטירה או דחיפה חזקה, 19% (לוח 25). אחוז גבוה יותר מהנערים, לעומת הנערות, נפגעו ממכה, סטירה או דחיפה חזקה (27% לעומת 12% בהתאמה). כמו-כן אחוז הצעירים (גילאי 12-15) שנפגעו מדברים אלה גבוה יותר בהשוואה לבוגרים (גילאי 16-17): 23% לעומת 15% בהתאמה. לא נמצא הבדל לפי ותק.

השתתפות בקטטות: בני הנוער נשאלו כמה פעמים היו מעורבים בקטטה בשנה שקדמה לריאיון, כמדד למעורבות באלימות. שלושה-עשר אחוזים מכלל בני הנוער השיבו על השאלה בחיוב: שיעורים גבוהים יותר מיוצאי אתיופיה (כ-20%), לעומת 8%-12% בשאר קבוצות המוצא (לוח 25). הנערים, לעומת הנערות, היו מעורבים במידה רבה יותר בקטטות: 19% לעומת 8% בהתאמה. לא נמצא הבדל לפי ותק וגיל.

הרגשת ביטחון: לסביבה הקרובה של בני הנוער, כגון בית-הספר, השכונה והעיר, יש תפקיד בהבניית רשתות חברתיות וחיבור בין הפרט למקום ולאנשים החיים בו (Proshansky et. al., 1983). לחברת המבוגרים בסביבה הקרובה של בני הנוער ישנה השפעה רבה. הם יכולים להוות דמות להזדהות, להפעיל פיקוח חברתי על בני הנוער ולעזור להם להפנים נורמות חברתיות וללמוד מהי התנהגות

נאותה (Wilson, 1991; Gephart, 1997). על כן, לתחושת הביטחון בסביבת המגורים יש חשיבות מכרעת כדי שתהליכי החיברות והחיבור לסביבה בכלל, ובפרט לנורמות חברתיות נאותות, יתרחשו בצורה תורמת וחיובית. גורמים שונים יכולים להשפיע על תחושת הביטחון של בני הנוער בסביבה בה הם חיים. בין היתר ניתן להזכיר את מאפייני אזור המגורים מבחינה חברתית-כלכלית; הרכב האוכלוסייה: אלו קבוצות תושבים גרות באזור, האם יש רוב לקבוצת המוצא של בני הנוער וכד'; הרגשת ביטחון כללית בעקבות המצב הביטחוני בארץ; והאם נפלו קורבן להתנהגות אלימה כלשהי (כפי שהוזכר בלוח 25).

לוח 25: קורבנות להתנהגות אלימה והשתתפות באלימות, לפי מוצא (באחוזים)

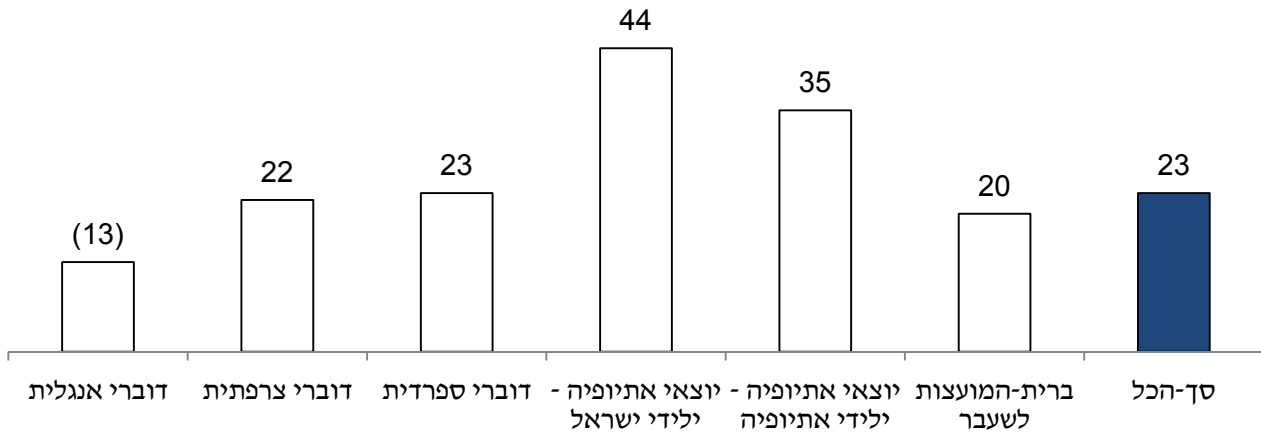
סך- הכל	ברית- המועצות לשעבר	יוצאי		דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
		אתיופיה - ילידי אתיופיה	אתיופיה - ילידי ישראל		
בני נוער שנפלו קורבן בשנה האחרונה (לפחות פעם אחת):					
46	49	40	40	42	41
20	19	23	16	(14)	34
19	22	(11)	(14)	17	(13)
בני הנוער שהשתתפו בקטטה +3 פעמים בשנה האחרונה					
13	12	20	22	(8)	(8)

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)
() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

הנתונים על תחושת ביטחון מוצגים בתרשים 4 ובלוח 26 ומלמדים כי:

- ◆ כרבע (23%) מכלל בני הנוער אינם חשים ביטחון לפחות באחת הזירות, בשיעור דומה בכל אחת מהן: 15% ביישוב, 11% בשכונה ו-13% בבית-הספר.
- ◆ יוצאי אתיופיה חשים פחות ביטחון בכל שלוש הזירות. כאשר 44% מילידי ישראל ו-35% מילידי אתיופיה אינם חשים ביטחון לפחות באחת משלוש הזירות. זאת בהשוואה ל-13%-20% בשאר קבוצות המוצא. בקרב בני הנוער משתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה נמצאו גם השיעורים הגבוהים ביותר של בני נוער שהשתתפו בקטטה. ייתכן, שהעובדה שיוצאי אתיופיה מרגישים פחות בטוחים בזירות השונות קשורה למעורבותם הגבוהה בקטטות.
- ◆ מעניין לשים לב לכך שעולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי אנגלית דיווחו בשיעורים הגבוהים ביותר על קורבנות מצד אחד (לוח 25), ובשיעורים נמוכים על חוסר תחושת ביטחון מהצד האחר. נראה כי העובדה שהם נופלים קורבן למעשים אלימים למינם בהיקף גבוה יחסית לקבוצות האחרות, לא מהווה איום מספיק גדול בשבילם כדי לערער את תחושת הביטחון בסביבתם.

תרשים 4: מדד מסכם של היעדר תחושת ביטחון¹, לפי מוצא (באחוזים)**



¹ בני נוער שדיווחו כי הם חשים ביטחון לפעמים/לעתים רחוקות/אף פעם לפחות במקום אחד מבין 3 הזירות הבאות: בית-ספר, שכונה או יישוב
 ** הבדלים מובהקים ($p < 0.001$)
 () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

לוח 26: היעדר תחושת ביטחון, לפי מוצא (באחוזים)

מוצא	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	ברית-המועצות לשעבר	סך-הכל	מרגישים ביטחון לפעמים/לעתים רחוקות או אף פעם
דוברי אנגלית	16	24	12	13	בבית-הספר**
דוברי צרפתית	(14)	17	10	11	בשכונה*
דוברי ספרדית	17	24	12	15	ביישוב**

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)
 ** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
 () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40
 -- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

ניתוח לפי ותק מצביע על כך שבני הנוער הוותיקים ביותר בארץ (בעלי ותק של 13 שנים או יותר) חשים יותר ביטחון, בהשוואה לבעלי ותק של 12 שנים או פחות: רק 14% מהוותיקים יותר לא חשים ביטחון לפחות באחת הזירות, בהשוואה ל-21%-26% בקרב החדשים יותר. הנערים, לעומת הנערות, חשים יותר ביטחון: 20% מהם לא חשים ביטחון לפחות בזירה אחת, לעומת 26% בקרב הנערות. לא נמצא הבדל לפי גיל.

10.2 עישון

עישון מוצרי טבק הוא אחת ההתנהגויות המסוכנות ביותר לבריאות, בהיותו גורם מרכזי לקידום תחלואה ומוות בגיל צעיר. מרבית המעשנים החלו לעשן בגיל ההתבגרות והם חשופים יותר לתחלואה הקשורה לעישון, וסיכויי הגמילה שלהם נמוכים משל מבוגרים. לבני נוער מעשנים יש סיכון רב יותר להתנהגות לא נורמטיבית נוספת, כגון שתיית אלכוהול ומעורבות בהתנהגות אלימה. למרות זאת, רבים מהם תופסים את העישון כהתנהגות בוגרת ומקובלת (הראל ואחרים, 2002, 2003).

א. עישון סיגריות

- ◆ 14% מכלל בני הנוער העידו כי הם נוהגים לעשן סיגריות או מוצרי טבק אחרים (לוח 27), ללא הבדל לפי מין. בסקר של משרד הבריאות משנת 2003-2004 שנערך בקרב תלמידי כיתות ז'-י"ב נמצא שיעור נמוך יותר של מעשנים במגזר היהודי, גם כאן ללא הבדל בין המינים (משרד הבריאות, 2006).
- ◆ שיעור המעשנים עולה עם העלייה בוותק: מ-8% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים לעומת 15%-17% בקרב הוותיקים יותר; ובגיל: 9% בקרב גילאי 12-15 למול 20% בגילאי 16-17.
- ◆ בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר נמצא השיעור הגבוה ביותר של מעשנים, 19% (לוח 27). שיעור זה דומה לאחוז המעשנים שנמצא בסקר שנערך בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר לפני כעשור (נועם ואחרים, 1998).

לוח 27: עישון, לפי מוצא (באחוזים)

דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	ברית-המועצות לשעבר	סך-הכל
(10)	(8)	(8)	--	--	19	14
20	23	17	(14)	(9)	21	19

בני נוער שמעשנים סיגריות או מוצרי טבק אחרים**

בני נוער שמעשנים נרגילה*

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

ב. עישון נרגילה

- ישנן עדויות לעלייה בעישון נרגילה בקרב בני נוער יהודים, אשר נתפסת פחות מזיקה לבריאות מאשר סיגריות, ומלווה בהילה של התנהגות חברתית מקובלת (מי-עמי, 2004).
- ◆ ראיה לכך נמצאה בשיעור הגבוה יחסית מכלל בני נוער שמעשנים נרגילה (19%), בהשוואה לאחוז של מעשני סיגריות או מוצרי טבק אחרים (14%) (לוח 27).
 - ◆ שיעור המעשנים נרגילה עולה אף הוא עם העלייה בוותק: מ-15% בקרב החדשים ביותר בארץ עד 30% בקרב הוותיקים ביותר; ועם העלייה בגיל: 12% בקרב גילאי 12-15 ו-25% בגילאי 16-17.
 - ◆ במחקר הנוכחי לא נמצא הבדל לפי מין. זאת, בשונה מהממצאים בסקר משרד הבריאות (2006) בו נמצא הבדל משמעותי: שיעור כמעט כפול מהתלמידים לעומת התלמידות במגזר היהודי, מעשנים נרגילה.

10.3 שתיית אלכוהול

ניתן להצביע על ארבעה נזקים עיקריים שיכולים לנבוע מצריכת אלכוהול: האחד, התמכרות לאלכוהול: תופעה זו אינה נפוצה בקרב בני נוער, אולם, צריכת אלכוהול מוגברת (מבחינת תדירות

ושכיחות) מהווה סיכון לפיתוח דפוסי שימוש של תלות והתמכרות לאלכוהול. השני, התנהגות אלימה הקשורה לצריכת אלכוהול. השלישי, תאונות דרכים הנגרמות כתוצאה מנהיגה תחת השפעת אלכוהול. והאחרון, קשר מהותי בין צריכת אלכוהול לצריכת סמים. בספרות המדעית מצוין כי השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים חוקיים מהווה מבוא לשימוש בחומרים לא חוקיים. כלומר, ההסתברות שבני נוער הצורכים אלכוהול יתנסו בסמים גבוהה בהרבה מההסתברות של מי שאינם צורכים אלכוהול (פישמן, 2001). צריך לזכור כי החוק הקיים היום אינו אוסר על צריכת אלכוהול, אלא רק על מכירת משקאות משכרים לקטינים.

בני הנוער נשאלו על צריכת אלכוהול בשתי דרכים: הראשונה, עקיפה, האם יש להם חברים שנוהגים לשתות אלכוהול; השנייה, ישירה, באיזו מידה הם עצמם נוהגים לשתות אלכוהול. מהספרות המקצועית עולה כי בני נוער יטו לתת דיווח מלא יותר כאשר הם נדרשים למלא שאלון למילוי עצמי ובצורה אנונימית, במיוחד בשאלות "רגישות" יותר (Weinhardt et al., 1998). כזכור, במחקר הנוכחי נעשה שימוש במתודולוגיה שונה - בני הנוער רואיינו באמצעות ריאיון טלפוני, כאשר זהותם ידועה למראיין. בדרך זו ישנה נטייה של המרואיינים להודות פחות בהתנהגויות לא מקובלות ובפרט בשימוש באלכוהול (Kraus & Augustin, 2001), ועל כן ייתכן כי נתוני המחקר שעלו מהשאלות הישירות על השימוש של המרואיינים מהווים אומדן חסר לתופעה.

מלוח 28 עולות מגמות מעניינות המצביעות על הבדלים בין קבוצות המוצא השונות:

- ◆ שיעור גבוה מבני הנוער דיווחו על חשיפה לאלכוהול בצורה עקיפה: 61% מכלל בני הנוער השיבו שיש להם חברים שנוהגים לשתות אלכוהול: בין 57% ל-69% מעולי ברית-המועצות לשעבר, דוברי ספרדית ויוצאי אתיופיה ילידי ישראל; לעומת בין 40% ל-49% מילידי אתיופיה ודוברי אנגלית וצרפתית.
- ◆ כצפוי, הדיווח הישיר על צריכת אלכוהול נמוך יותר: 22% השיבו כי הם נוהגים לשתות אלכוהול לפחות יום בשבוע ו-25% כי השתכרו לפחות פעם אחת בחייהם: בין 22% ל-29% מעולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי ספרדית ואנגלית, לעומת 14% ופחות בשאר הקבוצות.

לוח 28: צריכת אלכוהול, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
לבני הנוער יש חברים ששותים אלכוהול מדי פעם/באופן קבוע**	61	69	40	57	60	49
בני נוער ששותים אלכוהול לפחות יום בשבוע**	22	26	(7)	(14)	23	25
בני נוער שהשתכרו לפחות פעם אחת**	25	29	(12)	(14)	22	28

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
 () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40
 -- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

♦ בדומה לממצאים ביחס לעישון סיגריות ונרגילה, גם בנוגע לצריכת אלכוהול נמצאה עלייה בצריכה עם העלייה בוותק ובגיל. בדומה לממצאים ביחס לאלימות (קורבנות והשתתפות בקטטה), נמצא הבדל לפי מין גם בצריכת אלכוהול: הנערים נוהגים לשתות יותר ולהשתכר יותר בהשוואה לנערות (לדוגמה, 30% מהנערים השתכרו אי-פעם, בהשוואה ל-20% מהנערות). עם זאת, אין הבדל בין הנערים לנערות לגבי דיווח על חברים ששותים אלכוהול.

כאמור, בני נוער מדווחים יותר על התנהגויות לא מקובלות כאשר הם משיבים על שאלון למילוי עצמי בצורה אנונימית. כך עולה גם מההשוואה עם נתונים מסקר של הרשות למלחמה בסמים משנת 2007 (ציונית ואחרים, 2009): 59% מבני הנוער היהודים ו-71% מבני הנוער מברית-המועצות לשעבר בכיתות י"ג-י"א העידו כי השתכרו לפחות פעם אחת, לעומת 38% מעולי ברית-המועצות לשעבר הלומדים בכיתות י"ג-י"ב במחקר הנוכחי.

10.4 מעורבות בהתנהגות עבריינית

בני הנוער נשאלו על שלושה מצבים של מעורבות בהתנהגות עבריינית בשנה האחרונה: האם נחקרו במשטרה, האם היו בטיפול של שירות מבחן לנוער, והאם נפתח נגדם תיק פלילי או הליך של אי-תביעה. נבנה מדד המסכם מעורבות באחד לפחות מהמצבים שפורטו. ניתוח הממצאים מצביע על כך ש-9% מכלל בני הנוער העידו על אחד לפחות מהמצבים. כפי שמוכר מהספרות המחקרית, שיעור גבוה יותר מהנערים, לעומת הנערות, היו מעורבים בהתנהגות עבריינית: 13% למול 5% מהנערות. לא נמצא הבדל לפי ותק וגיל.

10.5 קיומם של תסמינים נפשיים וגופניים

גיל ההתבגרות כשלעצמו מאופיין בשינויים מואצים במבנה הגוף ובהתפתחות פסיכולוגית משמעותית. גיל זה רווי מתחים ולחצים המתבטאים בביטויים נפשיים וגופניים ובהופעת תסמינים פסיכו-סומטיים. מטבע הדברים, יש קושי להבחין בין תסמינים המצביעים על תחלואה פיזית לבין תסמינים פסיכו-סומטיים. אך מתבגרים המדווחים בשכיחות גבוהה על תסמינים נפשיים או גופניים מביעים מצוקה, ומהווים גם קבוצת אוכלוסייה בסיכון לתחלואה ולפגיעה רגשית (הראל ואחרים, 2002). בלוח 29 מוצג היקף בני הנוער הסובלים מתסמינים אלה לפי קבוצות מוצא.

♦ כמחצית בני הנוער דיווחו על תסמינים נפשיים, כגון מצב רוח רע (מצוברח או מדוכא), כעס, עצבנות או קשיים להירדם לפחות פעם בשבוע: במיוחד דוברי אנגלית (64%) ודוברי צרפתית (65%).

♦ כשליש מבני הנוער דיווחו על תסמינים גופניים: כאב ראש, כאב בטן, כאב גב או סחרחורת, לפחות פעם בשבוע, עם הבדלים מובהקים לפי קבוצות מוצא: כרבע מיוצאי אתיופיה, לעומת למעלה משליש בשאר קבוצות המוצא.

♦ הנערות, לעומת הנערים, מדווחות יותר על תסמינים גופניים (45% לעומת 24% מהנערים), ועל תסמינים נפשיים (54% לעומת 45% בהתאמה). לא נמצא הבדל לפי ותק וגיל.

לוח 29: התנהגויות סיכון לבריאות, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	בריית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
50	49	43	49	44	65	64
35	36	24	24	38	41	40

בני נוער שסובלים מתסמינים נפשיים - מדד מסכם¹

בני נוער שסובלים מתסמינים גופניים - מדד מסכם²*

¹ בני נוער שדיווחו כי בששת החודשים האחרונים חוו לפחות פעם בשבוע, אחד לפחות מהתסמינים הבאים: מצב רוח רע (מצוברח או מדוכא), כעס, עצבנות או קשיים להירדם

² בני נוער שדיווחו כי בששת החודשים האחרונים חוו לפחות פעם בשבוע, אחד לפחות מהתסמינים הבאים: כאב ראש, כאב בטן, כאב גב או סחרחורת

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

11. היחסים עם ההורים

המשפחה היא גורם החיברות הראשון והמרכזי ביותר בעבור הילדים. במשפחה יש פוטנציאל גדול לעידוד ולהקלה על תהליכי מעבר של המתבגרים לבגרות (Rapoport, 1987). מחקרים מראים כי ילדים שיכולים לשוחח באופן גלוי עם הוריהם נוטים יותר להיות בריאים הן מבחינה פיזית והן מבחינה נפשית, מאשר בני נוער אשר מתקשים לתקשר עם ההורים. זאת ועוד, ילדים שיש להם יחסים קרובים, פתוחים ותומכים עם הוריהם נהנים מתחושת תמיכה חברתית, ומביעים פחות התנהגות אנטי-חברתית, מצבי רוח והתקפי זעם, ומתמודדים טוב יותר עם קשיים, כולל גם קשיי ההגירה. בנוסף, מעורבות הורים בחיי היומיום של ילדיהם נמצאה מהווה גורם מחסן חשוב ביחס להתנהגויות סיכון שונות (הראל ואחרים, 2002; סלונים-נבו ומירסקי, 2002).

התפיסה הרווחת בהקשר של הגירה מדגישה את המשפחה כמוקד ליצירת מתחים תרבותיים, חברתיים ובין-דוריים. ההורה המהגר נתפס כמי שמאבד את מעמדו כראש המשפחה וכבעל סמכות בה; כמי שמאבד את מעמדו החברתי והמקצועי; כמי שצריך להתפשר על-פי-רוב ביחס לעיסוק שאינו תואם את יכולתו והשכלתו ונעדר שעות ארוכות מהבית, או חווה אבטלה מתמשכת. פעמים רבות הילדים משמשים "פה של ההורים", בעיקר בשל קושי רב יותר של ההורים לרכוש שפה חדשה, ובעקבות הקושי הרב יותר של ההורים להתערות בחברה החדשה ולהבין את מנהגיה (יעקובי, 2009; כהן, 2006; אלנבוגן-פרנקוביץ' ואחרים, 2004).

בפרק על בית-הספר (ראו פרק 6.6) תואר כי רוב התלמידים תופסים את מעורבות הוריהם בבית-הספר כמעורבות גבוהה, וזאת בניגוד לתפיסה הרווחת כי הורים מהגרים מתקשים ליצור קשר עם מערכת החינוך. ייתכן שקיים פער בין ראיית בני הנוער את מעורבות הוריהם לבין התפיסה של גורמי החינוך (תפיסה שלא נבחנה במסגרת מחקר זה). ייתכן גם שהקשיים ביצירת קשר עם בית-הספר מאפיינים יותר עולים חדשים בארץ, ואילו במחקר הנוכחי, כאמור, לא נכללו העולים החדשים ביותר (בעלי ותק של 0-1 שנים).

להלן נפרט כיצד מתארים בני הנוער את הקשר שלהם עם הוריהם: האם בני הנוער והוריהם נוהגים לעשות דברים ביחד, באיזו מידה בני הנוער חשים שהוריהם מבינים אותם, באיזו מידה בני הנוער מעריכים כי הוריהם יודעים מה הם עושים ועם מי הם מבלים, ומדד מסכם של קשר חיובי בין בני הנוער להוריהם, הכולל תשובה חיובית על 4 או 5 היבטים שונים מתוך 5 ההיבטים המרכיבים את המדד, כגון הסכמה עם ההיגד "אם יש לך בעיות בבית-הספר ההורים שלך מוכנים לעזור לך" וכשיש לבני הנוער בעיה הם פונים להורים. מלוח 30 עולות המגמות הבאות:

- שלושה-רבעים מבני הנוער דיווחו על יחס חיובי בינם לבין הוריהם, אשר מתבטא, בין היתר, בעזרה של ההורים במידת הצורך בבית-הספר; בתחושה של בני הנוער שקל להם לשוחח עם הוריהם על דברים שמטרידים אותם; ובפנייה להורים בעת בעיה. שיעור זה גבוה (66%) בקרב יוצאי אתיופיה ילידי ישראל, אך נמוך בשאר הקבוצות.

לוח 30: קשר עם ההורים, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
75	76	75	66	73	79	75
60	59	68	51	54	68	63
79	81	81	68	76	83	79
77	78	70	70	76	81	82

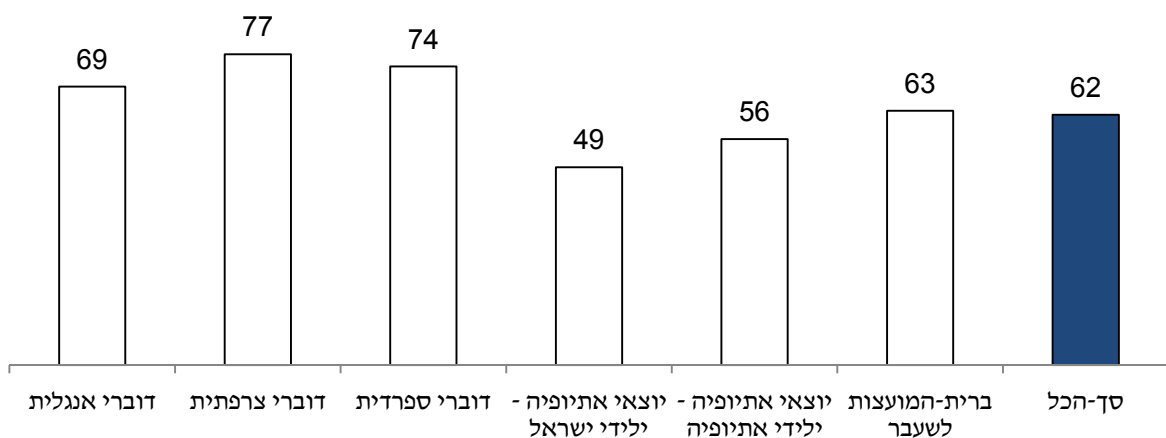
¹ המדד כולל 5 משתנים: הנער מסכים בהחלט או מסכים עם ההיגדים: "אם יש לך בעיות בבית-הספר ההורים שלך מוכנים לעזור לך", "ההורים שלך מעודדים אותך להצליח בבית-הספר"; "ההורים מבינים מה מטריד אותך" (במידה רבה מאוד או רבה), "קל לך לשוחח עם ההורים שלך על דברים שמטרידים אותך" (קל או קל מאוד), "כשיש לך בעיה אתה פונה להורים". בלוח מוצג שיעור בני הנוער שענו בחיוב על 4-5 מהמשתנים במדד.

- 60% מבני הנוער דיווחו כי הם נוהגים לעשות דברים יחד עם משפחתם בבית בתדירות גבוהה (כגון ארוחות ערב משותפות, משחק או צפייה יחד בסרט). פעילויות משותפות עם ההורים בבית נפוצות יותר בקרב ילידי אתיופיה ודוברי צרפתית ואנגלית, ופחות בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר, דוברי ספרדית ויוצאי אתיופיה ילידי ישראל.
- שיעור גבוה יחסית, מעל 79% מבני הנוער, חשים במידה רבה או רבה מאוד כי הוריהם מבינים מה מטריד אותם; ושקל להם או קל להם מאוד לשוחח עם הוריהם על דברים שמטרידים אותם (77%). אחוז נמוך יותר (68%) בקרב יוצאי אתיופיה ילידי ישראל דיווחו שהם חשים שהוריהם מבינים מה מטריד אותם, ובקרב שתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה נמצא אחוז נמוך יותר (כ-70%) שאומרים שקל להם לשוחח עם הוריהם.

◆ בכל המשתנים שנבדקו, שיעורים גבוהים מדוברי צרפתית, יחסית לשאר הקבוצות, דיווחו על קשר חיובי עם הוריהם.

בני הנוער נשאלו באיזו מידה הם מעריכים כי הוריהם יודעים על מגוון היבטים של חייהם: מי החברים שלהם, איך הם מבזבזים את כספם, איפה הם מסתובבים אחרי בית-ספר, לאן הם הולכים בלילה ומה הם עושים בזמנם הפנוי. נבנה מדד שכולל את אחוז בני נוער שהעריכו כי הוריהם יודעים על 4 היבטים או 5 מתוך 5 היבטים שנבדקו. הנתונים של מדד זה מוצגים בתרשים 5 ומצביעים על כך ש-62% מכלל בני הנוער העריכו כי הוריהם יודעים הרבה על חייהם: רוב עולי ארצות המערב (69%-77%), בהשוואה לאחוזים נמוכים יותר בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר (63%); יוצאי אתיופיה ילידי אתיופיה (56%), וילידי הארץ (49%).

תרשים 5: הערכת בני הנוער את הידע של הוריהם על חייהם,¹ לפי מוצא** (באחוזים)



¹ המדד כולל 5 מצבים שונים לגביהם בני הנוער דיווחו כי הוריהם "יודעים הרבה" עליהם: מי החברים של בני הנוער, איך בני הנוער מבזבזים את הכסף, איפה הם מסתובבים אחרי בית-ספר, לאן הם הולכים בלילה ומה בני הנוער עושה בזמנם הפנוי. מוצג שיעור בני הנוער שענו כך על 4-5 מהמצבים במדד ** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

מבחינת הקשר של בני הנוער עם הוריהם לפי משתני רקע נוספים עולה כי שיעורים גבוהים יותר מהנערו לעומת הנערים, ומבני הנוער הצעירים בגילים 12-15 לעומת בני 16-17, דיווחו על קשר חיובי עם הוריהם, ולהערכתם הוריהם יודעים הרבה על חייהם, ללא הבדל לפי ותק.

לאור הנתונים שנסקרו זה עתה, נראה כי התפיסה הרווחת אשר תוארה בתחילת הפרק, המתייחסת להורה מהגר כמי שמתקשה לתפקד כהורה משמעותי ובעל סמכות בחיי ילדיו אינה מתארת את המציאות כיום של רוב בני הנוער העולים במדינת ישראל. חשוב לשים לב לכך שהוותק הממוצע של בני הנוער גבוה (10.1 שנים). גם בנושא זה ייתכן שקשיי הקליטה שנסקרים בספרות המחקרית מאפיינים בעיקר את שלבי הקליטה הראשונים, ולאחר פרק זמן של כמה שנים חלק מהקשיים באים על פתרונם, ועוצמתם של אחרים נחלשת. אולם, הסבר זה אינו מספק כשלעצמו לאור העובדה שלא נמצא שיפור בקשר עם ההורים עם העלייה בוותק של בני הנוער בארץ.

לצד התמונה החיובית שמסתמנת ביחס לרוב בני נוער, יש לשים לב לעובדה שהנתונים גם מצביעים על כך שלמיעוט משמעותי המהווה כרבע מבני הנוער אין קשר חיובי עם הוריהם. מדובר בבני הנוער שבדרך כלל זוכים לתשומת הלב בשירותים לנוער בקהילה ובמחקרים שונים על בני נוער בסיכון.

בדומה לתחומים אחרים עליהם מדווח בדוח זה, גם בנוגע לקשר עם ההורים - יוצאי אתיופיה ילידי ישראל נמצאים במצב סיכון גבוה יותר. יחסית לשאר קבוצות המוצא ולילידי אתיופיה, לשיעור נמוך יותר מבני נוער אלה יש קשר חיובי עם הוריהם, הם נוהגים לעשות פחות דברים בבית עם הוריהם, שיעור נמוך יותר מהם דיווחו כי הם חשים שהוריהם מבינים מה מטריד אותם ופחות ממחצית מהם העריכו כי הוריהם יודעים הרבה על חייהם (לוח 30 ותרשים 5). בספרות המחקרית מדווח רבות על הקושי של ההורים יוצאי אתיופיה להוות סמכות כלפי ילדיהם וליצור דפוסי תקשורת טובים עמם על רקע משבר ההגירה והקליטה; הקושי לרכוש שליטה טובה בעברית; ופערים תרבותיים בין מה שהיה נהוג באתיופיה לבין הנהוג בישראל בנושאי חינוך והורות. יש לזכור כי ילידי ישראל גדלים במשפחות שהוריהם חוו לא פעם אירועים טראומטיים בדרך לארץ, עלו בגילים צעירים יחסית, לעתים ללא ההורים, השאירו באתיופיה קרובי משפחה אחרים ורבים מהם התחנכו בפנימיות וחסרים מודל משפחתי והורי מלא (אופיר וסול, 2009; קסן ובקשי, 2004; אמיר והורוביץ, 2003; חקלאי, 2002; ליפשיץ ואחרים, 1998; בן עזר, 1992). ייתכן שכל אלו תורמים להסבר הממצאים על אודות קבוצה זו, ולפער בינם לבין שאר הקבוצות.

12. דפוסי פנייה לגורמי ייעוץ ותמיכה

חיפוש עזרה הינו "ניסיון של הפרט להתמודד עם בעיה על-ידי שימוש במקור חיצוני האמור להגדיל את הסיכוי להקל על אותה בעיה או להביא לפתרונה" (DePaulo, 1983 אצל טטר ומילגרם, 2001, עמודים 91-92). תהליך החיפוש אחר עזרה מורכב לרוב משלושה שלבים: 1. המידה בה תופס האדם את מצבו כבעייתי; 2. בחירה בין התמודדות עצמית או חיפוש אחר עזרה; 3. בחירה ושימוש באסטרטגיות ודרכים לחיפוש אחר עזרה. בחיי היומיום ישנם גורמים שונים אליהם ניתן לפנות לקבלת עזרה. על פי רוב פונים קודם לאנשים קרובים ומוכרים, ופחות לאנשי מקצוע. בחירת הגורם אליו פונים תלויה גם בבעיה. בעבור מתבגרים, ההשפעה והתמיכה של ההורים משמעותית יותר בתחומים הקשורים לעתיד (כגון בחירת בית-ספר), ואילו לקבוצת השווים יש מקום מרכזי בבעיות הקשורות לאירועים יומיומיים בהווה (למשל פנאי ולבוש) (טטר ומילגרם, 2001). מחקרים על היחסים בקבוצת השווים הראו קשר בין קיומם של חברים תומכים לבין תפיסה עצמית חיובית, תחושת שייכות, ותפיסה חיובית ביחס ליכולת להצליח ולקיים קשרים בין-אישיים מוצלחים בעתיד (הראל ואחרים, 2002).

בפרק זה מוצגים ממצאים על דפוסי פנייה של בני הנוער לעזרה במקרה של בעיה, התלבטות או קושי. המחקר בחן דפוסי פנייה לעזרה, תוך הבחנה בין דפוסי היעזרות של בני הנוער בגורמים בלתי פורמליים, כגון משפחה וחברים, לבין גורמים מקצועיים. בני הנוער נשאלו למי הם נוהגים לפנות כאשר הם נתקלים בבעיה או בקושי (בשאלה פתוחה), האם הרגישו אי-פעם צורך או רצון להתייעץ עם גורם מקצועי והאם פנו בפועל לקבלת ייעוץ. בנוסף, הוקראה לבני הנוער רשימה של גורמי ייעוץ פורמליים והם התבקשו לציין האם הם בקשר כיום, או היו בעבר, עם כל אחד מהגורמים.

הרוב המכריע (94%) מבני הנוער דיווחו שהם פונים לקבל ייעוץ כאשר הם צריכים. רק 6% מכלל בני הנוער ציינו כי הם לא פונים לאף אחד.

♦ הרוב פונים לגורמים בלתי פורמליים, להורים ולחברים.

- בני הנוער פונים בעיקר להוריהם (72%) (לוח 31). ממצא זה עולה בקנה אחד עם הדיווח של מרבית בני הנוער על קשר חיובי עם הוריהם, עליו דיווחנו בפרק הקודם (פרק 11). בנוסף, בקבוצות המוצא השונות, בין 80% עד 100% מבני הנוער דיווחו שיש להם קרובי משפחה נוספים בארץ, אשר עשויים להוות מקור תמיכה קרוב וזמין להם ולמשפחותיהם במגוון תחומים.

- יוצאי אתיופיה ילידי ישראל פונים בשיעור נמוך יותר (64%) להוריהם להתייעצות (לוח 31). בחינת הקשר בין בני הנוער מקבוצה זו להוריהם הראתה שלבני קבוצה זו יש קשר פחות הדוק עם הוריהם במגוון ההיבטים שנבדקו (לוח 30).

- גורם התמיכה השני בחשיבותו אותו ציינו בני הנוער הוא החברים, אליהם פונים 48% מבני הנוער. דפוס זה בולט יותר בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי צרפתית ואנגלית (מעל ל-50% דיווחו כך) ופחות נפוץ בקרב דוברי ספרדית ויוצאי אתיופיה (בקבוצות אלה 35% עד 41% דיווחו כך בהתאמה) (לוח 31).

- ממצאים אלה, בדבר פנייה לגורמי ייעוץ בלתי פורמליים, ובמיוחד להורים ולחברים, נתמכים גם על-ידי מחקרם של טטר ומילגרם (2001).

♦ אחוזים בודדים ציינו כי הם פונים לגורמי ייעוץ פורמליים בבית-הספר או מחוצה לו, כגון ליועצת בית-הספר, למחנכת, לגורם אחר מצוות בית-הספר, או לייעוץ מקצועי כמו פסיכולוגית ועובדת סוציאלית.

♦ חלק מבני הנוער (18%) חשו צורך או רצון להתייעץ עם גורם מקצועי: 21%-28% מעולי ארצות המערב, לעומת 14%-17% מיוצאי אתיופיה ועולי ברית-המועצות לשעבר (לוח 31). שישים ושניים אחוזים מבני הנוער שחשו צורך להתייעץ עם גורם מקצועי גם עשו זאת. בני הנוער שלא עשו זאת הסבירו כי הרגישו כי למרות הצורך, הם יכולים להתמודד בכוחות עצמם או שלא ידעו למי לפנות. סיבות אלה נמצאו גם בספרות המחקרית.

לוח 31: דפוסי התייעצות/היעזרות של בני הנוער, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה		דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
		ילידי אתיופיה	ילידי ישראל			
72	73	76	64	75	67	78
48	51	37	41	35	56	55
18	17	15	(14)	25	21	28

גורמים עיקריים אליהם בני הנוער פונים בעת בעיה/ קושי:
להורים
לחברים*

בני נוער שחשו אי-פעם צורך/ רצון להתייעץ עם גורם מקצועי

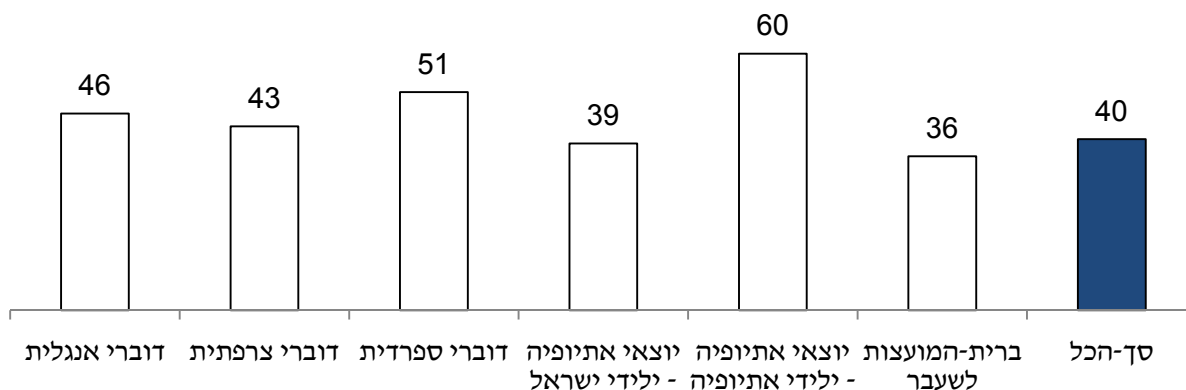
* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)
() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40.

כאמור, בפני בני הנוער הוצגה רשימה של גורמי ייעוץ פורמליים, שכללה את גורמי הייעוץ הבאים: יועצת בית-הספר, פסיכולוגית בית-הספר, פסיכולוגית מחוץ לבית-הספר, שירות מבחן לנוער, קצין ביקור סדיר, קידום נוער, מרכז נוער ומוקד טלפוני. בני הנוער יכלו לציין גורמים נוספים, במידה שהם פנו לגורם ייעוץ אחר. בני הנוער התבקשו לציין האם הם כיום (במועד הריאיון) או היו בעבר בקשר עם כל אחד מהגורמים. חשוב להיות ערים לכך שיוזמי הקשר הם פעמים רבות גורמי הייעוץ עצמם (כגון בשירות מבחן לנוער או ביקור סדיר ואף יועצת בית-הספר).

חלק ניכר מבני הנוער היו בקשר עם גורם ייעוץ אחד לפחות (תרשים 6):

- ♦ 40% מכלל בני הנוער נמצאו בקשר עם גורם ייעוץ אחד לפחות (בעת הריאיון או בעבר): בין 36% ל-46% מעולי ברית-המועצות לשעבר, מדוברי אנגלית וצרפתית ומיוצאי אתיופיה ילידי ישראל, לעומת 51%-60% מדוברי ספרדית ומילידי אתיופיה.
- ♦ גם כאן בא לידי ביטוי השוני בין שתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה. למרות ששיעורים דומים משתי הקבוצות רצו לפנות לייעוץ (כ-15%), נמצא הבדל גדול בקשר בפועל עם גורמי ייעוץ: 60% בקרב ילידי אתיופיה, לעומת 39% בקרב ילידי ישראל. זאת בנוסף, כאמור, להבדלים בקשר עם ההורים עליהם דווח קודם לכן. נראה, אם כן, שהסביבה התומכת של ילידי ישראל מצומצמת יותר, למרות שלבני קבוצה זו יש צרכים רבים יותר (כגון בתחום הלימודי, פרק 6).

תרשים 6: בני נוער שנמצאים כיום או היו בעבר בקשר עם לפחות גורם ייעוץ אחד, לפי מוצא (באחוזים)**



** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

- ♦ גורם הייעוץ הנפוץ ביותר הוא יועצת בית-הספר: 29% מבני הנוער ציינו כי היו עמה בקשר, במיוחד בקרב ילידי אתיופיה ודוברי ספרדית (42%-43%), בהשוואה ל-25%-32% בקרב שאר הקבוצות. מקרב ילידי אתיופיה 15% היו בקשר עם מרכז נוער ו-18%-25% מעולי ארצות המערב היו בקשר עם פסיכולוגים (בבית-הספר או מחוצה לו).
- ♦ בנושא של דפוסי פנייה לגורמי ייעוץ ותמיכה לא נמצאו הבדלים לפי ותק. יותר נערים, לעומת הנערות, ציינו כי לא פנו לאף גורם בעת הצורך: 10% לעומת 2% בהתאמה. עוד נמצא כי הנערות פנו יותר להתייעצות עם חברים (56% מול 41% מהנערים), וחשו יותר צורך לפנות להתייעצות עם

גורם מקצועי (23%, מול 12% מהנערים). כצפוי בהתאם לממצאים על קשר עם הורים, בני הנוער הצעירים, בהשוואה לבוגרים, פנו יותר להתייעצות עם הורים (76%, מול 68%, בהתאמה), ופחות להתייעצות עם חברים (40%, מול 58% בהתאמה). הבוגרים רצו יותר לפנות לייעוץ של גורם מקצועי: 22% מול 14% מהצעירים. מגמות אלה מוכרות מהספרות המחקרית (כאהן-סטרבצ'ינסקי ויורוביץ, 2004; הראל ואחרים, 1997, 2002).

13. זהות

הגירה היא תהליך של מעבר מתרבות אחת לאחרת. במישור הפסיכולוגי, אחד הביטויים החשובים ביותר הוא עיצוב מחדש של זהות המהגר. לרוב זהו תהליך הדרגתי, המשלב היכרות עם החברה והתרבות החדשה והפנמת חלקים ממנה כחלק מהזהות האישית (בן-שלום והורנצ'יק, 2006; בודובסקי, 2001). לפי תפיסת הקליטה של ממשלות ישראל השונות יש להציג תביעות חד-משמעיות בפני העולים לאמץ נורמות חדשות ולהתאים עצמם לחברה הישראלית בטווחי זמן קצרים ברוב תחומי החיים. בשני העשורים האחרונים נראה כי היחס לעולים סובלני ופתוח יותר (יעקובי, 2009; לשם, 2007; דולברג, 2005; קימרלינג, 1998).

על בני הנוער המהגרים לקבוע עמדה בשתי סוגיות מרכזיות: האחת, באיזו מידה הם מעוניינים לקבל את התרבות, המנהגים והזהות הלאומית של המדינה אליה היגרו; והשנייה, באיזו מידה הם רוצים לשמור על זהותם המקורית (ליפשיץ ואחרים, 1998). ברי מציע ארבע אפשרויות לפתרון דילמות אלה:

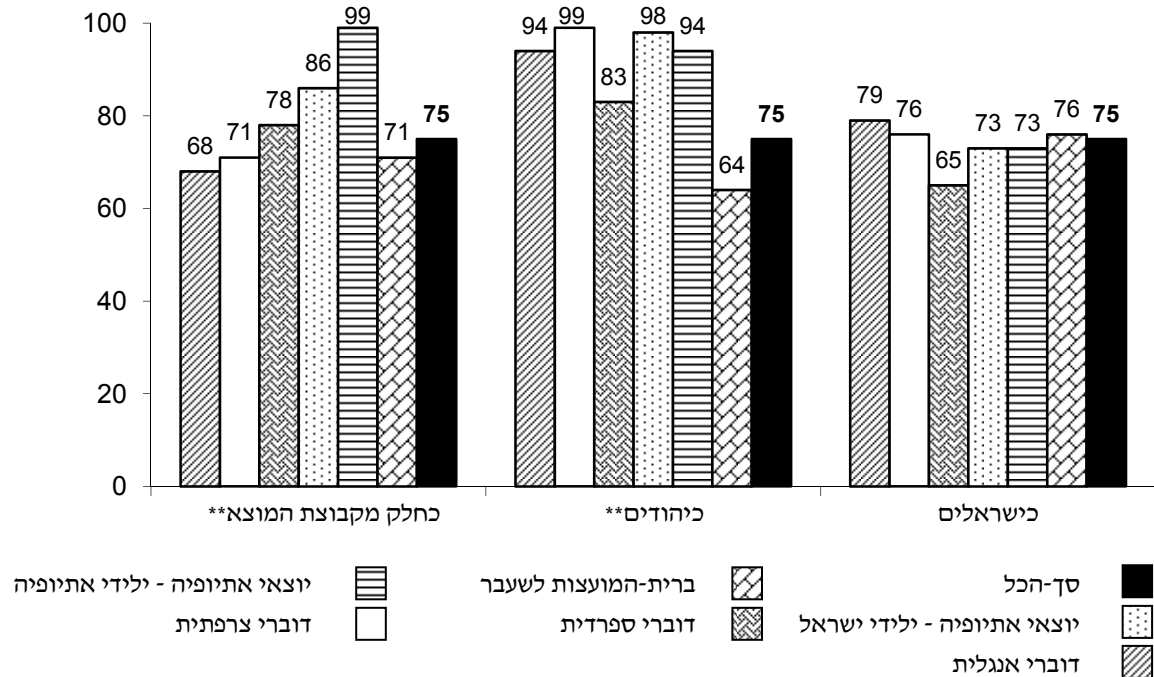
1. היבדלות (Separation) - שמירת הזהות המקורית, ללא אימוץ של זהות החברה הקולטת; 2.
2. היטמעות (Assimilation) - ויתור על זהות המקור וקבלת הזהות החדשה של החברה הקולטת; 3. שילוב (Integration) - בין שתי הזהויות המקורית והחדשה; ו-4. ניכור (Marginalization) - דחייה של שתי הזהויות (ברי, 2003; Berry, 1990). הפיתרון של שילוב בין שתי הזהויות נתפס בדרך כלל כפיתרון המוצלח ביותר, ואילו מצב של ניכור מוערך כמאפיין של בני נוער בסיכון. בן-שלום (1997) טוען כי אדם יכול להחזיק במספר זהויות, מבלי לנטוש את תרבות המקור או לבחור בתרבות הרוב. בחירת הזהות על-ידי הפרט נעשית בהתאם לסביבה בה הוא נמצא, כגון בבית, בין חברים ובבית-הספר, תוך אימוץ חלופות שונות של תרבות במצבים חברתיים שונים. בדרך זו יש לפרט נגישות למגוון של רשתות חברתיות (הורנצ'יק, 1997). במחקר הנוכחי נבחנה סוגיית הזהות החברתית-תרבותית של בני הנוער בישראלים, כיהודים וכבני קבוצת המוצא. בני הנוער נשאלו שלוש שאלות נפרדות, כדי ללמוד באיזו מידה בני הנוער מרגישים כל אחד ממרכיבי הזהות בפני עצמו.

א. זהות ישראלית

- ◆ שיעור גבוה יחסית מבני הנוער (75%) מרגישים ישראלים במידה רבה או רבה מאוד. למרות ההבדלים בין קבוצות המוצא שנמצאו בתחומים רבים שנבדקו במחקר הנוכחי, לא נמצאו הבדלים מובהקים מבחינה סטטיסטית בין בני הנוער מקבוצות המוצא השונות בנושא זה. עם זאת, שיעור דוברי ספרדית שמרגישים כך נמוך יותר (65%) (תרשים 7).
- ◆ כמצופה, עם העלייה בוותק עולה שיעור בני הנוער שחשים ישראלים במידה רבה או רבה מאוד: מ-57% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים ועד 88% בקרב בעלי ותק של 13 שנים או יותר (לוח 32).

- ◆ אין זה מפתיע למצוא שבני הנוער שעלו בגיל צעיר יותר לארץ מרגישים יותר כישראלים: 87% בקרב מי שעלה עד גיל 3 לארץ, לעומת 57% בקרב מי שעלה לאחר גיל 10.
- ◆ לא נמצאו הבדלים לפי מין וגיל בעת ביצוע המחקר.

תרשים 7: דפוסי זהות חברתית-תרבותית של בני הנוער - הרגשה במידה רבה או רבה מאוד¹, לפי מוצא (באחוזים)



¹ השאר מרגישים כך במידה מועטה, מועטה מאוד או בכלל לא
 ** הבדלים מובהקים (p<0.01)

לוח 32: דפוסי זהות חברתית-תרבותית, לפי ותק (באחוזים)

13 שנים או יותר	9-12 שנים	6-8 שנים	2-5 שנים	סך-הכל	בני נוער שמרגישים במידה רבה או רבה מאוד ¹ :
100	100	100	100	100	כיהודים**
88	74	70	57	75	כיהודים**
79	68	68	85	73	כיהודים**
62	72	87	86	74	כחלק מקבוצת המוצא**

¹ השאר מרגישים כך במידה מועטה, מועטה מאוד או בכלל לא.
 ** הבדלים מובהקים (p<0.01)

ב. זהות יהודית

- ◆ שלושה-רבעים (75%) מכלל בני הנוער מרגישים יהודים במידה רבה או רבה מאוד.
- הרוב המכריע (94%-99%) מדוברי צרפתית ואנגלית ומיוצאי אתיופיה מרגישים כך. כזכור, בני הנוער מקבוצות אלו הגדירו עצמם גם כדתיים יותר. גם רוב דוברי ספרדית (83%) מרגישים

יהודים במידה גבוהה. הרוב המכריע מיוצאי אתיופיה ומהעולים מארצות המערב השיבו גם כי הם חוגגים חגים יהודיים ושומרים על המסורת היהודית (ראו פרק 4).

- אחוז נמוך יותר מעולי ברית-המועצות לשעבר (64%), מרגישים יהודים במידה רבה או רבה מאוד (תרשים 7), מגדירים את משפחתם כמסורתית או דתית, ונוהגים לחגוג חגים יהודים או לשמור על המסורת היהודית. חשוב לזכור שכרבע מהעולים מברית-המועצות לשעבר אינם רשומים כיהודים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2009א). גרסה מוקדמת של השאלון כללה שאלה על רישום בני הנוער כיהודים. אולם, בדיקת השאלון במסגרת של pre-test העלתה ששאלה מסוג זה מעוררת אי-נחת בקרב בני הנוער, ופעמים רבות בני הנוער לא ידעו להשיב עליה, לכן הוחלט להוציאה מהגרסה הסופית של השאלון. ממחקרן של זסלבסקי והורוביץ (2007) עולה כי השאלה האם ובאיזו מידה מרגישים עולי ברית-המועצות לשעבר כיהודים הפכה רלוונטית בעבורם רק לאחר העלייה, ורבים מהם הופתעו מהדגש שניתן לנושא זה בישראל. המפגש עם החברה הישראלית העלה את הצורך לבחון מחדש את קשרם ויחסם ליהדות, כאשר לחוויות שעברו לאחר העלייה הייתה השפעה משמעותית יותר על גיבוש הזהות מאשר לרקע המשפחתי או לחוויות בברית-המועצות לשעבר טרם העלייה.

◆ בני הנוער החדשים ביותר בארץ (עם ותק של 2-5 שנים בארץ) והוותיקים ביותר בארץ (עם ותק של 13 שנים או יותר) מרגישים יותר כיהודים (84%-ו-78% בהתאמה), לעומת בעלי ותק של 6-12 שנים (68%) (לוח 32).

◆ הנערות, לעומת הנערים, מרגישות יותר יהודיות במידה רבה או רבה מאוד: 80% לעומת 70% מהנערים. כזכור, אחוז גבוה יותר מהנערות חוגגות חגים יהודיים ושומרות על מסורת בהשוואה לנערים.

◆ לא נמצא הבדל מובהק לפי הגיל ביום העלייה והגיל בעת ביצוע המחקר.

ג. זהות קבוצת המוצא

◆ שלושה-רבעים (75%) מבני הנוער חשים עצמם גם כבני קבוצת המוצא במידה רבה או רבה מאוד. כמעט כל ילידי אתיופיה (99%) ומרבית יוצאי אתיופיה ילידי ישראל (86%) חשים כך (תרשים 7).

◆ גם בקרב בני נוער משאר קבוצות המוצא נמצא שיעור גבוה יחסית (68%-78%) של אלה שמרגישים כיום כחלק מקבוצת מוצאם (תרשים 7).

◆ זסלבסקי והורוביץ (2007) מצאו כי יוצאי ברית-המועצות לשעבר נוטים להתבדלות חברתית ותרבותית. החוקרות מצביעות על מגוון סיבות לכך: היקפה הגדול של קבוצת מוצא זו בחברה הישראלית, ההון האנושי הגבוה המאפיין קבוצה זו; קיום חיים בזהות כפולה כאשר לעתים הזהות הגלויה היחידה בברית-המועצות היא הזהות הרוסית תוך שמירה על הזהות היהודית במחתרת; רצון רב יותר לעזוב את ברית-המועצות לשעבר מאשר בחירה בישראל כיעד מועדף; ופריחת העיתונות, מוסדות התרבות ואף גופים פוליטיים של עולים מקבוצה זו (היילברון, 2008; דולברג, 2005). מכאן, שניתן היה לצפות שמרביתם יגדירו את מאפייני קבוצת המוצא כמרכיב חזק בזהותם. אולם, בניגוד לכך ובהמשך לממצאים קודמים על חשיבות נמוכה יחסית של שמירה על השפה הרוסית בעיני בני הנוער, לא נמצא כי בני נוער עולי ברית-המועצות לשעבר נוטים היום

לשמור על התבדלות יותר מקבוצות מוצא אחרות. נהפוך הוא, השיעור בקרב קבוצה זו נמצא בין השיעורים הנמוכים ביותר של בני נוער שמרגישים במידה רבה או רבה מאוד חלק מקבוצת המוצא. ייתכן שממצא זה קשור לעובדה שקבוצה זו עלתה לארץ בגיל הנמוך ביותר בהשוואה לגיל בעת העלייה של שאר הקבוצות (גיל 4.7 בממוצע).

- ♦ בני הנוער הוותיקים יותר בארץ מרגישים פחות כבני קבוצת המוצא: 62% בקרב בעלי ותק של 13 שנים או יותר, לעומת 86%-87% בקרב בעלי ותק של עד 8 שנים (לוח 32)
- ♦ ככל שבני הנוער עלו בגיל צעיר יותר, כך הם מרגישים פחות כבני קבוצת המוצא: 65% מבני הנוער שעלו בגילאי 0-3 מרגישים כבני קבוצת המוצא במידה רבה או רבה מאוד, בהשוואה ל-89% מבני הנוער שעלו בגילאי 10-15 שנים. כך גם בני הנוער הצעירים, בהשוואה לבוגרים: 79% לעומת 71% בהתאמה. לא נמצא הבדל לפי מין.

ד. זהות רב-ממדית

מתשובות בני הנוער בנושא הזהות נבנו שמונה פרופילים. פרופיל 1: בני הנוער שחשים במידה רבה או רבה מאוד הן כישראלים, הן כיהודים והן כבני קבוצת המוצא. פרופילים 2-8: בני נוער שחשים במידה רבה או רבה מאוד רק שני מרכיבים או מרכיב אחד בזהותם מבין שלושת מרכיבי הזהות: ישראלים, יהודים ובני קבוצת המוצא; או שאינם מרגישים אף אחד מהמרכיבים. בלוח 33 מוצגים ארבעת הפרופילים הבולטים מתוך השמונה. כל אחד מארבעת הפרופילים הנוספים מייצג אחוזים בודדים בלבד.

לוח 33: פרופילים של זהות חברתית-תרבותית רב-ממדית,¹ לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	אתיופיה - ילידי אתיופיה	אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית	
100	100	100	100	100	100	100	מרגישים במידה רבה או רבה מאוד - סך-הכל**
44	35	71	62	42	50	49	כישראלים, כיהודים וכחלק מקבוצת המוצא
17	19	--	(11)	(15)	26	27	רק כישראלים וכיהודים
10	15	--	--	--	--	--	רק כישראלים וכבני קבוצת המוצא
12	7	22	23	24	19	(13)	רק כיהודים וכבני קבוצת המוצא

¹ בלוח מובא שיעור בני הנוער שמרגישים כך במידה רבה או רבה מאוד. השאר מרגישים כך במידה מועטה, מועטה מאוד או בכלל לא

** הבדלים מובהקים (p<0.01)

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

תאים ריקים מעידים על 0 אחוזים

מלוח 33 עולות המגמות הבאות :

- ◆ לחלק ניכר מהעולים (44%) יש זהות רב-ממדית.
- ◆ בקרב יוצאי אתיופיה נמצא השיעור הגבוה ביותר של בעלי זהות רב-ממדית: 71% בקרב ילידי אתיופיה ו-62% בקרב ילידי ישראל, לעומת 35%-50% בשאר הקבוצות. במחקרם של ליפשיץ ואחרים (1998) מתוארים בני הנוער יוצאי אתיופיה כמצויים במצב מיוחד. מחד, הם רוצים להשתלב בחברה הישראלית ולסגל לעצמם את דפוסי ההתנהגות שהם תופסים כמקובלים בחברה הישראלית. מאידך, חשוב להם לשמר את הזהות והמסורת האתיופיות ולכבד את הוריהם. נראה כי כדי לגשר על מצב זה רבים מהם מאמצים דפוס של שילוב זהויות, כפי שנמצא במחקר הנוכחי. חיזוק למגמה זו נמצא בממצאים שהוצגו לעיל על החשיבות שבני קבוצה זו מייחסים לשמירת שפת האם (פרק 5.3).
- ◆ רק כשליש מעולי ברית-המועצות לשעבר בעלי זהות רב-ממדית (ככל הנראה בשל השיעור הנמוך יחסית שצינו שהם חשים יהודים במידה רבה או רבה מאוד).
- ◆ בקרב הנערות, לעומת הנערים, נמצא אחוז גבוה יותר של בעלות זהות רב-ממדית: 48% מול 39% בהתאמה. למרות השיעור הנמוך יותר בקרב הנערים, זהו עדיין פרופיל הזהות הבולט ביותר בקרבם. אין הבדל בנושא זה לפי ותק בארץ, גיל בעת העלייה וגיל בזמן ביצוע המחקר.

14. הערכת תהליך הקליטה

ההגירה היהודית לישראל שונה מגלי הגירה בין-לאומיים אחרים. הגירה זו מכונה "עלייה" והיא מלווה במשמעות של "שיבה הביתה". עידוד העלייה נחשב לאחד היעדים העיקריים של מדינת ישראל ואחת ההצדקות המרכזיות לקיומה. עמדה זו באה לידי ביטוי במתן אזרחות מיידית לעולים. זכות זו מלווה בציפייה כי אלה ישתלבו במהרה בחברה הישראלית ויהיו חלק ממנה (פרס וליסיצה, 2008). שלב הקליטה כולל שינויים במספר מישורים: שינוי מקום מגורים, בסגנון החיים, ברמת החיים, בכללי ההתנהגות ובתחומים נוספים. במקביל, התהליך כולל ניתוק מתהליך החיברות בחברת המוצא וקבלת תפקידים חברתיים חדשים, סמלים חברתיים וזהות חדשה. יחידים וקבוצות שונים אלה מאלה במידה ובעוצמה של השינויים הנדרשים מהם (אמיר והורוביץ, 2003).

במחקר הנוכחי נכללו שאלות לבני הנוער העולים, אשר בדקו את התייחסותם לתהליך הקליטה אותו עברו ולהרגשתם בחברה הישראלית. בני הנוער נשאלו: באיזו מידה הם מרגישים בישראל בבית; האם הם מעריכים שיישארו לחיות בישראל; האם היו בוחרים כיום לעלות לישראל, לו ניתנה להם הבחירה לעלות לישראל או להגר לארץ אחרת; ובאיזו מידה הם מרוצים מקליטתם בארץ. תחילה, נציג את הממצאים ביחס לשאלות הללו ומדד מסכם שנבנה באמצעותן, לפי משתני רקע שונים. לאחר מכן, יוצג ניתוח רב-משתני שנערך ביחס לשתיים מהשאלות: שביעות רצון מהקליטה והרגשה בישראל בבית.

14.1 הערכת הקליטה בישראל

מרבית בני הנוער הביעו הערכה חיובית מקליטתם בארץ במדדי הקליטה השונים המוצגים בלוח 34 : 91% מבני הנוער ענו כי הם מרוצים או מרוצים מאוד מקליטתם, ללא הבדל מובהק סטטיסטית בין קבוצות המוצא.

♦ ההרגשה "שישראל היא בית" עשויה להעיד על תחושת שייכות גבוהה לישראל. נמצא ש-74% מכלל המרואיינים מרגישים כך במידה רבה או רבה מאוד.

- ביחס לחלק ניכר מהמשתנים נמצאו אחוזים נמוכים יותר בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר ודוברי ספרדית ש"מרגישים בבית", בהשוואה לשאר הקבוצות ייתכן כי בשתי הקבוצות הללו הסיבה לכך נעוצה בעובדה שבני הנוער מקבוצות אלה מרגישים פחות כיהודים, ביחס לשאר הקבוצות.

- בתקופה הקרובה לביצוע המחקר הנוכחי בוצע מחקר נוסף על-ידי משרד הקליטה בקרב סטודנטים עולים (רוזנבאום-תמרי ואחרים, טרם פורסם). ממצאי שני המחקרים דומים, כאשר בקרב בני הנוער במחקר הנוכחי נמצאה שביעות רצון גבוהה במקצת, בהשוואה לסטודנטים העולים.

לוח 34: הערכת הקליטה בישראל, לפי מוצא (באחוזים)

סך-הכל	ברית-המועצות לשעבר	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	דוברי ספרדית	דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
100	100	100	100	100	100	100
74	73	72	77	67	82	86
18	19	19	15	22	14	8
8	8	(9)	(8)	(11)	--	--
82	77	90	90	85	90	89
76	71	87	-	73	90	95
91	91	87	-	91	95	92

^ לא כולל יוצאי אתיופיה ילידי ישראל

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

- יוצאי אתיופיה ילידי ישראל לא נשאלו שאלות אלה

בחינה של הערכת הקליטה לפי המשתנים גיל ביום העלייה וותק מעלה כי :

♦ כצפוי, בני הנוער שעלו בגיל צעיר מאוד (0-3 שנים), לעומת בני הנוער שעלו בגיל מבוגר יותר, שבעי רצון יותר מהקליטה לפי הממדד המסכם : 88% מול 77%-78% בהתאמה, ויותר מרגישים בישראל בבית : 86% לעומת 65%-69% בקרב שאר קבוצות הגיל ביום העלייה. עוד נמצא, כי שיעור גבוה יותר מבני הנוער שעלו בגיל הצעיר ביותר (0-3 שנים) (86%), ומבני הנוער שעלו בגיל המבוגר ביותר (10-15 שנים) (87%), בטוחים שיישארו לחיות בישראל, בהשוואה לבני הנוער שעלו בגילאי הביניים (4-6 שנים - 73%, ו-7-9 שנים - 77%).

- ◆ בני הנוער הוותיקים ביותר בארץ, לעומת בעלי ותק נמוך יותר, מרגישים בישראל בבית "במידה רבה" או "רבה מאוד" בשיעור גבוה יותר (לוח 35).
- ◆ עוד נמצא, לפי ותק, שבדומה לממצא לפי גיל ביום העלייה, בעלי ותק מועט מאוד מחד, ובעלי ותק רב מאוד מאידך, מעריכים בשיעור גבוה יותר שיישארו לחיות בישראל בעתיד, לעומת בעלי הוותק הבינוני (לוח 35).

לוח 35: הערכת הקליטה בישראל, לפי ותק (באחוזים)

סך-הכל	5-2 שנים	8-6 שנים	12-9 שנים	+13 שנים
100	100	100	100	100
74	73	63	69	89
18	(16)	28	21	(8)
8	(11)	(9)	(10)	--
81	89	79	74	85
76	84	75	71	79
91	92	85	92	93

מרגישים בישראל בבית - סך-הכל**

במידה רבה/רבה מאוד

במידה בינונית

בכלל לא/במידה מועטה

חושבים או בטוחים שיישארו

לחיות בישראל*

חושבים או בטוחים שהיו בוחרים

לעלות כיום לישראל^

מרוצים/מרוצים מאוד מהקליטה^

^ לא כולל יוצאי אתיופיה ילידי ישראל

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

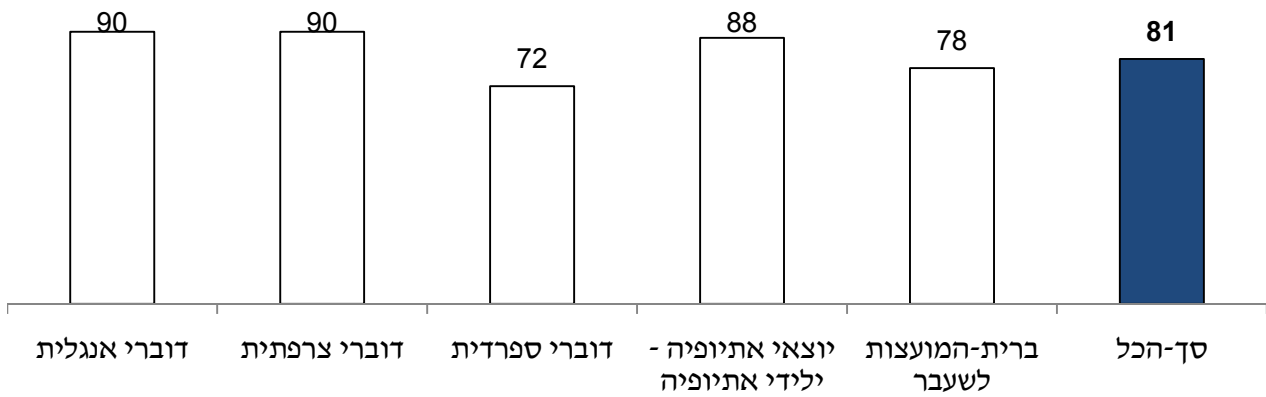
() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

מהמשתנים המוצגים בלוחות 34 ו-35 נבנה מדד המסכם את שביעות הרצון של בני הנוער העולים¹⁴ מקליטתם בארץ. בתרשים 8 מוצג שיעור בני הנוער שהביעו שביעות רצון משלושה היבטים או יותר מתוך החמישה שהוכנסו למדד. נמצא כי מרבית בני הנוער (81%) הביעו שביעות רצון מקליטתם בארץ: במידה גבוהה מאוד בקרב דוברי אנגלית וצרפתית וילידי אתיופיה (88%-90%), ובמידה חלשה יותר בקרב דוברי ספרדית ועולי ברית-המועצות לשעבר (72%-78% בהתאמה), אם כי השיעור עדיין גבוה למדי.

¹⁴ לא כולל יוצאי אתיופיה ילידי אתיופיה.

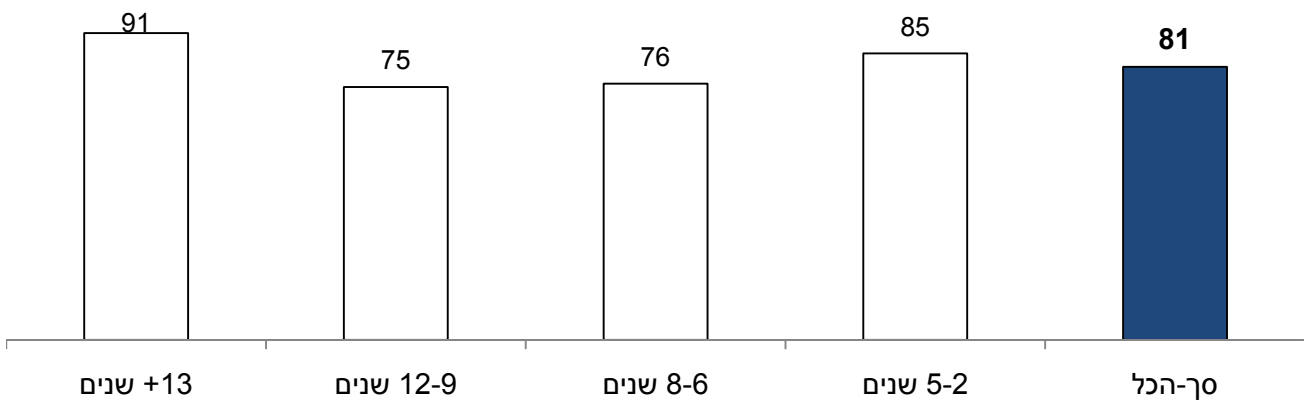
תרשים 8: מדד מסכם של שביעות רצון מהקליטה,¹ לפי מוצא (באחוזים)**



¹ לא כולל יוצאי אתיופיה ילידי ישראל. בני נוער שענו על 3 או יותר מתוך 5 הביטויים הבאים: מרגישים שמדינת ישראל היא ביתם במידה רבה או רבה מאוד; מרגישים ישראלים במידה רבה או רבה מאוד; חושבים או בטוחים שכן יישארו לחיות בישראל; מרוצים או מרוצים מאוד מהקליטה בישראל; היו בוחרים כיום לעלות לישראל לו ניתנה להם הבחירה לעלות לישראל או להגר לארץ אחרת, חושבים או בטוחים שכן היו עולים לישראל.
** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

בתרשים 9 מוצגים הממצאים של המדד המסכם של שביעות רצון מהקליטה לפי ותק בארץ. מהממצאים עולה, כי שיעור גבוה יותר מבני הנוער הוותיקים ביותר בארץ (בעלי ותק של 13 שנים או יותר) והחדשים ביותר בארץ (בעלי ותק של 2-5 שנים), בהשוואה לבעלי ותק בינוני (של 6-12 שנים), הביעו שביעות רצון גבוהה מהקליטה בארץ לפי המדד המסכם: 91%-1 ו-85% מול כ-75% בהתאמה.

תרשים 9: מדד מסכם של שביעות רצון מהקליטה,¹ לפי ותק (באחוזים)**



** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

14.2 שביעות רצון מהקליטה, ניתוח רב-משתני

נבדקו מספר גורמים העשויים להשפיע על שביעות הרצון של בני הנוער מקליטתם בישראל, תוך כדי פיקוח על משתני רקע (מין, גיל, מוצא וותק בארץ). לשם כך נערך ניתוח רב-משתני באמצעות מודל של רגרסיה לוגיסטית בו הוכנסו משתנים שמייצגים תחומי חיים שונים של בני הנוער: מספר מפרנסים

במשפחה, כמשתנה שאמור לייצג רמת הכנסה במשפחה; משתני בית-ספר: הרגשת שייכות, תחושה שיש "כתובת" לפנייה בעת הצורך והצלחה בלימודים; תחושת ביטחון אישי; תחושת בדידות/דחייה חברתית; מוצאם של החברים; קשר עם ההורים; ושליטה בעברית. ממצאי הניתוח הרב-משתני מובאים בלוח 36.

לוח 36: שביעות רצון מהקליטה, ניתוח רב-משתני מסוג רגרסיה לוגיסטית

Odds ratio	B	N=529
		מוצא:
2.27	0.82	עולים מארצות המערב ¹ (ביחס לעולי ברית-המועצות לשעבר)
0.74	-0.30	יוצאי אתיופיה ² (ביחס לעולי ברית-המועצות לשעבר)
1.00	0.00	מין: נערות (ביחס לנערים)
0.37	** -1.00	חטיבה: החטיבה העליונה (ביחס לחטיבת ביניים)
2.61	** 0.96	ותק בארץ: עלייה עד 1999 (ביחס לעלייה משנת 2000)
1.10	0.10	מספר מפרנסים במשפחה: 2 מפרנסים (ביחס ל-0-1 מפרנסים)
2.49	* 0.91	הרגשת שייכות לבית-הספר: הסכים או הסכים בהחלט (ביחס ללא הסכים בהחלט, לא הסכים או ללא דעה)
1.57	0.45	"כתובת" בבית-ספר: לעתים קרובות או תמיד (ביחס ללעתים רחוקות או אף פעם)
1.34	0.29	הצלחה בלימודים: כישלון ב-0-2 מקצועות (ביחס לכישלון ב-3+ מקצועות)
1.86	** 1.53	היעדר בדידות או דחייה חברתית: הרגשת בדידות לפעמים או לא; דחייה חברתית פעם-פעמיים או לא בשליש/מחצית האחרונה (ביחס להרגשת בדידות לעתים קרובות או קרובות מאוד; דחייה חברתית לפעמים או פעם בשבוע ויותר)
1.77	0.57	ביטחון אישי (בשלוש הזירות: בבית-הספר, בשכונה ובישוב): לעתים קרובות או תמיד בכל שלוש הזירות (ביחס ללפעמים, לעתים רחוקות או אף פעם לפחות בזירה אחת)
1.15	0.14	חברים מקבוצת המוצא: מחצית, רוב או כל (ביחס למיעוט או אף אחד)
1.03	0.03	חברים מקבוצות אחרות: מחצית, רוב או כל (ביחס למיעוט או אף אחד)
1.65	0.50	שליטה בעברית: שליטה ב-6-9 היבטים במדד המסכם (ביחס לשליטה ב-0-5 היבטים במדד המסכם)

¹ דוברי אנגלית, צרפתית וספרדית יחד; * הבדלים מובהקים (p<0.05)
² לא כולל ילידי הארץ ** הבדלים מובהקים על-פי מבחן Wald (p<0.01)

המשתנה התלוי (שביעות רצון מהקליטה) מוגדר באופן דיכוטומי: 1 = "מרוצה או מרוצה מאוד מהקליטה"; 0 = "לא כל-כך מרוצה או לא מרוצה כלל מהקליטה". בניתוח זה לא נכללו בני נוער ילידי הארץ יוצאי אתיופיה מכיוון שאלה לא נשאלו על קליטתם בארץ היות שנולדו בישראל.

ממצאי הניתוח הרב-משתני מצביעים על כך שרוב תחומי החיים אינם משפיעים פרט לשניים: הרגשת שייכות לבית-הספר והיעדר תחושת בדידות או דחייה חברתית (או תחושה מועטה בלבד) מעלים את שביעות הרצון של בני הנוער מקליטתם בארץ.

מעניין לציין כי לא נמצאה השפעה עצמאית מובהקת של משתנים, כגון מספר מפרנסים במשפחה, הצלחה בלימודים, הרגשה שיש "כתובת" בבית-הספר בעת הצורך, המוצא של החברים, הרגשת ביטחון אישי ושליטה בעברית. ייתכן שהמשתנה "מספר מפרנסים" אינו משתנה רגיש מספיק למצב

הכלכלי של המשפחה. כמו-כן, ייתכן שהשפעת השליטה בעברית מתבטלת ברגע שמפקחים על משתנים חברתיים ובית-ספריים, המושפעים על-ידי מידת השליטה בעברית. היעדר השפעה של המשתנים: הצלחה בלימודים והרגשת ביטחון אישי, מפתיע למדי.

ניתן להסיק, אם כן, שכנראה שיש גורמים אחרים מעבר למצב האובייקטיבי של בני הנוער בתחומי החיים השונים אשר קשורים לשביעות רצון מהקליטה.

14.3 הרגשה בישראל בבית, ניתוח רב-משתני

נבדקו מספר גורמים העשויים להשפיע על הרגשה בישראל בבית של בני נוער עולים, תוך כדי פיקוח על משתני רקע (מין, גיל, מוצא וותק בארץ). לשם כך נערך ניתוח רב-משתני באמצעות מודל של רגרסיה לוגיסטית בו נכנסו משתנים שמייצגים תחומי חיים שונים של בני הנוער: מספר מפרנסים במשפחה, כמשתנה שאמור לייצג רמת הכנסה במשפחה; משתני בית ספר: הרגשת שייכות, תחושה שיש "כתובת" לפנייה בעת הצורך והצלחה בלימודים; תחושת ביטחון אישי; תחושת בדידות; מוצאם של החברים; קשר עם ההורים; ושליטה בעברית.

המשתנה התלוי (הרגשה שישראל היא בית) מוגדר באופן דיכוטומי: 1 = "מרגיש בישראל בבית במידה רבה או רבה מאוד"; 0 = "מרגיש בישראל בבית במידה בינונית או מועטה או בכלל לא".

לוח 37: הרגשה בישראל בבית, ניתוח רב-משתני מסוג רגרסיה לוגיסטית

Odds ratio	B	
		N=617
		מוצא:
1.83	*0.60	עולים מארצות המערב ¹ (ביחס לעולי ברית-המועצות לשעבר)
1.55	0.44	יוצאי אתיופיה ² (ביחס לעולי ברית-המועצות לשעבר)
1.82	**0.60	מין: נערות (ביחס לנערים)
0.94	-0.06	חטיבה: חטיבה העליונה (ביחס לחטיבת ביניים)
1.71	*0.54	ותק בארץ: עלייה עד 1999 או נולדו בישראל (ביחס לעלייה משנת 2000)
1.31	0.27	מספר מפרנסים במשפחה: 2 מפרנסים (ביחס ל-0-1 מפרנסים)
1.85	*0.61	הרגשת שייכות לבית-הספר: הסכים או הסכים בהחלט (ביחס ללא הסכים בהחלט, לא הסכים או ללא דעה)
1.72	*0.54	"כתובת" בבית-ספר: לעתים קרובות או תמיד (ביחס ללעתים רחוקות או אף פעם)
2.73	**1.01	הצלחה בלימודים: כישלון ב-0-2 מקצועות (ביחס לכישלון ב-3+ מקצועות)
1.68	0.52	היעדר בדידות או דחייה חברתית: הרגשת בדידות לפעמים או לא; דחייה חברתית פעם-פעמיים או לא בשליש/מחצית האחרונה (ביחס להרגשת בדידות לעתים קרובות או קרובות מאוד; דחייה חברתית לפעמים או פעם בשבוע ויותר)
1.96	**0.67	ביטחון אישי (בשלוש הזירות: בבית-הספר, בשכונה ובישוב): לעתים קרובות או תמיד בכל שלוש הזירות (ביחס ללפעמים, לעתים רחוקות או אף פעם לפחות בזירה אחת)
0.62	* -0.48	חברים מקבוצת המוצא: מחצית, רוב או כל (ביחס למיעוט או אף אחד)
1.70	*0.53	חברים מקבוצות אחרות: מחצית, רוב או כל (ביחס למיעוט או אף אחד)
1.50	0.41	שליטה בעברית: שליטה ב-9-6 היבטים במדד המסכם (ביחס לשליטה ב-0-5 היבטים במדד המסכם)
		¹ דוברי אנגלית, צרפתית וספרדית יחד
		² ילידי אתיופיה וילידי ישראל יחד
		* הבדלים מובהקים על-פי מבחן Wald (p<0.05)
		** הבדלים מובהקים על-פי מבחן Wald (p<0.01)

מממצאי הניתוח הרב-משתני מסתמנים מספר תחומי חיים של בני הנוער המשפיעים על הרגשה בישראל בבית ולכיוון הצפוי (לוח 37 לעיל): כל שלושת משתני בית-ספר: הרגשת שייכות לבית-הספר, הרגשה שיש "כתובת" אליה ניתן לפנות בבעיה או שאלה בעת הצורך והצלחה בלימודים; והרגשת ביטחון אישי (בבית-ספר, בשכונה ובישוב) - תורמים להרגשה בישראל בבית. כמו-כן, מעניין לציין כי לריבוי חברים מקבוצות מוצא אחרות נמצאה השפעה עצמאית חיובית על להרגיש בישראל בבית.

למשתנים הבאים לא נמצאה השפעה עצמאית מובהקת: מספר מפרנסים במשפחה, הרגשת בדידות או דחייה חברתית ומידת השליטה בעברית. כפי שכבר שיערנו לגבי הבדיקה על שביעות רצון מהקליטה, ייתכן שמספר מפרנסים אינו משתנה רגיש מספיק למצב הכלכלי של המשפחה. כמו-כן, ייתכן שההשפעה של משתנים כגון שליטה בעברית מתבטלת ברגע שמפקחים על משתנים חברתיים ובית-ספריים, המושפעים מהשליטה בעברית.

15. הרגשת רווחה כללית

הרגשת רווחה כללית נבדקה במחקר באמצעות תפיסת בני הנוער את חייהם. על פי הספרות, תפיסת חיים חיובית מאפשרת לחוות את ההתבגרות כחוויה חיובית, דבר המהווה גורם מחזק מפני פיתוי התנהגויות סיכון. לעומת זאת, תפיסת חיים שלילית עלולה לפגוע ביכולת להתמודד עם הדרישות והאתגרים העומדים בפני בני הנוער בתחומי חייהם השונים (הראל ואחרים, 2002). תפיסת חייהם של בני הנוער נבדקה באמצעות שני מדדים: 1. שביעות רצון מהחיים - מדד זה הינו ממוצע של אחוזי בני הנוער שענו כי לעתים קרובות או כמעט תמיד הם אוהבים את האופן שבו דברים מצליחים להם, מרגישים שהחיים שלהם מוצלחים, מרגישים שיש להם חיים טובים, מרגישים טוב עם מה שקרה להם; 2. רצון לשנות את החיים - גם מדד זה הינו ממוצע של אחוזי בני הנוער שענו כי לעתים קרובות או כמעט תמיד הם מרגישים שהיו רוצים לשנות דברים רבים בחייהם, שהיו רוצים שיהיו להם חיים שונים.

הממצאים מראים כי רוב בני הנוער (82%) חשים שביעות רצון מהחיים לעתים קרובות או כמעט תמיד ואחוז נמוך במקצת (78%) אינם רוצים לשנות את חייהם (לוח 38). לא נמצאו הבדלים מובהקים מבחינה סטטיסטית בין קבוצות המוצא בשני המדדים של תפיסת החיים המעידים על הרגשת רווחה כללית. לא נמצאו הבדלים מובהקים בשני המדדים גם לפי ותק ומין. לעומת זאת, נמצא כי בני הנוער הצעירים (בגילים 12-15) במקצת יותר שבעי רצון מהחיים (85%), לעומת בני 16-17 (80%).

לוח 38: שביעות רצון מהחיים ורצון לשנות את החיים, לפי מוצא (באחוזים)

דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	יוצאי אתיופיה		ברית-המועצות לשעבר	סך-הכל	כמעט תמיד/לעתים קרובות (בממוצע, מדדים מסכמים):
			יילידי ישראל	אתיופיה - יילידי ישראל			
86	84	79	78	78	83	82	שבעי רצון מהחיים
23	15	21	21	21	23	22	רוצים לשנות את החיים

נמצא קשר בין שביעות רצון מהקליטה לבין שביעות רצון מהחיים: בני הנוער שמרוצים מקליטתם בארץ גם יותר שבעי רצון מהחיים (84%), לעומת אלה שאינם מרוצים מהקליטה (66%). בנוסף, בני

נוער שמרוצים מקליטתם, פחות רוצים לשנות את חייהם (19%), לעומת אלה שאינם מרוצים מקליטתם (44%).

15.1 שביעות רצון מהחיים, ניתוח רב-משתני

בדומה לבחינת הגורמים שיכולים להשפיע על שביעות רצון מהקליטה בארץ, נבדקו מספר גורמים העשויים להשפיע על שביעות הרצון של בני הנוער מהחיים, תוך כדי פיקוח על משתני רקע (מין, גיל, מוצא וותק בארץ). לשם כך נערך ניתוח רב-משתני באמצעות מודל של רגרסיה לוגיסטית בו הוכנסו משתנים שמייצגים תחומי חיים שונים של בני הנוער: מספר מפרנסים במשפחה, כמשתנה שאמור לייצג רמת הכנסה במשפחה; משתני בית-ספר: הרגשת שייכות, תחושה שיש "כתובת" לפנייה בעת הצורך והצלחה בלימודים; תחושת ביטחון אישי; תחושת בדידות; מוצאם של החברים; קשר עם ההורים; ושליטה בעברית. ממצאי הניתוח הרב-משתני המובאים בלוח 39.

לוח 39: שביעות רצון מהחיים, ניתוח רב-משתני מסוג רגרסיה לוגיסטית

Odds ratio	B	N=614
		מוצא:
1.03	0.03	עולים מארצות המערב ¹ (ביחס לעולי ברית-המועצות לשעבר)
0.75	-0.29	יוצאי אתיופיה ² (ביחס לעולי ברית-המועצות לשעבר)
0.79	-0.24	מין: נערות (ביחס לנערים)
0.71	-0.34	חטיבה: חטיבה עליונה (ביחס לחטיבת ביניים)
0.71	-0.35	ותק בארץ: עלייה עד 1999 או נולדו בישראל (ביחס לעלייה משנת 2000)
1.04	0.04	מספר מפרנסים במשפחה: 2 מפרנסים (ביחס ל-1 מפרנסים)
2.27	**0.82	הרגשת שייכות לבית-הספר: הסכים או הסכים בהחלט (ביחס ללא הסכים בהחלט, לא הסכים או ללא דעה)
1.06	0.06	"כתובת" בבית-ספר: לעתים קרובות או תמיד (ביחס ללעתים רחוקות או אף פעם)
1.76	*0.57	הצלחה בלימודים: כישלון ב-2 מקצועות (ביחס לכישלון ב-3+ מקצועות)
2.15	*0.76	היעדר בדידות או דחייה חברתית: הרגשת בדידות לפעמים או לא; דחייה חברתית פעם-פעמיים או לא בשליש/מחצית האחרונה (ביחס להרגשת בדידות לעתים קרובות או קרובות מאוד; דחייה חברתית לפעמים או פעם בשבוע ויותר)
1.70	*0.53	ביטחון אישי (בשלוש הזירות: בבית-הספר, בשכונה וביישוב): לעתים קרובות או תמיד בכל שלוש הזירות (ביחס ללפעמים, לעתים רחוקות או אף פעם, לפחות בזירה אחת)
1.16	0.15	חברים מקבוצת המוצא: מחצית, רוב או כל (ביחס למיעוט או אף אחד)
0.75	-0.30	חברים מקבוצות אחרות: מחצית, רוב או כל (ביחס למיעוט או אף אחד)
1.92	**0.65	קשר עם ההורים: ההורים מבינים מה מטריד במידה רבה או רבה מאוד; קל או קל מאוד לשוחח איתם (ביחס להורים מבינים מה מטריד במידה מועטה או בכל לא; קשה או קשה מאוד לשוחח איתם)
1.27	0.24	שליטה בעברית: שליטה ב-6-9 היבטים בממד המסכם (ביחס לשליטה ב-5-0 היבטים בממד המסכם)
		¹ דוברי אנגלית, צרפתית וספרדית יחד
		² ילידי אתיופיה וילידי ישראל יחד
		* הבדלים מובהקים על-פי מבחן Wald (p<0.05)
		** הבדלים מובהקים על-פי מבחן Wald (p<0.01)

המשתנה התלוי (שביעות רצון מהחיים) הוגדר באופן דיכוטומי: $1 =$ "שביעות רצון גבוהה מהחיים", מרגישים זאת לעתים קרובות או כמעט תמיד ב-3-4 מארבעת ההיגדים המרכיבים את מדד שביעות רצון מהחיים; $0 =$ "שביעות רצון נמוכה מהחיים", מרגישים זאת לעתים קרובות או כמעט תמיד ב-2-0 מארבעת ההיגדים המרכיבים את מדד שביעות הרצון מהחיים.

ממצאי הרגרסיה מראים כי כמעט לכל המשתנים שמייצגים את תחומי החיים של בני הנוער יש השפעה על שביעות הרצון מהחיים, ובכיוון הצפוי (לוח 39): היעדר בדידות; הרגשת ביטחון אישי; קשר טוב עם ההורים; ושניים מתוך שלושת משתני בית-הספר: הצלחה בלימודים והרגשת שייכות, מעלים כולם את שביעות הרצון מהחיים.

לא נמצאה השפעה לשליטה בעברית או למספר המפרנסים במשפחה. כפי ששיערנו כבר בניתוחים הרב-משתניים הקודמים, ייתכן שהשפעת השליטה בעברית מתבטלת כאשר מפקחים על משתנים חברתיים ובית-ספריים, המושפעים מהשליטה בעברית. כמו-כן, ייתכן שהמדד "מספר מפרנסים" אינו רגיש מספיק למצב הכלכלי של המשפחה. לא נמצאה השפעה למוצא של החברים.

יש לציין שנמצא דמיון רב בין המשתנים המשפיעים על שביעות רצון מהחיים לבין המשפיעים על להרגיש בישראל בבית.

16. לקראת שירות צבאי/לאומי

הרצון של בני נוער עולים לשרת בצבא או בשירות לאומי הינו מדד בולט לתחושה של שייכות ולהשתלבות בחברה הישראלית. שירות צבאי נתפס פעמים רבות כזירה המרכזית למימוש אזרחות והשתייכות לאומית. היחס לעולים בצבא נגזר מן הדימוי של צה"ל כ"כור היתוך" לצד היותו נתיב נוסף של מוביליות חברתית לצד מערכת החינוך (לומסקי-פדר ובן-ארי, 2003). שירות צבאי או לאומי יכול להוות הזדמנות לרכישת מיומנויות ואף מקצוע, לרכישת ניסיון שיסייע בעתיד ולהיכרות מעמיקה עם החברה הישראלית על כל גווניה.

שאלות בנושא שירות צבאי או לאומי הופנו רק לבני נוער גילאי 16-17. הנערים נשאלו על כוונותיהם ורצונם לשרת בצבא ועל מידת המוכנות שלהם לשירות. הנערות נשאלו על כוונותיהן ורצונן לשרת בצבא או בשירות לאומי ועל מידת המוכנות שלהן לשירות (צבאי ולאומי). תשובות בני הנוער מוצגות תוך הבחנה בין תשובות הנערים לתשובות הנערות (לוח 40):

- ♦ חלק גדול מבני הנוער **מתכוונים** להתגייס: 84% מהנערים ו-94% מהנערות (73% לצבא ו-12% לשירות לאומי ו-9% מתלבטות בין גיוס לצבא לבין שירות לאומי). שלושה-עשר אחוזים מהנערים ציינו כי הם מתלבטים האם להתגייס בכלל והיתר לא מתכוונים להתגייס. שישה אחוזים מבין הנערות ציינו כי הן מתלבטות האם להתגייס בכלל או שאינן מתכוונות להתגייס (לשירות צבאי או לאומי).

- ♦ שיעורי בני הנוער **רוצים** להתגייס לצבא נמוכים יותר משיעור בני הנוער המתכוונים להתגייס אך עדיין מהווים את רוב בני הנוער: 63% מהנערים ו-58% מהנערות ענו שהם רוצים לשרת בצבא במידה רבה מאוד או רבה מתוך רצון ולא רק מתוך חובה. בשונה, שיעור הנערות שענו שהן רוצות

לשרת בשירות לאומי (25%) גבוה משיעור הנערות שענו שהן מתכוונות לשרת בשירות לאומי (12%).

- שיעורים לא מבוטלים מבני הנוער זקוקים לסיוע כהכנה לשירותם בצבא (לוח 40): לכרבע מהנערים ולכשליש מהנערות חסר ידע על הצבא; כחמישית מהנערים וכשליש מהנערות העידו כי הם חוששים מהגיוס לצבא; ומעל מחצית מהנערים (54%) וכשלושה-רבעים מהנערות רוצים לקבל הכנה כלשהי לקראת הגיוס.

לוח 40: היבטים שונים של הגיוס לצבא והשירות הלאומי לפי מין, גילים 16-17 (באחוזים)

נערות	נערים	סך-הכל	
177	137	306	N
94	84	90	מתכוונים להתגייס - סך-הכל** ¹
73	84	73	מהם/מהן: לצבא
12	-	12	מהן: לשירות לאומי
9	-	9	מהן: נערות המתלבטות בין שירות צבאי לשירות לאומי
58	63	60	רוצים לשרת בצבא במידה רבה או רבה מאוד*
25	-	25	רוצות לשרת בשירות לאומי במידה רבה או רבה מאוד (רק נערות)
36	24	31	אין ידע על הצבא או שיש ידע מועט*
59	-	59	אין ידע על שירות לאומי או שיש ידע מועט (רק נערות)
33	19	27	חוששים מהגיוס לצבא במידה בינונית או רבה או רבה מאוד**
73	55	65	בני נוער שרוצים לקבל הכנה לצבא (בטוחים שכן או חושבים שכן)**

¹ הנערים נשאלו רק על כוונה להתגייס לצבא. הנערות נשאלו על כוונה להתגייס לצבא או לשירות לאומי
 * הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)
 ** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
 - שאלות לא רלוונטיות לנערים

- שיעור גבוה יחסית מהנערות (59%) דיווחו גם שחסר להן ידע על שירות לאומי (לוח 40). השירות הלאומי מכוון בעיקר לנערות מסורתיות-דתיות, אך נמצא כי הן לנערות שהגדירו את משפחתן כמסורתית וכדתית, והן לנערות שענו שאינן דתיות, חסר ידע על השירות הלאומי במידה זהה.

ההבדלים העיקריים נבחנו לפי קבוצות המוצא (לוח 41):

- בין 84% ל-95% מעולי ברית-המועצות לשעבר, מיוצאי אתיופיה ומדוברי ספרדית מתכוונים להתגייס לצבא או לשירות לאומי, לעומת 77%-78% מדוברי צרפתית ואנגלית.
- רק כמחצית (54%) מדוברי צרפתית רוצים להתגייס לצבא או לשירות הלאומי, לעומת שיעור גבוה יותר בשאר הקבוצות: 63%-65% מעולי ברית-המועצות לשעבר ומדוברי ספרדית, 70%-74% מדוברי אנגלית וילידי אתיופיה, והשיעור הגבוה ביותר - 86% מיוצאי אתיופיה ילידי ישראל.
- הפער הגדול ביותר בין מי שמתכוונים להתגייס לבין מי שרוצים להתגייס נמצא בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר: פער של 29 נקודות אחוז. בקרב דוברי צרפתית וספרדית נמצא פער נמוך יותר, אך עדיין גבוה, של 21-24 נקודות אחוז. בשונה, בקרב דוברי אנגלית ויוצאי אתיופיה נמצא פער קטן של 7-10 נקודות אחוז.

- שיעורים גבוהים השיבו שחסר להם ידע על הצבא/השירות הלאומי: כ-40% מעולי ארצות המערב ומילידי אתיופיה, לעומת 23%-30% מעולי ברית-המועצות לשעבר ומיוצאי אתיופיה ילידי ישראל.

לוח 41: עמדות לקראת גיוס לצבא, לפי מוצא, גילאי 16-17 (באחוזים)

	דוברי דוברי אנגלית	דוברי צרפתית	דוברי ספרדית	יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל	יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה	ברית-המועצות לשעבר	N
	39	27	36	43	43	118	
מתכוונים להתגייס לצבא או לשירות לאומי - סך-הכל* ¹	77	78	86	95	84	92	
רוצים לשרת בצבא או בשירות לאומי במידה רבה או רבה מאוד*	70	54	65	86	74	63	
אין ידע על הצבא או על שירות לאומי/יש ידע מועט*	39	39	41	30	40	23	
חוששים מהגיוס לצבא במידה בינונית או רבה או רבה מאוד*	(21)	(20)	30	35	43	24	
בני נוער שרוצים לקבל הכנה לצבא (בטוחים שכן או חושבים שכן)**	52	44	69	76	83	63	

¹ הנערים נשאלו רק על כוונה להתגייס לצבא. הנערות נשאלו על כוונה להתגייס לצבא או לשירות לאומי. לא מוצג: לא מתכוונים להתגייס או מתלבטים האם להתגייס
 * הבדלים מובהקים לפי מין ($p < 0.05$)
 ** הבדלים מובהקים לפי מין ($p < 0.01$)
 () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

- יוצאי אתיופיה הביעו את הצורך הגבוה ביותר בהכנה לשירות צבאי: 83% מילידי אתיופיה ו-76% מילידי ישראל, וזאת לעומת 44% בקרב דוברי צרפתית ו-52% בקרב דוברי אנגלית.

בדיקת הממצאים לפי ותק מעלה כי אין הבדל בכוונה להתגייס לצבא או לשירות לאומי ובשיעור בני הנוער שרוצים לקבל הכנה לצבא. לעומת זאת, נמצאו הבדלים במדדים האחרים:

- החדשים ביותר פחות רוצים לשרת: 47% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים לעומת 71% בקרב בעלי ותק של 13 שנים ויותר.

- בקרב החדשים ביותר בארץ נמצא גם שיעור גבוה בהרבה של מדווחים על חוסר ידע על הצבא/השירות הלאומי: 52% בקרב בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ, בהשוואה ל-36% בקרב בעלי ותק של 6-8 שנים בארץ עד 24% בקרב בעלי ותק של 10 שנים או יותר.

- בעלי ותק של 2-5 שנים בארץ גם חוששים יותר מהצבא: 37% דיווחו כך, לעומת כ-25% מהוותיקים יותר (בעלי ותק של 6 שנים ומעלה).

17. מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות

קיימת חשיבות מיוחדת לאפיין ולבחון את היקף בני הנוער העולים שנמצאים במצבי סיכון ובמצבים של ריבוי סיכונים. הפניית תשומת לב מיוחדת לבני נוער אלה תסייע לשירותים לשפר את המענים שהם נותנים לקבוצת אוכלוסייה זו שכבר נמצאת בטיפולם, ולאתר בני נוער עולים נוספים כדי לסייע גם להם. לשם כך נבנה מדד מסכם של התנהגויות ומצבי סיכון שונים, הכולל בתוכו 11 תחומים (להלן "תחומי סיכון"):

1. מצב כלכלי של המשפחה: היעדר מפרנס במשפחה.
 2. התנהגות סיכון לנשירה מבית הספר: תלמידים שנעדרו 3 ימים או יותר בחודש שקדם לריאיון ולא בגלל מחלה או חופש.
 3. מצב לימודי: תלמידים שבתעודה האחרונה קיבלו ציון "נכשל" בשלושה מקצועות או יותר.
 4. קבלת תמיכה בבית-הספר: תלמידים שהשיבו כי אף פעם אין להם אל מי לפנות בבית-הספר, כאשר יש להם בעיה או קושי.
 5. התנהגות אלימה: בני נוער שהשתתפו בקטטות 3 פעמים או יותר בשנה האחרונה.
 6. שימוש באלכוהול: בני נוער שהשתכרו לפחות 2 פעמים בחייהם.
 7. התנהגות עבריינית: מדד מסכם של ביטוי אחד לפחות מבין שלושה: בני נוער שבשנה האחרונה נחקרו במשטרה, היו בטיפול שירות מבחן לנוער או נפתחו להם תיקים פליליים או הליך של אי-תביעה.
 8. דחייה חברתית: תלמידים שדיווחו שקורה להם בתדירות כלשהי שתלמידים אחרים לא רצו לבלות איתם והם נשארו לבד.
 9. דחייה על רקע המוצא: בני נוער שנתקלו אי-פעם ביחס משפיל או מעליב על רקע מוצאם מצד מישהו מצוות בית-הספר.
 10. מצב רגשי: בני נוער שחשים לפחות אחד התסמינים הבאים, יותר מפעם בשבוע או כל יום: מצב רוח רע (מצוברח או מדוכא), כעס, עצבנות או קושי להירדם.
 11. קשר עם ההורים: בני נוער שקשה להם או קשה מאוד לשוחח עם הוריהם על עניינים שמטרידים אותם.
- בלוח 42 מוצגת התפלגות המדד המסכם, כלומר, התפלגות של מספר תחומי הסיכון שבהם דווח על התנהגות או מצב סיכון, לפי קבוצה, על פי החלוקה הבאה: 0 תחומים, תחום 1, 2-3 תחומים ו-4 תחומים ומעלה. להלן עיקר הממצאים שעולים מהלוח:
- ◆ מעל רבע (28%) מכלל בני הנוער העולים לא מאופיינים באף תחום סיכון, כרבע (26%) מאופיינים בתחום סיכון אחד, כשליש (32%) ב-2-3 תחומי סיכון, וכשישית (14%) מאופיינים בארבעה תחומי סיכון או יותר.
 - ◆ בקרב דוברי אנגלית נמצא האחוז הגבוה ביותר של בני נוער שאינם מאופיינים בתחומי סיכון כלל, 38%.

- ◆ מנגד, בקרב יוצאי אתיופיה נמצאו האחוזים הנמוכים ביותר של בני נוער שלא מאופיינים באף תחום סיכון, כ-10%; והאחוזים הגבוהים ביותר של בני נוער שמאופיינים ב-2 תחומי סיכון או יותר, כ-57%, בהשוואה לכ-40% בקרב עולי המערב ו-45% בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר.
- ◆ עוד נמצא שקיים דמיון בהתפלגות הממדד בין שתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה ובין דוברי ספרדית לדוברי צרפתית.
- ◆ התפלגות הממדד בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר נמצאת בתווך בין עולי ארצות המערב ליוצאי אתיופיה: מחד, אחוז גבוה יחסית מהם אינם מאופיינים באף תחום סיכון (32%), אך, מאידך, קרוב למחצית מאופיינים בשני תחומים או יותר (45%). בדיקת מרכיבי הממדד המסכם לא מצביעה על תחום מסוים בו עולי ברית-המועצות לשעבר מאופיינים באופן חריג ביחס לקבוצות האחרות. כן נמצא כי בני קבוצה זו המאופיינים בשני תחומי סיכון ויותר מאופיינים במידה גבוהה לפחות בשניים מהתחומים הבאים: מצב רגשי (תסמינים נפשיים), קשר לא טוב עם ההורים ושתיה מופרזת של אלכוהול.

לוח 42: מדד מסכם של התנהגויות ומצבי סיכון, לפי מוצא (באחוזים)

	ברית-המועצות לשעבר		יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל		יוצאי אתיופיה - ילידי ישראל		דוברי צרפתית	דוברי אנגלית
	סך-הכל	סך-הכל**	100	100	100	100	100	100
0	28	32	(12)	(10)	27	27	38	27
1	26	31	33	33	34	35	22	34
2-3	32	45	43	43	28	30	(24)	28
4+	14	14	(12)	(14)	(11)	(8)	(16)	(11)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

בחינה של הקשר בין מספר תחומי הסיכון לבין מאפיינים נוספים של בני הנוער עשויה לאפשר לזהות ולאפיין את בני הנוער העולים בעלי סיכוי רב יותר להיות בסיכון. תחילה בדקנו את התפלגות מספר תחומי הסיכון לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים נבחרים של בני הנוער עצמם (לוח 43). מפתיע לראות כי לא נמצאו הבדלים לפי מין, גיל וותק בארץ, זאת בניגוד למגמות שנמצאו במחקרים אחרים שבדקו אוכלוסיות של בני נוער (כאהן-סטרבצ'ינסקי ויורוביץ, 2004; כהן-נבות ואחרים, 2001), לפיהן נמצא שבנים (לעומת בנות) ובני נוער בוגרים יותר (לעומת הצעירים) מאופיינים על-ידי ריבוי מצבי סיכון.

לוח 43: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער העולים, לפי מספר תחומי הסיכון (באחוזים)

	מין		גיל					ותק בארץ (שנים)
	נערים	נערות	15-12	17-16	5-2	8-6	12-9	+13
0	27	28	28	28	21	26	31	33
1	23	29	28	24	32	30	22	23
2-3	35	30	32	33	33	28	33	32
4+	15	13	12	15	(14)	16	14	12

() טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

מהתפלגות מספר תחומי הסיכון לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים נבחרים של הורי בני הנוער עולים
הבדלים מובהקים סטטיסטית (לוח 44). בני נוער בסיכון רב מאופיינים על-ידי מספר מאפיינים
משפחתיים: משפחה חד-הורית, ראש המשפחה אינו עובד והשכלת האם תיכונית או פחות:

- ◆ היקפי תחומי הסיכון רחבים יותר בקרב בני הנוער החיים במשפחות חד-הוריות בהשוואה לאלה שחיים במשפחות דו-הוריות: 56% מהחיים במשפחות חד-הוריות מאופיינים בשני תחומי סיכון או יותר, לעומת 43% מהחיים במשפחות דו-הוריות.
- ◆ פערים נמצאו גם בהשוואה בין בני הנוער החיים במשפחות בהן ראש המשפחה עובד לבין משפחות בהן ראש המשפחה אינו עובד: 43% מאופיינים בשני תחומי סיכון מקרב החיים במשפחות בהן ראש המשפחה עובד, אל מול 67% במשפחות בהן ראש המשפחה לא עובד. יתרה מכך, אחוז בני נוער החיים במשפחות בהן ראש המשפחה עובד המאופיינים ב-4 תחומי סיכון ומעלה (12%) קטן בהרבה מהאחוז של אלה החיים במשפחות בהן ראש המשפחה אינו עובד (24%).
- ◆ השכלת האם: בולט במיוחד כי 83% מבני הנוער שלאמם יש השכלה תיכונית או פחות מכך מאופיינים בתחום סיכון אחד לפחות, בהשוואה ל-60% מבני הנוער שלאמם יש השכלה על-תיכונית.

לוח 44: מספר תחומי הסיכון בקרב בני נוער עולים, לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הורי בני הנוער (באחוזים)

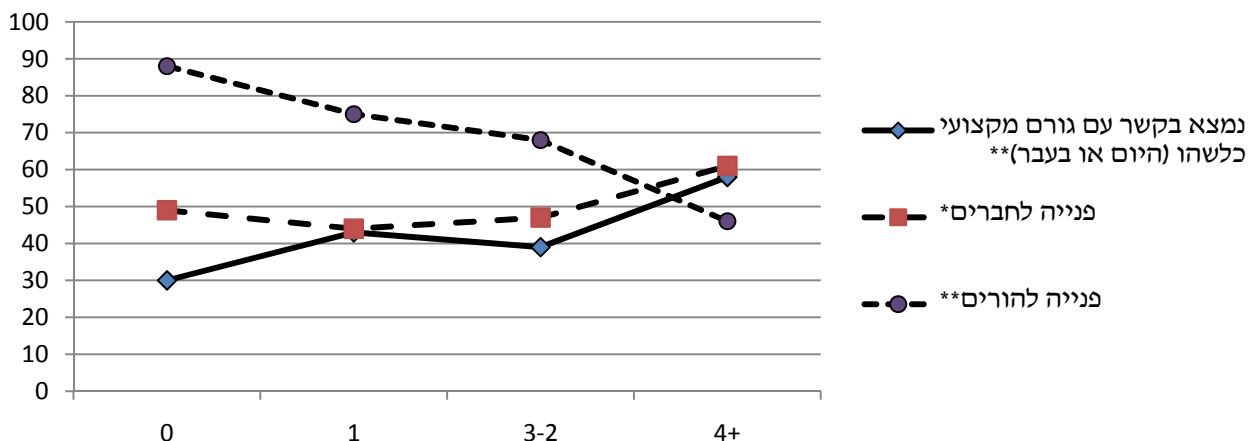
	השכלת האם		עבודת ראש משפחה		סוג משפחה		
	על-תיכונית ¹	תיכונית או פחות	לא עובד	עובד	חד-הורית	דו-הורית	
תחומי סיכון - סך-הכל	100	**100	100	**100	100	*100	
0	40	17	(10)	31	22	29	
1	21	35	23	26	21	28	
2-3	26	32	43	31	39	30	
4+	13	16	24	12	17	13	

¹ אקדמית או לא אקדמית * הבדלים מובהקים (p<0.05)
** הבדלים מובהקים (p<0.01) () טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

בתרשים 10 מובאים נתונים על הפנייה של בני הנוער לייעוץ/עזרה במקרה של צורך, לפי מספר תחומי סיכון. גם כאן נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית לפי מספר תחומי הסיכון:

- ◆ עם העלייה במספר תחומי הסיכון עולה אחוז בני הנוער שנמצאים בקשר (כיום או בעבר) עם גורמי טיפול מקצועיים: מ-30% בקרב בני נוער שאינם מאופיינים בתחומי סיכון כלל, עד 58% בקרב בני הנוער המאופיינים בארבעה תחומי סיכון או יותר. ממצא זה מצביע על כך שאחוזים גבוהים יחסית מבני נוער שיש להם צרכים במגוון תחומים אכן מקבלים יותר מענים, אך עם זאת יש להדגיש ש-42% אינם נמצאים בקשר עם גורמים טיפוליים.
- ◆ כמחצית מכלל בני הנוער שהשתתפו במחקר פונים לחבריהם במקרה של בעיה. שיעור זה גבוה משמעותית בקרב בני הנוער שמאופיינים ב-4 תחומי סיכון או יותר, 61%.
- ◆ כשלושה-רבעים מכלל בני הנוער במחקר פונים להוריהם במקרה של בעיה. בקרב בני הנוער המאופיינים באפס תחומי סיכון נמצא שיעור גבוה יותר, 88%; ואילו בקרב המאופיינים ב-4 תחומי סיכון ומעלה נמצא שיעור נמוך במידה ניכרת, 46%.

תרשים 10: פנייה לייעוץ לגורמים שונים, לפי מספר תחומי סיכון (על פי מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות) (באחוזים)

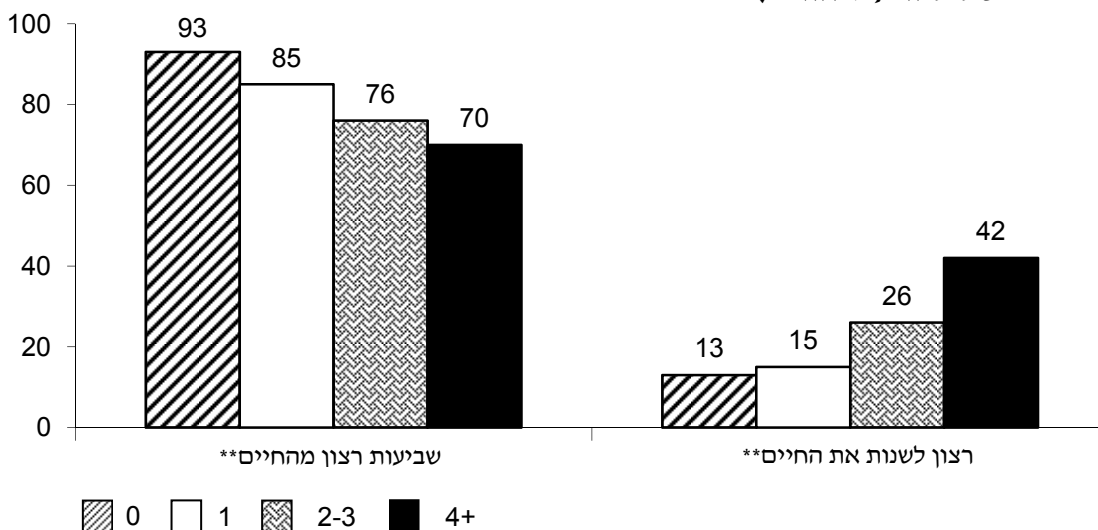


* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

בתרשים 11 מוצגת התפלגות המדד של שביעות רצון מהחיים והמדד של הרצון לשנות את החיים¹⁵ לפי המדד המסכם של התנהגויות ותופעות שליליות. הממצאים מראים שכל שעולה מספר תחומי הסיכון המאפיינים את בני הנוער, יורד אחוז בני הנוער שהביעו שביעות רצון מחייהם, ועולה אחוז הרוצים לשנות אותם. כך, הרוב המכריע (93%) מבני הנוער שאינם מאופיינים בשום תחום סיכון שבעי רצון מהחיים, לעומת אחוז נמוך יותר (70%) בקרב אלה המאופיינים ב-4 תחומי סיכון או יותר; ומיעוט מאלה שאינם מאופיינים בשום תחום סיכון (13%) רוצים לשנות את חייהם, לעומת אחוז גבוה בהרבה (42%) בקרב בני הנוער המאופיינים ב-4 תחומי סיכון או יותר.

תרשים 11: שביעות רצון מהחיים ורצון לשנות את החיים, לפי מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות (באחוזים)

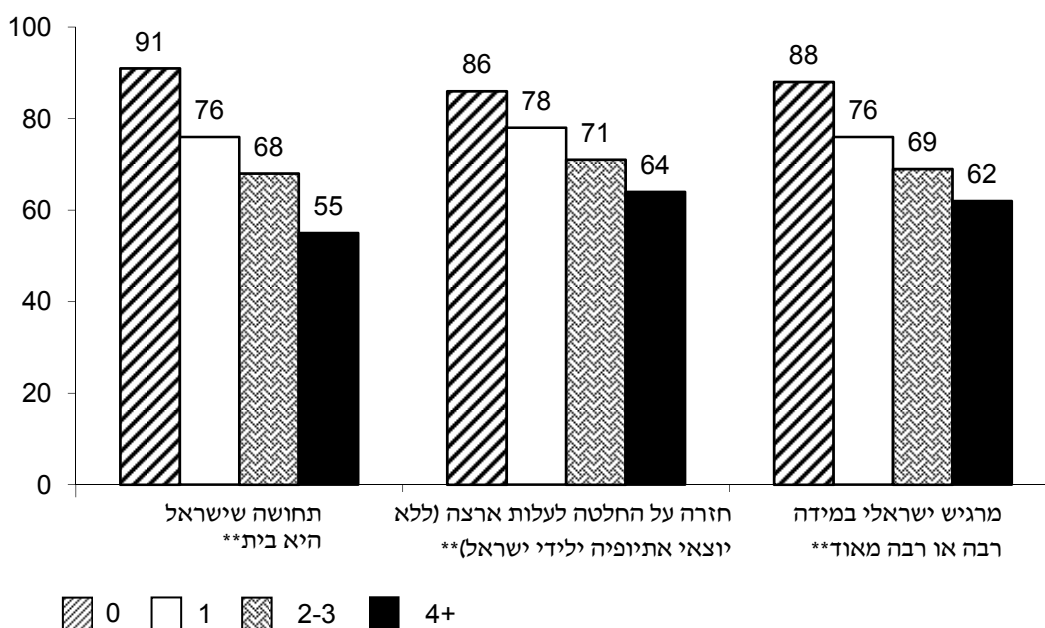


** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

¹⁵ לפירוט כיצד נבנו המדדים המסכמים של שביעות רצון מהחיים ורצון לשנות את החיים, ראו פרק 15.

לסיום, בדקנו משתנים נבחרים על זהות וקליטה לפי הממד המסכם של התנהגויות ותופעות שליליות (תרשים 12). משלושת המשתנים עולה מגמה דומה של ירידה במשתני הקליטה והזהות ככל שעולה מספר תחומי הסיכון המאפיינים את בני הנוער. כך נמצא, שבעוד שאחוזים גבוהים למדי מבני הנוער שאינם מאופיינים באף תחום סיכון מרגישים ישראלים במידה רבה או רבה מאוד (88%); היו חוזרים כיום על ההחלטה לעלות (86%); ומרגישים שישראל היא ביתם (91%) - אחוזים אלה יורדים בהדרגה ככל שמספר תחומי הסיכון עולה ועומדים על 62%, 64% ו-55% בהתאמה בקרב בעלי 4 תחומי סיכון או יותר. פער זה בין בני הנוער המאופיינים באפס תחומי סיכון לבין בעלי 4 תחומי סיכון או יותר עשוי להדגיש את החשיבות שיש לקשר בין הרגשת הזהות ותפיסה חיובית של תהליך הקליטה לבין רווחתם הכללית של בני נוער עולים.

תרשים 12: מדדי זהות וקליטה, לפי מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות (באחוזים)



** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

18. סיכום המאפיינים והצרכים הייחודיים לפי קבוצות מוצא

בפרק זה נסקרים המאפיינים והצרכים הייחודיים והבולטים של כל אחת מקבוצות המוצא: עולי ברית-המועצות לשעבר; יוצאי אתיופיה - ילידי אתיופיה וילידי ישראל; ודוברי אנגלית, ספרדית וצרפתית.

18.1 עולי ברית-המועצות לשעבר

♦ מאפיינים סוציו-דמוגרפיים:

- בני הנוער העולים מברית-המועצות לשעבר הם הוותיקים ביותר בארץ (10.6 שנים בממוצע).
- משפחותיהם מאופיינות במספר קטן יחסית של ילדים, רובן חילוניות, רבע מהם חיים במשפחות חד-הוריות ורוב הוריהם בעלי השכלה על-תיכונית (כ-80%).

◆ שפה :

- הרוב הגדול שולטים בשפה העברית ללא קשיים¹⁶ (86%). רק 15% הביעו רצון לקבל סיוע בעברית.
- כרבע שולטים ברוסית ללא קשיים, ולכ-60% חשוב מאוד לשמור על השפה הרוסית (לעומת 80% ומעלה בקרב שאר הקבוצות).

◆ בית-ספר :

- 74% דיווחו שיש מישהו מצוות בית-הספר שדובר רוסית (שיעור זה גבוה מאוד ודומה לשיעור שנמצא בקרב דוברי אנגלית).
- בקרבם נמצא האחוז הנמוך ביותר (19%) של תלמידים שמתקשים בשלושה מקצועות או יותר (לעומת שלישי ומעלה בקרב הקבוצות האחרות).
- כמו-כן, בקבוצה זו נמצא גם האחוז הגבוה ביותר (92%) של תלמידים שמרגישים שייכות לבית-ספרם.

◆ שילוב חברתי ופנאי :

- כמחצית מרוכזים בכיתות בהן הם מהווים למעלה משליש מכלל התלמידים (שיעור הגבוה ביותר מכל שאר קבוצות המוצא).
- כמחצית דיווחו כי כל או רוב חבריהם דוברי רוסית (בדומה ליוצאי אתיופיה ילידי ישראל וגבוה במידה ניכרת מעולי ארצות המערב).
- רק 8% חברים בתנועות הנוער.
- למרבית בני הנוער יש מחשב בבית (85%).

◆ מעורבות בהתנהגויות סיכון :

- לכשני-שלישים יש חברים שנוהגים לשתות אלכוהול. כרבע שותים אלכוהול לפחות פעם בשבוע ולמעלה מרבע השתכרו אי-פעם. דיווח זה על צריכת אלכוהול הוא הגבוה ביותר בהשוואה לשאר הקבוצות.

◆ מדדי זהות וקליטה :

- כשני-שלישים מרגישים יהודים במידה רבה או רבה מאוד. זהו האחוז הנמוך ביותר מכל קבוצות המוצא. יש לזכור שבקבוצה זו כלולים גם עולים שאינם יהודים.
- כרבע (23%) מעריכים שלא יישארו לחיות בישראל (לעומת 10%-15% בקרב הקבוצות האחרות).
- אחוזים גבוהים הביעו שביעות רצון מהקליטה (במדד המסכם) (78%); 77% מעריכים שיישארו לחיות בישראל, ו-71% היו חוזרים על ההחלטה לעלות ארצה לו ניתנה להם הבחירה. בהשוואה לשאר קבוצות המוצא, אחוזים אלה דומים לממצאים בקרב דוברי ספרדית, אך נמוכים יחסית לשאר הקבוצות.

¹⁶ לפי מדד מסכם של שליטה בשפה שכלל יכולת הבנה, דיבור, קריאה וכתובה.

◆ לקראת גיוס לצבא/לשירות לאומי :

- לפחות מרבע מבני קבוצה זו אין ידע על הצבא (לנערים), או על הצבא/שירות לאומי (לנערות) או שיש להם ידע מועט (בקרב שאר הקבוצות 30%-41% דיווחו כך).

18.2 יוצאי אתיופיה: ילידי ישראל וילידי אתיופיה

◆ מאפיינים סוציו-דמוגרפיים :

- בני נוער יוצאי אתיופיה חיים במשפחות גדולות מאוד, דתיות או מסורתיות; רק במחצית המשפחות ראש המשפחה עובד; רוב ההורים לא למדו כלל, או סיימו בית-ספר יסודי בלבד.

◆ שפה :

- כל ילידי ישראל וכשלושה-רבעים מילידי אתיופיה מדברים עם הוריהם בבית רק בעברית או בעברית ובשפת אמם במשולב.

- כמעט כל ילידי ישראל והרוב הגדול של ילידי אתיופיה שולטים בעברית ללא קשיים. עם זאת, כשליש מילידי אתיופיה רוצים לקבל עזרה בעברית.

- מרביתם מייחסים חשיבות רבה מאוד לשמירה על שפת האם. אולם, בפועל, רק 19% מילידי אתיופיה ו-29% מילידי ישראל שולטים היטב בשפה זו.

◆ בית-ספר :

- מצבם הלימודי של יוצאי אתיופיה ותפיסתם את בית-הספר מעוררים דאגה בהיבטים רבים. קשיים אלה בולטים יותר בקרב ילידי ישראל. עם זאת, ניתן להצביע גם על תחומי חוזק, בעיקר בקרב ילידי אתיופיה.

- קשיים בלימודים וקבלת סיוע לימודי :

(1) כשליש מבני שתי הקבוצות מתקשים בשלושה מקצועות או יותר, וכרבע נכשלו בשלושה מקצועות או יותר.

(2) כשני-שלישים (68%) מילידי אתיופיה מקבלים עזרה בלימודים, לעומת כמחצית מכל שאר הקבוצות. כ-25% צריכים עזרה לימודית אך אינם מקבלים אותה כיום, ו-44% מקבלים עזרה כיום וצריכים עזרה נוספת. כשליש מילידי אתיופיה רוצים לקבל סיוע לימודי נוסף בשלושה מקצועות ויותר, בהשוואה לרבע מילידי ישראל ו-9%-13% בקרב הקבוצות האחרות.

(3) בהקשר זה ראוי לציין כי כמעט כל הסיוע הלימודי שניתן לבני קבוצות אלו הינו סיוע מוסדי-ציבורי במסגרת בית-הספר או בתכניות לאחר שעות הלימודים (ולא על-ידי בני משפחה או מורה פרטי).

- תפיסת בית-הספר והצוות, לפי הערכת התלמידים :

(1) כ-60% מילידי אתיופיה דיווחו כי יש בבית-ספרם איש צוות יוצא אתיופיה וחלק ניכר סיפרו כי הם נמצאים בקשר (כיום או בעבר) עם יועצת בית-הספר.

(2) כמחצית מכלל יוצאי אתיופיה דיווחו כי אין להם למי לפנות בבית-הספר כאשר הם נתקלים בבעיה או שאלה (האחוז הגבוה ביותר מכלל קבוצות המוצא).

(3) בקרב ילידי ישראל נמצא האחוז הנמוך ביותר (38%) של תלמידים שאוהבים מאוד את בית-ספרם, לעומת 47%-65% בקרב קבוצות אחרות. כמו-כן, רק שני-שלישים מהם מסכימים שהחוקים והכללים בבית-הספר הוגנים (לעומת 78%-84% בקרב קבוצות אחרות).

(4) חלק ניכר מילידי ישראל (41%) חשים שלצוות בית-הספר לא אכפת מהישגיהם הלימודיים ו/או מהשתלבותם החברתית (השיעור הגבוה ביותר מבין כל הקבוצות).

♦ שאיפות השכלתיות: אחוזים נמוכים יחסית שואפים ללמוד בעתיד במוסד על-תיכוני (אקדמי או לא אקדמי): 59% בקרב ילידי אתיופיה ו-43% בקרב ילידי הארץ. אלו שיעורים נמוכים במידה ניכרת בהשוואה לקבוצות האחרות.

♦ שילוב חברתי ופנאי:

- רוב או כל החברים של שלושה-רבעים מילידי אתיופיה הם יוצאי אתיופיה, ושל מחצית מילידי ישראל. השיעור בקרב ילידי ישראל דומה לזה של עולי ברית-המועצות לשעבר. שיעורים אלה בקרב שתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה (וכאמור גם של עולי ברית-המועצות לשעבר) גבוהים במידה ניכרת מאלו שנמצאו בקרב עולי ארצות המערב.

- לרבע מילידי אתיופיה אין כסף לבילויים ולפנאי (לעומת 9%-15% מבני הקבוצות האחרות).

- ל-82% מילידי אתיופיה, לעומת 93% מילידי ישראל, יש מחשב בבית.

- שיעור ילידי ישראל המשתתפים במועדון נוער (38%) גבוה מאוד בהשוואה לשאר הקבוצות (26% בקרב ילידי אתיופיה). ייתכן שנתון זה נובע ממספר רב של מועדוני נוער (כ-25), שנפתחו בשנים האחרונות בעבור יוצאי אתיופיה במסגרת הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה.

- בקבוצה של ילידי ישראל נמצא האחוז הנמוך ביותר שדיווחו שהם נוהגים להאזין למוזיקה ישראלית בעברית (45% בקרב ילידי אתיופיה).

♦ עבודה:

- בנושא זה ישנם הבדלים גדולים בין שתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה: אחוזים גבוהים יותר מילידי ישראל עובדים (20%) ומבין מי שאינו עובד - שיעור גבוה רוצים לעבוד (73%) (השיעור הגבוה ביותר מבין כל הקבוצות). בשונה, בקרב ילידי אתיופיה רק 12% עובדים ומבין מי שאינו עובד, 53% רוצים לעבוד (שני שיעורים אלה הם הנמוכים ביותר מבין כל הקבוצות).

♦ מעורבות בהתנהגויות סיכון:

- יוצאי אתיופיה מעורבים יותר בקטטות וחשים פחות ביטחון אישי (בבית-הספר, בשכונה וביישוב). עם זאת, אחוז יחסית נמוך דיווחו כי הם שותים אלכוהול לפחות פעם בשבוע (-14% 7%), ואחוזים נמוכים יחסית (12%-14%) דיווחו כי השתכרו אי-פעם. עם זאת, ייתכן כי ניתן כאן תת-דיווח. על כך מצביעה העובדה שלכ-60% יש חברים ששותים אלכוהול באופן קבוע או מדי פעם.

- ◆ קשר עם ההורים :
 - יוצאי אתיופיה מעריכים כי הוריהם יודעים פחות על חייהם בהשוואה לשאר הקבוצות. מצב זה בולט במיוחד בקרב ילידי ישראל.
- ◆ פנייה לגורמי ייעוץ ותמיכה :
 - 60% מילידי אתיופיה נמצאים בקשר (כיום או בעבר) עם גורם ייעוץ מקצועי או שירות בקהילה, זאת בהשוואה ל-39% בקרב ילידי ישראל. ממצא זה מעיד על תשומת הלב הרבה של השירותים השונים לעולים מאתיופיה. לאור הקשיים הרבים של ילידי ישראל, אותם חושף מחקר זה, ניכר הצורך להמשיך ולהרחיב את תשומת הלב של השירותים גם אליהם.
- ◆ מדדי זהות וקליטה :
 - הזהות של רוב (71%) ילידי אתיופיה הינה רב-ממדית ומשלבת שלושה מרכיבים שבני הנוער מרגישים במידה רבה או רבה מאוד: הרגשה כישראל, הרגשה כיהודי והרגשה כבני קבוצת המוצא. בשאר הקבוצות נמצאו שיעורים נמוכים יותר של זהות רב-ממדית (35%-62%). כמו-כן, כל ילידי אתיופיה מרגישים במידה רבה או רבה מאוד כבני קבוצת המוצא.
 - לגבי ילידי ישראל, למרות שמדובר בילידי הארץ, נמצא כי מעל רבע (27%) מרגישים ישראלים במידה מועטה, מועטה מאוד או בכלל לא.
 - מרבית ילידי אתיופיה (88%) שבעי רצון מהקליטה לפי מדד מסכם בנושא.
- ◆ לקראת גיוס לצבא/לשירות לאומי :
 - בקרב שתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה נמצאו שיעורים גבוהים של בני נוער שרוצים ומתכוונים להתגייס לצבא (מהנערים) או לצבא/לשירות לאומי (מהנערות), אך גם שיעורים גבוהים יחסית של בני נוער שחוששים מהגיוס ורוצים לקבל אליו הכנה. ראוי לשים לב לכך שלפי ההשוואה בין שתי הקבוצות, ילידי ישראל יותר מתכוונים ורוצים לשרת ופחות חוששים מהגיוס ופחות רוצים הכנה אליו.
 - האחוז הגבוה ביותר מבין כל הקבוצות של בני נוער שמתכוונים להתגייס לצבא (נערים) או לצבא/לשירות לאומי (נערות) נמצא בקרב ילידי ישראל (95%), כך גם שיעור הרוצים להתגייס (86%); והשיעורים בקרב ילידי אתיופיה הם 84%-74% בהתאמה.
 - עם זאת, אחוזים גבוהים יחסית חוששים מהשירות הצבאי: 35% מילידי ישראל ו-43% מילידי אתיופיה, בהשוואה ל-20%-30% מבני קבוצות אחרות.
 - בקרב יוצאי אתיופיה נמצאו השיעורים הגבוהים ביותר של בני נוער שרוצים לקבל הכנה לצבא: 76% מילידי ישראל ו-83% מילידי אתיופיה.
- ◆ מדד מסכם - תחומי סיכון :
 - בקרב יוצאי אתיופיה נמצא השיעור הגבוה ביותר (57%) של בני נוער המאופיינים בשני תחומי סיכון ומעלה (בהשוואה ל-38%-45% בקרב שאר הקבוצות).

- ◆ ממצאים רבים במחקר זה מצביעים על כך שמצבם של יוצאי אתיופיה ילידי ישראל פחות טוב ממצבם של ילידי אתיופיה. ניתן להעלות שתי השערות לכך:
 - רוב הוריהם של בני הנוער ילידי ישראל עלו לישראל במבצע "משה". עולים אלה חוו מסע קשה ואף טראומתי לעתים בדרכם לארץ; חלקם נאלצו להיפרד מבני משפחתם (אם משום שנשארו באתיופיה ואם משום שנספו במהלך המסע); עם הגיעם ארצה התחנכו רבים מההורים בפנימיות ועל כן הם חסרים מודל משפחתי והורי נורמטיבי. כל אלה משפיעים, ככל הנראה, על תפקודם כהורים כיום ועל הקשר שלהם עם ילדיהם - בני הנוער שהשתתפו במחקר (בן עזר, 2007, 1992; ליפשיץ ואחרים, 1997; חקלאי, 2002).
 - רבים מיוצאי אתיופיה חיים בעוני. בעבור יוצאי אתיופיה ילידי ישראל זהו עוני מתמשך שאינו מאפיין רק עולים בשנותיהם הראשונות בארץ. למצב זה יש השפעות על היבטים רבים של רווחת הילדים ומשפחותיהם והוא מהווה רקע לבעיות אחרות (דולב ואחרים, 1997).

18.3 דוברי ספרדית

- ◆ מאפיינים סוציו-דמוגרפיים:
 - דוברי ספרדית הם החדשים ביותר בארץ: הוותק הממוצע שלהם הוא 7.1 שנים.
 - מעל למחצית חיים במשפחות שאינן דתיות, ומעל 60% מההורים בעלי השכלה על-תיכונית (אקדמית או לא אקדמית).
- ◆ שפה:
 - הרוב (88%) מדברים עם הוריהם ספרדית וכמחצית שולטים בשפה זו ללא קשיים.
 - בדומה לדוברי צרפתית ואנגלית, שני-שלישים שולטים בעברית ללא קשיים. למרות ששליש מתקשים בשפה העברית, שיעור נמוך יחסית (14%) דיווחו כי הם לא משתתפים בשיעור בגלל בעיות שפה. למעלה מרבע (28%) רוצים לקבל סיוע בעברית.
- ◆ בית-ספר:
 - כ-40% מקבלים עזרה לימודית וזקוקים לעזרה נוספת (בדומה ליוצאי אתיופיה).
 - חמישית חשים ניכור כלפי בית-הספר (שיעור הדומה לזה שנמצא בקרב יוצאי אתיופיה ילידי ישראל וכמעט כפול משאר הקבוצות).
 - אחוז משמעותי, אך נמוך יחסית (62%), מסכימים ש"המורים מתעניינים בהם כבני אדם" (לעומת 71%-82% בקרב הקבוצות האחרות).
 - בני קבוצה זו דיווחו על מעורבות נמוכה, יחסית לשאר הקבוצות, של הוריהם בבית-הספר, הגם שאחוזים אלה משמעותיים: 78% מהוריהם השתתפו באסיפות הורים, ו-66% מסכימים שהוריהם מעודדים אותם להצליח בבית-הספר.
- ◆ שילוב חברתי ופנאי:
 - דוברי ספרדית חיים בסביבה בה יש מעט דוברי ספרדית: רק 29% מהתלמידים דיווחו כי בבית-ספרם יש איש צוות דובר ספרדית, ושני-שלישים דיווחו כי אין להם חברים דוברי ספרדית או שרק מיעוטם דוברי ספרדית.

◆ מדדי זהות וקליטה :

- שני-שלישים מרגישים כישראלים במידה רבה או רבה מאוד, שיעור דומה מרגישים שמדינת ישראל היא ביתם במידה רבה או רבה מאוד, וכשלושה-רבעים שבעי רצון מקליטת הארץ. שיעורים אלה גבוהים כשלעצמם, אולם, הם הנמוכים ביותר מכל הקבוצות.

◆ מדד מסכם - תחומי סיכון :

- שיעור נמוך יחסית (38%) מבני קבוצה זו מאופיינים בשני תחומי סיכון או יותר (בדומה לשאר עולי ארצות המערב).

18.4 דוברי צרפתית

◆ מאפיינים סוציו-דמוגרפיים :

- בדומה לדוברי ספרדית, גם דוברי צרפתית הם חדשים יחסית בארץ: הוותק בארץ הוא 7.7 שנים בממוצע.
- רוב המשפחות דתיות או מסורתיות (9% לא דתיות); ל-56% מהאבות יש השכלה על-תיכונית (אקדמית או לא אקדמית); האמהות פחות משכילות, לפחות ממחצית יש השכלה על-תיכונית; ושיעור נמוך יחסית מהן מועסקות (61%).

◆ שפה :

- כשלושה-רבעים מדברים עם הוריהם רק צרפתית, ומחצית שולטים בשפה זו ללא קשיים.
- כשני-שלישים שולטים בשפה העברית ללא קשיים (בדומה לשאר עולי ארצות המערב). רבע מהתלמידים לא משתתפים בשיעור בגלל שאינם יודעים מספיק טוב עברית. שיעור זה גבוה במיוחד בהשוואה לשאר הקבוצות (0%-17%); ושליש רוצים לקבל עזרה בעברית.

◆ בית-ספר :

- 43% מתקשים בשלושה מקצועות או יותר (השיעור הגבוה ביותר) וכרבע (22%) נכשלו בשלושה מקצועות או יותר (רק בקרב יוצאי אתיופיה שיעור הנכשלים גבוה יותר). בני קבוצה זו גם נעדרו הרבה מבית-הספר: כרבע נעדרו 3 ימים ויותר (לעומת 11%-14% בקרב קבוצות אחרות).
- עם זאת, כשני-שלישים אוהבים מאוד את בית-הספר (לעומת בין 38% ל-58% בקבוצות אחרות). בקבוצה זו נמצא גם האחוז הגבוה ביותר (86%) של תלמידים שסבורים שהמורים מתייחסים אליהם בצורה הוגנת.
- מרביתם (80%) חשים שיש להם למי לפנות בבית-הספר כאשר יש להם בעיה או קושי. זהו השיעור הגבוה ביותר מבין כל הקבוצות.

◆ שילוב חברתי ופנאי :

- בדומה לדוברי ספרדית, לכשליש אין חברים הדוברים את שפתם, ורק כחמישית דיווחו כי כל חבריהם דוברי צרפתית.

◆ מעורבות בהתנהגויות סיכון :

- לדוברי צרפתית יש "מגע" מועט עם אלכוהול: לכשליש (40%) יש חברים ששותים אלכוהול, רק אחוזים בודדים שותים אלכוהול לפחות פעם בשבוע, ושיעור נמוך במיוחד (14%) השתכרו אי-פעם.
- אולם, מצבם הרגשי מעורר דאגה. שני-שלישים סובלים בתדירות גבוהה מתסמינים נפשיים (כגון מצב רוח רע וכעס), בדומה לדוברי אנגלית, אך פחות ממחצית בשאר הקבוצות.

◆ קשר עם ההורים - לדוברי צרפתית יש קשר הדוק עם הוריהם :

- בקרב קבוצה זו נמצא שיעור גבוה ביותר (94%) של בני נוער שמסכימים עם כך שהוריהם מעודדים אותם להצליח בבית-הספר.
- 83% (השיעור הגבוה ביותר מבין כל קבוצות המוצא) חשים שהורים מבינים את הבעיות שמטרידות אותם במידה רבה או רבה מאוד.
- מרביתם (77%) העידו כי הוריהם יודעים הרבה על חייהם, שיעור הדומה לשיעור בקרב דוברי ספרדית, וגבוה מהשיעור בשאר הקבוצות.

◆ מדדי זהות וקליטה :

- כמעט כל דוברי צרפתית (99%) מרגישים יהודים במידה רבה או רבה מאוד.
- רובם מרוצים או מרוצים מאוד מקליטתם בארץ (95%), וחלקם הגדול (82%) מרגישים במדינת ישראל בבית. שביעות רצון דומה מהקליטה נמצאה גם בקרב דוברי אנגלית, והיא גבוהה בהשוואה לשביעות הרצון בשאר הקבוצות.

◆ לקראת גיוס לצבא/לשירות לאומי :

- כמחצית בלבד רוצים לשרת בשירות צבאי (נערים) או בצבא/שירות לאומי (נערות). שיעור זה נמוך במידה ניכרת בהשוואה לשאר הקבוצות (63%-86%). בהמשך לכך, פחות ממחצית רוצים לקבל הכנה לצבא (44% אל מול 52%-83% בשאר הקבוצות).
- שיעור גבוה יותר מתכוונים להתגייס לצבא (נערים) או לצבא/שירות לאומי (נערות) (78%). שיעור זה דומה לשיעור שנמצא בקרב דוברי אנגלית, אך נמוך גם הוא בהשוואה לשאר הקבוצות (84%-95%).

◆ מדד מסכם - תחומי סיכון :

- בדומה לדוברי ספרדית ואנגלית, שיעור נמוך יחסית (39%) מאופיינים בשני תחומי סיכון או יותר (בהשוואה ל-57% בקרב יוצאי אתיופיה ו-45% בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר).

18.5 דוברי אנגלית

◆ מאפיינים סוציו-דמוגרפיים :

- דוברי אנגלית ותיקים יחסית בארץ (9.4 שנים בממוצע) מבין בני הנוער מקבוצות המוצא השונות.

- הרוב המכריע חיים במשפחות דו-הוריות; משפחותיהם דתיות או מסורתיות (15% בלבד אינן דתיות); ברובן המכריע ראש המשפחה עובד; ולרוב ההורים יש השכלה על-תיכונית (אקדמית או לא אקדמית) (81% בקרב האבות ו-83% בקרב האמהות).

◆ שפה:

- כשני-שלישים שולטים היטב בעברית (שיעור נמוך יחסית ודומה לשיעור בקרב שאר עולי ארצות המערב), וכחמישית רוצים לקבל עזרה בלימוד העברית. שיעור המבקשים עזרה בעברית נמוך מזה שנמצא בקרב שאר עולי ארצות המערב. ככל הנראה, מרכזיות השפה האנגלית בארץ בתחומים רבים מאפשרת לבני קבוצה זו לתפקד היטב גם ללא שליטה טובה מאוד בעברית.

- הרוב (73%) שולטים בשפת אמם ללא קושי (בהשוואה לאחוזים נמוכים בשאר הקבוצות: 52%-19%).

◆ בית-ספר:

- רוב (82%) תלמידי החטיבה העליונה לומדים במסלול העיוני. שיעור זה דומה לשיעור שנמצא בקרב דוברי צרפתית, אך גבוה לעומת שאר הקבוצות (61%-71%).

- מצבם הלימודי טוב: 71% מהתלמידים לא נכשלו באף מקצוע בתעודה האחרונה (לעומת 37% עד 57% בשאר הקבוצות). קיימת עזרה מקיפה העונה על הצרכים במידה רבה; ישנם 8% בלבד שלא מקבלים סיוע, למרות שזקוקים לו.

- רוב התלמידים (83%) העידו כי יש איש צוות דובר אנגלית בבית-ספרם.

- אחוז גבוה במיוחד (72%) חשים אכפתיות מצד צוות בית-הספר (מהישגיהם הלימודיים ו/או מהשתלבותם החברתית).

◆ שילוב חברתי ופנאי:

- שיעור גבוה (68%) משתתפים בפעילות בלתי פורמלית אחר הצהריים (לעומת 49%-58% בשאר הקבוצות). בני קבוצה זו משתתפים בפעילות התנדבותית מחוץ לבית-הספר בשיעורים גבוהים במיוחד, ביחס לשאר הקבוצות (24%, אל מול 6%-16% בלבד בהתאמה).

- בשונה משאר הקבוצות, רק כמחצית צורכים תרבות ישראלית בעברית, כגון קריאת עיתונים או ספרים בעברית, צפייה בטלוויזיה בערוצים בעברית (לעומת 64%-77% בקבוצות המוצא האחרות).

◆ עבודה:

- בקרב קבוצה זו נמצא שיעור גבוה ביותר של בני נוער העובדים בשכר, 38% (לעומת 12%-28% בקרב קבוצות אחרות).

◆ מעורבות בהתנהגויות סיכון:

- כרבע שותים אלכוהול לפחות פעם בשבוע והשתכרו אי-פעם. שיעורים אלה גבוהים יחסית ודומים לשיעורים בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר.

- הרוב (87%) מרגישים תמיד בטוחים בבית-הספר, בשכונה וביישוב, לעומת כ-75% ופחות בשאר הקבוצות. ייתכן שיש קשר לכך שרבים מהם חיים בסביבה הומוגנית יחסית, בה יש רוב של דוברי אנגלית.

◆ מדדי זהות וקליטה :

- בקבוצה זו הרוב המכריע (92%) מרוצים או מרוצים מאוד מהקליטה בארץ, ובקרבם נמצא גם האחוז הגבוה ביותר של מי שמרגישים בישראל בבית (86%). שביעות רצון זו מהקליטה גבוהה יחסית לשאר הקבוצות ודומה לזו של דוברי צרפתית.

◆ לקראת גיוס לצבא/לשירות לאומי :

- כמו בקרב דוברי צרפתית, שיעור גבוה, אך נמוך יחסית בהשוואה לשאר קבוצות המוצא, מתכוונים להתגייס לצבא (נערים) או לצבא/שירות לאומי (נערות) - 77% (בשאר הקבוצות: 84%-95%); ושיעור נמוך יחסית גם רוצים לקבל הכנה לצבא (54% מול 63%-76% בקבוצות האחרות).

◆ מדד מסכם - תחומי סיכון :

- בקבוצה זו נמצא השיעור הגבוה ביותר של בני נוער שאינם מאופיינים בתחומי סיכון (38% לעומת 10%-32% בשאר הקבוצות).

- כמו בשאר עולי ארצות המערב, שיעור נמוך יחסית (40%) מאופיינים בשני תחומי סיכון או יותר.

19. כיווני פעולה

ממצאי הניתוחים הרב-משתניים מראים בבירור, כי למצב טוב בתחומי חיים שונים של בני הנוער העולים, כגון בית-הספר, יחסים עם ההורים, מצב חברתי וכו', יש השפעה רבה על תפיסתם החיובית את חייהם ואת תהליך קליטתם בארץ. ממצאים אלה וממצאי מחקר נוספים מחזקים את הצורך להתמקד במספר תחומים במיוחד.

1. תפיסת בית-הספר

הממצאים הראו כי להרגשה טובה בבית-הספר, כגון תחושה שיש "כתובת" אליה ניתן לפנות בעת בעיה ותחושת שייכות לבית-הספר, יש השפעה חיובית על שביעות הרצון מהחיים ומהקליטה ועל ההרגשה בישראל בבית. לאור זאת עולה הצורך בהגברת המודעות והנגישות של צוות בית-הספר לצורכי העולים כדי שיהוו מקור לתמיכה בעת הצורך.

2. סיוע לימודי

הממצאים מלמדים כי אחוזים גדולים מבני הנוער העולים מקבלים היום סיוע לימודי. עם זאת, חלק ניכר מאלה שמקבלים סיוע סבורים שהסיוע אינו מספק והיו רוצים לקבל סיוע נוסף. פער זה בקבלת סיוע לבין הצורך בו, מעלה צורך בבחינת איכות ויעילות הסיוע הלימודי שכבר ניתן ומידת המספיקות לצרכים של בני הנוער. בנוסף, מהממצאים עולה כי כשליש מבני הנוער שנכשלו בשלושה מקצועות או

יותר, לא קיבלו סיוע לימודי, ובני נוער שאינם מקבלים כל סיוע חשים שהם זקוקים לו. לאור זאת, עולה צורך לבחון את האפשרות להרחיב את מערך הסיוע כדי שיגיע גם אליהם.

3. שיפור השליטה בעברית

כשליש מבני הנוער מארצות המערב (במיוחד דוברי צרפתית ודוברי אנגלית) אינם שולטים היטב בעברית (על פי הערכה עצמית). דבר זה מפריע להם לעתים להשתתף בשיעור באופן פעיל ולהגיע להישגים טובים בלימודים. בני הנוער בשתי הקבוצות של יוצאי אתיופיה מעריכים באחוזים גבוהים שהם שולטים היטב בעברית. אולם מחקרים שונים מצביעים על קשיים בשליטה בעברית בקרב יוצאי אתיופיה, ועל כן נראה שבמחקר הנוכחי יש תת-דיווח. לאור הממצאים האלה מסתמן הצורך במתן עזרה בעברית, במיוחד לקבוצות עולי המערב וכן ליוצאי אתיופיה.

4. הרחבת שיתוף ההורים בחיי ילדיהם

ממצאי המחקר הראו שקיים יחס חיובי בין רוב בני הנוער להוריהם, אשר מתבטא, לדוגמה, בעזרה של ההורים במידת הצורך בבית-הספר, ופנייה להורים על-ידי בני הנוער בעת בעיה. עם זאת, הממצאים על יוצאי אתיופיה בכלל ועל ילדי הארץ בפרט, מצביעים על קשיים ביחסים עם ההורים: יוצאי אתיופיה ילידי הארץ דיווחו באחוזים הנמוכים ביותר שהוריהם יודעים על חייהם ומבינים מה מטריד אותם. לאור זאת, יש מקום לשיפור התקשורת בין בני הנוער להוריהם, במיוחד בקרב יוצאי אתיופיה ילידי הארץ, בכדי להרחיב את המודעות של ההורים לגבי היבטים שונים של חיי ילדיהם: מצב לימודי, מצב חברתי ובילויים, התנהגויות סיכון וכו'.

5. אינטראקציה חברתית

ממצאי המחקר הראו כי למרות הוותק הרב, עולי ברית-המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה משתי הקבוצות, מתחברים בעיקר לבני מוצאם. זאת, בשונה מעולי ארצות המערב אשר חלק לא מבוטל מחבריהם הם מקבוצות מוצא אחרות ולא רק דוברי שפתם. לאור זאת, עולה הצורך בפעילויות במסגרת מערכת החינוך ומחוצה לה, שתאפשרנה אינטראקציה בין-אישית בין בני נוער מקבוצות מוצא שונות והיכרות הדדית, כולל עם בני נוער ישראלים ותיקים, בהן יינתנו לבני הנוער העולים הזדמנויות להעמיק את ההיכרות עם החברה הישראלית והקשר לישראל, לצד שמירה על תרבותם. פעילויות מסוג זה אמורות להציע גם לבני נוער ישראלים ותיקים הזדמנויות להיכרות עם העולים ותרבותם.

6. השתתפות בפעילויות אחר-הצהריים

הממצאים הראו השתתפות נמוכה של רוב הקבוצות בפעילויות אחר-הצהריים, כגון חוגים, תנועות נוער והתנדבות, למעט בקרב דוברי אנגלית אשר משתתפים באחוזים גבוהים יחסית בכל הפעילויות. בקרב יוצאי אתיופיה ילידי הארץ בולטת ההשתתפות הגבוהה במועדוני נוער. עולה הצורך לבחון דרכים להרחיב את ההשתתפות של בני נוער עולים בפעילויות אחר-הצהריים על-ידי התאמה של פעילויות קיימות לצרכים ולהעדפות של קבוצות העולים השונות ופיתוח מסגרות פנאי נוספות.

7. תשומת לב להתנהגויות סיכון

ישנה חשיבות רבה במתן תשומת לב מיוחדת לבני הנוער המעורבים בהתנהגויות סיכון. הממצאים על צריכה מוגברת של אלכוהול מעלים את הצורך בתשומת לב מיוחדת לנושא, בפרט בקרב עולי ברית-

המועצות לשעבר ודוברי ספרדית ואנגלית. בקרב יוצאי אתיופיה תשומת לב נדרשת למעורבות בקטטות ולתחושה של היעדר ביטחון אישי שהם חווים. כמו-כן, חשוב למדי לזהות את בני הנוער המאופיינים על-ידי מספר רב של התנהגויות סיכון או תופעות שליליות, וזאת לאור ממצאי המחקר, המלמדים ש-44% מבני הנוער מאופיינים בשני תחומים כאלה או יותר, ו-14% - בארבעה תחומים או יותר. בני נוער אלה זקוקים למענה כוללני, שיינתן תוך תיאום ויצירת רצף טיפולי בין גורמים טיפוליים שונים.

8. לקראת גיוס לצבא או לשירות לאומי

רוב בני הנוער מתכוונים ורוצים להתגייס לצבא או לשירות לאומי. ממצאי המחקר הראו כי לחלק לא מבוטל מבני הנוער אין מספיק מידע על הצבא ועל השירות הלאומי, או אין מידע כלל. רבים הביעו גם רצון להשתתף בפעילות של הכנה לצבא. ממצאים אלה מלמדים כי יש צורך בחיזוק ערוצים להעברת מידע לבני נוער בנושא השירות הצבאי והלאומי. כמו-כן, עולה צורך לפתוח בפניהם אפשרויות שונות לקורסי הכנה ומקורות מידע שונים, וזאת במטרה שהמידע והידע בנושא יאפשרו למתן את החשש מהגיוס ולהגביר את המוטיבציה לשירות.

9. יוצאי אתיופיה ילידי ישראל

מהמחקר עולה תמונה של צרכים מרובים, במיוחד בקרב יוצאי אתיופיה ילידי ישראל. בתחומים רבים, לא רק שמצבם פחות טוב ביחס לעולים מקבוצות המוצא האחרות, אלא מצבם פחות טוב גם בהשוואה לילידי אתיופיה. ממצאים אלה מעלים את הצורך להעמיק את ההיכרות וההבנה עם צורכי בני הנוער מקבוצה זו, במטרה לשפר את מצבם במגוון תחומי החיים שנסקרו במחקר זה.

10. הרחבת המחקר

הניתוח הדיפרנציאלי של הקבוצות השונות שנערך במסגרת המחקר, מדגים ומדגיש את חשיבות ההבנה של המאפיינים והצרכים הייחודיים של כל קבוצה. במסגרת מחקר המשך, שנמצא כיום בשלבי תכנון, ייבחנו בני נוער ילידי הארץ שהוריהם עלו מברית-המועצות לשעבר (דור שני לעולי ברית-המועצות לשעבר) - קבוצה שלא נכללה במחקר הנוכחי. כמו-כן, לאור ממצאי המחקר על אודות יוצאי אתיופיה, יוגדל במסגרת מחקר המשך המדגם של בני נוער אלה - הן ילידי אתיופיה והן ילידי ישראל, כדי לאפשר בדיקות מעמיקות יותר של צורכיהם והקשר שלהם למאפיינים שונים וכדי להעמיק את ההבנה של ההבדלים בין שתי קבוצות אלו. בנוסף, מחקר המשך יכלול קבוצה של בני נוער יהודים ותיקים, לצורך השוואה עם בני נוער עולים ועם ילידי הארץ - דור שני לעולים.

ביבליוגרפיה

- אדלר, ח. 1986. "נוער במצוקה - מי, מדוע והאין ברירה?". בתוך: **בין שני עולמות**. רפפורט, ת. (עורכת). האוניברסיטה העברית, אקדמון, ירושלים.
- אדלשטיין, א. 2003. "תפיסת הזהות של בני נוער יוצאי אתיופיה בישראל". **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית** 18: 73-97.
- אדלשטיין, א.; בר-המבורגר, ר. 2007. **שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים ועבריינות נלווית בקרב בני נוער יוצאי חבר העמים**. הרשות לאומית למלחמה בסמים ואלכוהול, ירושלים.
- אדלשטיין, א.; בר-המבורגר, ר. 2003. **דפוסי השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב בני נוער יוצאי אתיופיה בישראל**. הרשות למלחמה בסמים והאוניברסיטה העברית - המכון לקרימינולוגיה, ירושלים.
- אולמן, ח. 2005א. **פעילות הג'וינט בקליטת עולי אתיופיה בחינוך משנת 1995**. ירושלים, ג'וינט-ישראל.
- אולמן, ח. 2005ב. **פעילות הג'וינט בקליטת עולי אתיופיה בתעסוקה משנת 1985**. ג'וינט-ישראל, ירושלים.
- אופיר, א.; סול, א. 2009. **בגדי המלך החדשים והתאמתם לאקלים ישראלי**. קבוצת הורים יוצאי אתיופיה - העצמת הסמכות ההורית. משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ירושלים.
- איזיקוביץ, ר. 2003. "מגדר והסתגלות תרבותית בקרב צעירים עולים מחבר-העמים". בתוך איזיקוביץ, ר. (עורכת): **על גבולות תרבותיים וביניהם: עולים צעירים בישראל**. עמודים 101-122. הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.
- איסקובה, א. 2000. "תפיסת הפנאי בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר". בתוך: **יום עיון בנושא פנאי והגירה**. המרכז לחינוך קהילתי ע"ש חיים ציפורי (עורכים). המרכז לחינוך קהילתי ע"ש חיים ציפורי, ירושלים.
- אלמוג, י. 2008. **צמצום הפער הדיגיטלי: השימוש במחשבים במערכת החינוך בישראל**. האוניברסיטה העברית, בית-הספר למדיניות ציבורית, ירושלים.
- אלנבוגן-פרנקוביץ, ש.; קונסטנטינוב, ו.; לוי, ד. 2004. **קליטת בני נוער יוצאי אזור הקווקז: ממצאים ממחקר המשך**. דמ-438-04, מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- אמיר, מ.; הורוביץ, מ. 2003. **להיות מתבגר עולה: הקשר בין הגירה, פשיעה עבריינות**. המקרה הישראלי. אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.
- אמית, ק. 2008. **השתלבותם החברתית של עולי המערב בישראל: שביעות רצון מהחיים בישראל והגורמים המסבירים אותה**. המרכז האקדמי רופין, המכון להגירה ושילוב חברתי, עמק חפר.
- אמית, ק.; צ'אצ'אשווילי, ס. (עורכות). 2007. **מדד רופין: המדד השנתי להשתלבותם של העולים בישראל - דוח 2**. המרכז האקדמי רופין, המכון להגירה ושילוב חברתי, עמק חפר.

- אפל, א. 2003. **עבריינות בקרב בני נוער עולים חדשים**. מרכז המחקר והמידע בכנסת, ירושלים.
- ארנון, ל. ללא שנה. **רב-לשוניות כבסיס למחקר הלשון והחברה**. אוניברסיטת חיפה, חיפה.
- אריאן, א.; בן-נון, פ.; ברנע, ש. 2004. **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2004**. המכון הישראלי לדמוקרטיה, מרכז גוטמן, ירושלים.
- בודובסקי, ק. 2001. **המרת הון בחינוך תיכוני בקרב בני מהגרים: הון תרבותי והון חברתי של בני נוער עולים מברית-המועצות בישראל**. האוניברסיטה העברית, חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, ירושלים.
- בלס, נ.; אדלר, ח. 2009. **אי-שוויון במערכת החינוך. ישראל 2009 - תמונת מצב**. מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, ירושלים.
- בן עזר, ג. 2007. **המסע - סיפורי המסע של יהודי אתיופיה לישראל 1977-1985**. מודן, בן שמן.
- בן עזר, ג. 1992. **כמו אור בגד - עליתם וקליטתם של יהודי אתיופיה**. הוצאת ראובן מס, ירושלים.
- בן-שלום, ע. 1997. **הקשר בין עמדות כלפי שינוי תרבותי, זהות אתנית ואיכות חיים בקרב מתבגרים מחמ"ע השייכים לפרויקט נעל"ה-16**. האוניברסיטה העברית, חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, ירושלים.
- בן-שלום, ע.; הורנצ'יק, ג. 2006. **"זהות תרבותית והסתגלות של מהגרים בהקשר מטמיע - עולים מברית-המועצות לשעבר בצה"ל"**. *מגמות* מד(3): 476-452.
- בן-שלום, ע.; הורנצ'יק, ג. 2000. **"זהות תרבותית והסתגלות בקרב נערים עולים בפרויקט נעל"ה 16"**. *מגמות* מ(2): 217-199.
- בנבנישתי, ר.; שיף, מ.; ברום, ד.; פת-הורנצ'יק, ר.; באום, נ.; אסטור, א. 2007. **הערכה של מצוקה נפשית, צרכים ומשאבים בקרב תלמידי בתי-הספר לאחר מלחמת לבנון השנייה. דוח ביניים**. המרכז הישראלי לטיפול בפסיכו-טראומה, בית-הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית, ירושלים.
- בנדס-יעקב, א.; פרידמן, י. 1996. **נעל"ה. נוער עולה ללא הורים**. מכון הנרייטה סאלד, ירושלים.
- ברוך-קוברסקי, ר.; כהן-נבות, מ. 2009. **הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: מרכזי נוער 2008 - דוח הערכה שני**. דמ-09-531, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- ברוך-קוברסקי, ר.; כהן-נבות, מ. 2009. **הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: התכנית למניעת השימוש בסמים והאלכוהול 2008**. מחקר הערכה. דמ-09-544, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- ברי, ג'וי. 2003. **מכור היתוך לרב תרבותיות: השלכות למערכת ההשכלה הגבוהה ולהכשרת עובדי רווחה וחינוך**. בתוך: לשם א. ורואר-סטריאר ד. (עורכים): **שונות תרבותית כאתגר לשירותי אנוש**. עמודים 113-125. מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- גולדשמידט, ר. 2007. **צמצום הפער הדיגיטלי**. מרכז המחקר והמידע כנסת, ירושלים.
- גולן-קוק, פ.; הורוביץ, ת.; שפטיה, ת. 1987. **הסתגלות התלמידים העולים מאתיופיה למסגרת בית-הספר**. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, מכון הנרייטה סאלד, ירושלים.

גינדין, ר.; רוזנבאום-תמרי, י.; רוזנבלום, א.; הרשמן, ט.; פוזנר, ר. 2009. **דפוסי הקליטה של העולים לישראל בין השנים 2000 ל-2006. דוח השוואתי בין 4 קבוצות מוצא: דוברי רוסית, צרפתית, ספרדית ואנגלית.** המשרד לקליטת העלייה, ירושלים. פורי-מחקרי שוק ודעת קהל לישראל, תל אביב.

גלאור, א. 1989. "ילדי מהגרים - הניסיון האמריקאי". **הד החינוך (יולי-אוגוסט):** 21-22.

גלים, 2010. **בין אתיופיה לישראל.**

<http://www.snunit.k12.il/seder/ethiopia/history.html> (31.1.2010).

דולב, ט.; כהן-נבות, מ. 2002. **הוועדה המיוחדת לנושא הנשירה מבתי-הספר - מסקנות הוועדה והמלצותיה.** ג'וינט-מכון ברוקדייל, ומרכז המחקר והמידע בכנסת, ירושלים.

דולב, ט.; ארונין, ה.; בן-רבי, ד.; כהן, מ.; קליימן, ל.; טרכטנברג, ס.; לוי, ג'.; יואל, ב. 1997. **ילדים ונוער בישראל: סקירת מדיניות ותכניות.** מ-83-97, ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

דולברג, פ. 2005. **בין מהגרים, בין זהויות. זהותם של מהגרי שנות השבעים מברית-המועצות לישראל לאחר גל ההגירה של שנות התשעים.** אוניברסיטת בן גוריון, חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, באר שבע.

הורוביץ, ת.; לשם, א. 1998. **יוצאי ברית-המועצות במרחב התרבותי בישראל.** בתוך: **דיוקנה של עלייה. תהליכי קליטתם של עולי ברית-המועצות לשעבר, 1990-1995.** סיקרון, מ.; לשם, א. (עורכים), עמודים 291-333. מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

הורנצ'יק, ג. 2003. "היתרונות של ריבוי זהויות: השתמעויות ממחקרים על זהות תרבותית והסתגלות". בתוך: **שונות תרבותית כאתגר לשירותי אנוש.** לשם, א.; רואר-סטריאר, ד. (עורכים). עמודים 127-138, מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

הורנצ'יק, ג. 1997. **מתחת למעטה של שילוב בין זהויות: עמדות כלפי תירבות בקרב עולים.** בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

היילברון, ס. 2008. **זהות המהגרים – בין הגדרת הרוב להגדרה עצמית.** המרכז האקדמי רופין, המכון להגירה ושילוב חברתי, עמק חפר.

<http://www.ruppin.ac.il/download/files.דוח%20-%20מהגרים%20זהות-%20סיבילי%20-%2010%20דוח.pdf>

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2009א. **אוכלוסיית עולי ברית-המועצות לשעבר - מגמות דמוגרפיות 1990-2001.** הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים.

http://www.cbs.gov.il/www/publications/migration_ussr01/migration_ussr_h.htm

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2009ב. **הקהילה האתיופית בישראל - הודעה לעיתונות.** הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים.

http://www1.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=200911252

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2009ג. **סקר כוח אדם 2008.** הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים.

הראל, י.; מולכו, מ.; טילינגר, א. 2003. **נוער בישראל. בריאות, רווחה נפשית וחברתית ודפוסי התנהגויות סיכון.** אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.

הראל, י. ; אלנבוגן-פרנקוביץ', ש. ; מולכו, מ. ; אבו-עסבה, ח. ; חביב, ג. 2002. **נוער בישראל. רווחה חברתית, בריאות והתנהגויות סיכון במבט בינלאומי, ממצאי המחקר השני (1998)**. פמ-54-02, ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים, ואוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.

הראל, י. ; קני, ד. ; רהב, ג. 1997. **נוער בישראל. רווחה חברתית, בריאות והתנהגויות סיכון במבט בינלאומי**. פמ-47-97, מכון ברוקדייל, ירושלים, ואוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.

ואזן-סיקרין, ל. ; כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ. 2008. **ממצאי הערכה של תכנית "אחרי! לדרך" - הכנה לצה"ל ליוצאי העדה האתיופית**. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים (דוח פנימי).

וורגן, י. ; פידלמן, א. 2008. **מחשוב בבתי-ספר - תמונת מצב**. מרכז המחקר והמידע בכנסת, ירושלים.

ויזל, ר. 2005. **מעשה הישראליות: בוגרי נעל"ה בדרך ובבית**. האוניברסיטה העברית. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, ירושלים.

זילברג, נ. ; לשם, א. ; ליסק, מ. 1995. **קהילת יוצאי ברית-המועצות לשעבר: בין מסרים של התבדלות, שילוב או טמיעה (בעיתונות הרוסית ובמרכזי תרבות)**. דו"ח מחקר. האוניברסיטה העברית, ירושלים.

זסלבסקי, ט. ; הורוביץ, ת. 2007. **"עולי ברית-המועצות לשעבר אשר מוגדרים לא יהודים: גיבוש זהות והשתלבות בחברה הישראלית"**. בתוך: **נוער בישראל 2005**. רהב, ג. ; ווזנר, י. ; עזאיזה, פ. ; ונדר-שוורץ, מ. (עורכים). בית-הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

חביב, ג. ; דולב, ט. ; לייטנר, י. ; ליפשיץ, ח. ; ניראל, נ. ; סוויצקי, ס. ; קוזמרסקי, ד. ; קינג, י. 2001. **שילוב עולים יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית: אתגרים, מדיניות, תכניות וכיווני פעולה**. ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

חקלאי, א. 2002. **"תהליכי גיבוש זהות בקרב מתבגרים יוצאי אתיופיה. תיאוריה ומודל התערבות קבוצתי"**. מניתוק לשילוב 11: 8-21.

טר, מ. ; מילגרם, ב. 2001. **"פנייה לעזרה בקרב מתבגרים"**. הייעוץ החינוכי 10: 91-115.

טר, מ. ; כפיר, ד. ; סבר, ר. ; אדלר, ח. ; רגב, ח. 1994. **חקר סוגיות נבחרות בתחום קליטת תלמידים עולים בבתי-ספר יסודיים ועל-יסודיים בישראל**. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

טננבאום, מ. 2004. **"יחסי משפחה ושימור שפת אם בקרב ילדי מהגרים"**. **הד האולפן החדש** 48-39: 85.

ידוביצקי, מ. 2002. **שילוב תלמידים עולים במערכת החינוך**. המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל, ירושלים.

יעקובי, נ. 2009. **הקשר בין רמת עיבוד האבל על אובדן מדינה, תרבות וזהות כתוצאה מהגירה לבין השימוש בסמים**. קהילת עבריינות נוער, משרד הרווחה, ירושלים (פורסם ב-16.7.2009).

כאהן-סטרבצינסקי, פ. ; ואזן-סיקרין, ל. ; בן-סימון, ב. 2009. **הבדלים מתודולוגיים בין סקר טלפוני לסקר מילוי עצמי - השפעה על תוצאות המחקר**. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים (דוח פנימי).

כאהן-סטרבצינסקי, פ. ; ואזן-סיקרין, ל. ; לוי, ד. 2008. **תכנית נוער עולה "מסיכון לסיכוי". ממצאי מחקר הערכה**. דמ-08-515, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

כאהן-סטרבצינסקי, פ. ; יורוביץ, ל. ; קונסטנטינוב, ו. ; אפרתי, ר. 2005. **מאפיינים וצרכים של הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות - משרד הרווחה**. דמ-05-465, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

כאהן-סטרבצינסקי, פ. ; יורוביץ, ל. 2004. **תכנון אסטרטגי של שירותים ותכניות לבני נוער בעיר פתח תקווה: ממצאי המחקר והמלצות ועדת ההיגוי**. דמ-04-439, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

כאהן-סטרבצינסקי, פ. ; ואזן-סיקרין, ל. ; זסלבסקי, ט. ; גפן, ש. ; רונאל, נ. 2002. **הערכה של מרכזי מידע וייעוץ לבני נוער "הפוך על הפוך"**. דוח מחקר שני. דמ-02-388, ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים, ואוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

כאהן-סטרבצינסקי, פ. ; רונאל, נ. 2000. **הערכה של מרכזי מידע וייעוץ לבני נוער "הפוך על הפוך" - תהליך הקמת המרכזים וחצי השנה הראשונה של פעילותם**. ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים, ואוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

כאהן-סטרבצינסקי, פ. ; דולב, ט. ; שמש, א. 1999. **סקר מאפייני בני נוער בטיפול היחידות לקידום נוער שבפיקוח מינהל חברה ונוער, במשרד החינוך התרבות והספורט: מאפיינים, צרכים ומענים. דוח מחקר**. דמ-99-344, ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

כהנא, ר. 1974. "קווים לניתוח סוציולוגי של ארגוני נוער בלתי פורמליים". **מגמות כא(1): 36-46**.

כהן, א.ה. 1993. **עולים חדשים מברית המועצות. פרופיל עמדות. מחקר חלוץ 1989-1990**. המכון לחקר הטיפול בחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

כהן, ש. 2006. "מקומה של המשפחה בתהליכי הקליטה וההסתגלות של נוער עולה לחברה הישראלית". **גדיש 10: 67-82**.

כהן-נבות, מ. ; חסין, ט. 2009. **תכנית "קדם-עתידיים": דו"ח מחקר הערכה, יישום התכנית תשס"ה-תשס"ו והישגים בבחינות הבגרות תשס"ו-תשס"ז**. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים (טרם פורסם).

כהן-נבות, מ. ; לוי, ד. ; קונסטנטינוב, ו. ; עוואדיה, א. ; ברוך-קוברסקי, ר. ; חסין, ט. 2009. **מיפוי דרכי הפעולה של בתי-הספר היסודיים וחטיבות הביניים לקידום התלמידים המתקשים: דוח מסכם**. דמ-09-509, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

כהן-נבות, מ. ; ברוך-קוברסקי, ר. ; לוי, ד. ; קונסטנטינוב, ו. 2008. **תכנית SPACE של הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: הסיוע הלימודי ומרכזי הנוער (2006/7-2005/6) - מחקר הערכה**. תמ-07-27, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

- כהן-נבות, מ; אלנבוגן-פרנקוביץ, ש; ריינפלד, ת. 2001. **הנשירה הגלויה והסמויה בקרב בני נוער**. דמ-381-01, גוינט-מכון ברוקדייל ומרכז המחקר והמידע בכנסת, ירושלים.
- כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל, 2005. **התכנית הלאומית לחינוך** (דוח דברת). כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל, ירושלים.
- לוי, ש; לוינסון, ח; כ"ץ, א. 2002. **יהודים ישראלים: דיוקן. אמונות, שמירת מסורת וערכים של יהודים בישראל 2000**. מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי, ירושלים.
- לוי, ש; לוינסון, ח; כ"ץ, א. 1993. **אמונות, שמירת מצוות ויחסים חברתיים בקרב היהודים בישראל**. מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי, ירושלים.
- לוי, ת; שוהמי, א; ספולסקי, ד; 2003. **הישגים בלימודים של תלמידים עולים: ממצאים והמלצות למקבלי החלטות**. אוניברסיטת תל אביב, תל אביב, ואוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
- לומסקי-פדר, ע; רפפורט, ת; לרנר, י. 2005. "אוריינטליזם במבחן ההגירה: סטודנטים רוסיים קוראים מזרחיות". **תיאוריה וביקורת** (26): 119-147.
- לומסקי-פדר, ע; בן-ארי, א. 2003. "מ"עם במדים" ל"מדים שונים לעם": ניהול שונות תרבותית וחברתית בצה"ל". בתוך: **בשם הביטחון: סוציולוגיה של שלום ומלחמה בישראל בעידן משתנה**. אל חאג', מ; בן-אליעזר, א. (עורכים). עמודים: 255-286, אוניברסיטת חיפה, חיפה.
- לומסקי-פדר, ע; רפפורט, ת. 2000. "משחקים במודלים של גבריות - מהגרים יהודיים רוסיים בצבא ישראלי". **סוציולוגיה ישראלית** (1): 31-51.
- ליפשיץ, ח; נועם, ג; חביב, ג'. 1998. **קליטתם של בני נוער יוצאי אתיופיה: מבט רב-ממדי - ראיית בני הנוער, האמהות ואנשי מערכת החינוך - דוח מסכם**. דמ-332-98, גוינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- ליפשיץ, ח; נועם, ג; סגל, ע. 1997. **קליטתם של בני נוער יוצאי אתיופיה: מבט רב-ממדי. דוח 1: קווי מדיניות, שירותים ותפיסת הבעיות בעיני אנשי מקצוע וקובעי מדיניות**. דמ-313-97, גוינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- לרנר, י. 2003. דעת בהגירה: סטודנטים יוצאי רוסיה באוניברסיטה הישראלית. בתוך: **על גבולות תרבותיים וביניהם: עולים צעירים בישראל**. איזיקוביץ, ר. (עורכת): עמודים 123-156, הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.
- לרנר, י. 2001. "ריבוי והיברידיות בתפיסת הישראלים הרוסיים". **תיאוריה וביקורת** (19): 41-44.
- לרנר, י. 1999. **דרך הדעת: מהגרים רוסיים באוניברסיטה**. מרכז שיין למחקרים במדעי החברה, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- לשם, א. 2008. **עולי ברית-המועצות לשעבר: השתלבות והתמודדות עם המציאות הישראלית**. מסד קליטה. מצגת שהוצגה ביום עיון בתאריך 24.7.08 (חולק ביום העיון); ושאלון המחקר (התקבל באמצעות גוינט-ישראל). גוינט-ישראל, ירושלים.

לשם, א. 2007. "הרפורמה בקליטת העלייה: מקליטה מוסדית לקליטה ישירה בקהילה". בתוך **עיצוב מדיניות חברתית בישראל. מגמות וסוגיות**. אבירם, א.; גל, ג.; קטן, י. (עורכים), מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, ירושלים.

לשם, א. 2004. "עולי ברית המועצות לשעבר בישראל: 1999-2003. דוח מצב". **הד האולפן החדש 87**: 85-81.

לשם, א. 2003. **עולי ברית-המועצות לשעבר בישראל 1999-2003**. דו"ח מצב. גוינט-ישראל - מסד קליטה, ירושלים.

לשם, א.; ליסק, מ. 2001. התגבשותה החברתית והתרבותית של הקהילה הרוסית בישראל. בתוך: **מרוסיה לישראל, זהות ותרבות במעבר**. ליסק, מ.; לשם, א. (עורכים), עמודים 6-27, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב.

מאורן, ז. 2000. "תפיסות תרבותיות של פנאי". בתוך **יום עיון בנושא פנאי והגירה**. המרכז לחינוך קהילתי ע"ש חיים ציפורי (עורכים). המרכז לחינוך קהילתי ע"ש חיים ציפורי, ירושלים.

מאנע, ע.; אור, א.; מאנע, י. 2007. "ייצוגים חברתיים, תיאוריות הזהות החברתית וההתאמה החברתית: מודל אינטגרטיבי של הבניה חברתית של זהויות מתבגרים עולים". **מגמות** מה(1): 24-52.

מאנע, ע.; אור, א.; מאנע, י. 2004. "זהותם של מתבגרים מאתיופיה ומארצות חבר העמים: עקרונות מארגנים של ייצוג תרבותי ייחודי של קליטת עלייה". **מגמות** (3) 491-518.

מולכו, מ. 1998. **תפיסת בית-הספר והשפעה על תחושת הרווחה בקרב בני נוער בישראל**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.

מוס, א. 1988. **תיאוריות על גיל ההתבגרות**. ספריית הפועלים, תל אביב.

מועצת התלמידים הארצית, 2009. **נייר עמדה בנושא צמצום האלימות בקרב הנוער**. מינהל חברה ונוער, משרד החינוך, ירושלים.

מזרחי, י.; בר, נ.; חצרנוב, א.; אורון, נ. 2005. (עורכים). **סקר מוכנות דיגיטאלית ופערים דיגיטאליים ישראל 2005**. משרד האוצר, ירושלים.

מי-עמי, נ. 2006. **התמכרות לסמים ולאלכוהול בקרב נוער עולה**. מרכז המחקר והמידע בכנסת, ירושלים.

מי-עמי, נ. 2004. **עישון נרגילה בקרב ילדים ובני נוער**. מרכז המחקר והמידע בכנסת, ירושלים.

מלכה, מ. 2007. "פצעי בגרות". **הבניית האתניות בקרב נערים מ"דור הביניים" של ההגירה מקווקז**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בן-גוריון, באר שבע.

משרד הבריאות. 2006. **מב"ת צעיר. סקר מצב בריאות ותזונה לאומי ראשון לתלמידי כיתות ז'-יב', 2003-2004, חלק א' - ממצאים כלליים**. שירותי המזון והתזונה, המרכז הלאומי לבקרת מחלות, משרד הבריאות, ירושלים.

- משרד החינוך. 2008-1999. **חוזרי מנכ"ל**. משרד החינוך, ירושלים.
 תשנ"ט/10(א). **השימוש של תלמידים עולים בשפת ארץ המוצא שלהם**.
 תשס"א/1(א). **הקצאה וניצול של שעות העזר לתלמידים עולים מאתיופיה**.
 תשס"ז/7(א). **תלמידים עולים זכאים - הבהרות**.
 תשס"א/3. **השימוש במילון בבחינות הבגרות באנגלית לתלמידים עולים**.
 תשס"א/9(א). **קליטת תלמידים עולים במסגרות החינוך**.
 תשס"ב/1(א). **שימוש שמותיהם המקוריים של התלמידים העולים**.
 תשס"ג/1. **מרכז ההיגוי של עולי אתיופיה במערכת החינוך**.
 תשס"ז/8(א). **זכויות של תלמידים עולים ותושבים חוזרים הנבחנים בבחינות הבגרות**.
 תשס"ח/2. **תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך**.
- נועם, ג. ; אלנבוגן-פרנקוביץ', ש. ; וולפסון, מ. 1998. **קליטת בני נוער עולים מברית המועצות לשעבר: ממצאים ממחקרים בחמישה יישובים**. דמ-297-98, ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
 נתן, ג. 2007. **נתונים על צריכת אלכוהול**. מרכז המחקר והמידע בכנסת, ירושלים.
 סבר, ר. 2007. **נוער העדה האתיופית בישראל - תמונת מצב**. אסימון, מבשרת ציון, מוגש לשת"ל.
 סלונים-נבו, ו. ; מירסקי, י. 2002. "מתבגרים כמהגרים". **פנים: כתב עת לתברות, חברה וחינוך**, 19 : 111-106.
 עמיחי-המבורגר, י. ; פרוינד, ט. 2010. **הראש הגדול של התלמידים הישראלים. הסקר השנתי מבית המרכז לטכנולוגיה חינוכית - החינוך במאה ה-21**. המרכז לטכנולוגיה חינוכית, תל אביב.
 פישמן, י. 2001. **צריכת אלכוהול בקרב בני נוער**. מרכז המחקר והמידע בכנסת, ירושלים.
 פישמן, ג. ; איזיקוביץ, צ. ; מש, ג. ; מימון, ד. 2003. **השפעות ההסתגלות התרבותית והחברתית על התנהגויות עברייניות של בני נוער מהגרים מברית-המועצות לשעבר בגרמניה ובישראל: ממצאים ראשוניים - ישראל**. **דוח מחקר מספר 1**. מרכז מינרווה לחקר הנוער, אוניברסיטת חיפה, חיפה.
 פישר, י. ; בנדס-יעקב, א. (ללא שנה). **פער דיגיטלי - המקרה הישראלי**.
<http://golshim-old.macam.ac.il/golshim6/docs/38.pdf>
 פרידמן, ל. 2007. **הזהות היהודית של מתבגרים עולים בתנאי ההסתגלות הסוציו-תרבותית**. אגף בכיר לקליטה במדע, המשרד לקליטת העלייה, ירושלים; פורום הורים ידידות ועבודה, תל אביב.
 פרס, י. ; ליסיצה, ס. ; 2008. "קריטריונים של השתלבות: מקרה "העלייה הרוסית" של שנות ה-90". **מגמות** מה(4): 695-669.
 ציונית, י. ; ברמן, צ. ; בן-אריה, א. 2009. **ילדים בישראל, שנתון סטטיסטי 2009**. המועצה הלאומית לשלום הילד ומכון חרוב, ירושלים.
 ציונית, י. ; ברמן, צ. ; בן-אריה, א. 2008. **ילדים בישראל, שנתון סטטיסטי 2008**. המועצה הלאומית לשלום הילד ומכון חרוב, ירושלים.

- ציונית, י. ; קמחי, מ. ; בן-אריה, א. 2007. **ילדים בישראל, שנתון סטטיסטי 2007**. המועצה הלאומית לשלום הילד ומכון חרוב, ירושלים.
- קאוצינסקי, פ. ; גולצמן, ל. 1997. "תהליכי הסתגלות של נוער מתבגר עולה - מניעת תופעת נוער שוליים". **מניתוק לשילוב** (8) : 56-62.
- קושר, ח. ; בן-אריה, א. ; כהן, ש. 2009. **ילדים עולים בישראל 2009**. המשרד לקליטת העלייה והמועצה הלאומית לשלום הילד, ירושלים.
- קימרלינג, ב. 2004. **מהגרים, מתיישבים, ילידים**. עמודים 410-440, עם עובד, תל אביב.
- קימרלינג, ב. 1998. "הישראלים החדשים: ריבוי-תרבויות ללא רב-תרבותיות". **אלפיים** 16 : 264-308.
- קסן, ל. ; בקשי, א. 2004. **הסמכות החינוכית במשפחות יוצאות אתיופיה בישראל**. באר שבע, אוניברסיטת בן-גוריון, המרכז הישראלי לשיטות מחקר איכותניות.
- רוזנבאום-תמרי, י. 2004. **עולי ברית המועצות לשעבר: מניעי עלייה ומחויבות לחיים בישראל, פרסום מיוחד מס' 1, מבוסס על נתוני מחקר המעקב אחר קליטת עולי ברית המועצות לשעבר בקליטה ישירה (1989-2004)**. האגף לתכנון ומחקר, המשרד לקליטת העלייה, ירושלים.
- רוזנבאום-תמרי, י. ; גינדין, ר. ; חברת "מדגם יעוץ ומחקר בע"מ". (טרם פורסם). **דוח מחקר: בחינת מאפייני הקליטה של הסטודנטים ושביעות הרצון משירותי מנהל הסטודנטים**. המשרד לקליטת העלייה, ירושלים, וחברת מדגם יעוץ ומחקר בע"מ, בני ברק.
- רותם, ר. 2010. **נקודות משמעותיות בנושא שילוב תלמידים ממשפחות יוצאות אתיופיה בבית-הספר**. מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל, ירושלים (מסמך פנימי).
- רסקין, ה. 2000. "מושגים בתרבות הפנאי". בתוך המרכז לחינוך קהילתי ע"ש חיים ציפורי (עורכים). **יום עיון בנושא פנאי והגירה**. ירושלים, המרכז לחינוך קהילתי ע"ש חיים ציפורי.
- רפפורט, ת. ; לומסקי-פדר, ע. 1999. "פרידה באמצעות ביקור: סטודנטים רוסים מבקרים בארץ הולדתם". **במכללה** (11) : 93-120.
- שלייפר, מ. ללא שנה. **התפתחות יכולת הפקת שיח כתוב בקרב תלמידים ילידי ישראל ומהגרים מאתיופיה - היבטים לשוניים, חברתיים-תרבותיים וקוגניטיביים**. המרכז לטכנולוגיה חינוכית, תל אביב.
- שמאי, ש. 2003. "בטח שהייתי רוצה להיות קלוטה... ואולי זה יקרה מתי שהוא...". סגנונות הסתגלות תרבותית של מתבגרים עולים מחבר-העמים בקיבוץ". בתוך: **על גבולות תרבותיים וביניהם: עולים צעירים בישראל**. איזיקוביץ, ר. (עורכת), עמודים 65-100, הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.
- שני, מ. 2006. **רכישת השפה הכתובה בקרב ילדי העדה האתיופית בישראל, מגיל הגן-כיתה ו': היבטים קוגניטיביים, אורייניים-סיבתיים ולשוניים**. אוניברסיטת חיפה, חיפה.

- Banks, J.A.; Au, K.H.; Ball, A.F.; Bell, P.; Gordon, E.W.; Gutiérrez, K.D.; Heath, S.B.; Lee, C.D.; Lee, Y.; Mahiri, J.; Nasir, N.S.; Valdés, G.; and Zhou, M. 2007. *Learning In and Out of School in Diverse Environments: Life-Long, Life-Wide, Life-Deep*. The LIFE Center, University of Washington, Stanford University, and SRI International Center for Multicultural Education, University of Washington, Seattle.
- Ben-Rafael, E.; Olshtain, E.; and Geijst, I. 1998. "Identity and Language: The Social Insertion of Soviet Jews in Israel". In: *Immigration to Israel - Sociological Perspectives*. Leshem, E. and Shuval, J.T. (eds.), Pp. 333-356, Israel Sociological Society: Studies of Israel Society, vol. VIII, Jerusalem.
- Berry, J.W. 1990. "Psychology of Acculturation: Understanding Individuals Moving Between Cultures". In: *Applied Cross-Cultural Psychology*. Briglin, R.W. (ed.), Sage. Newbury Park, CA.
- Gephart, M.A. 1997. "Neighborhoods and Communities as Contexts for Development". In: *Neighborhood Poverty Volume 1: Context and Consequences for Children*. Brooks-Gunn, J.; Duncan, G.J.; and Aber, J.L. (Eds.), pp. 1-43, Russell Sage Foundation, New York.
- Kahane, R. 1997. *The Origins of Postmodern Youth Informal Youth Movements in a Comparative Perspective*. Walter De Gruyter, New York.
- Kleiber, D.A. 1999. *Leisure Experience and Human Development: A Dialectical Interpretation*. Basic Books, New York.
- Kraus, L.; and Augustin, R. 2001. "Measuring Alcohol Consumption and Alcohol-related Problems: Comparison of Responses from Self-administered Questionnaires and Telephone Interviews". *Addiction* 96:459-471. IFT Institute for Therapy Research, Munich, Germany.
- Lomsky-Feder, E.; Rapoport, T. 2001. "Homecoming, Immigration and the National Ethos: Russian-Jewish Homecomers Reading Zionism". *Anthropological Quarterly* 74(1): 1-14.
- Lopez, G.R.; Scribner, J.; and Mahitivanichcha, K. 2001. "Redefining Parental Involvement: Lessons from High-performing Migrant-impacted Schools. *American Educational Research Journal* 38(2):253-288.
- Proshansky, H.; Faboan, A.K.; and Kaminoff, R. 1983. "Place-identity: Physical World Socialization of the Self". In: *Neighborhood and Community Environments*. Altman, I.; and Wandersman, A. (Eds.), pp. 1-34. Plenum Press, New York.
- Rapoport, T. 1987. "The Coexistence of Permissiveness and Strictness in the Family: A Comparative Perspective". In: *Alternative Patterns of Family Life in Modern Societies*. Shamgar-Handelman, L.; and Palomba, R. (Eds.), pp. 393-414, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Istituto di Ricerche sulla Popolazione, Rome.
- Rapoport, T.; Lomsky-Feder, E. 2002. "Intelligentsia" as an Ethnic Habitus: The Inculcation and Restructuring of Intelligentsia among Russian Jews. *British Journal of Sociology of Education* 23(2):233-248.

Richman, J.M.; and Bowen, G.L. 1997. "School Failure: An Ecological-Interventional-Developmental Perspective". In: ***Risk and Resilience in Childhood***. Fraser M.W. (ed.), pp. 95-116. NASW Press, New York.

Tartakovsky, E. 2009. "Cultural Identities of Adolescent Immigrants: A Three-Year Longitudinal Study Including the Pre-Migration Period". ***Youth Adolescence*** 38: 654-671.

Weinhardt, L.S.; Forsyth, A.; Carey, M.P; Jaworski, B.C and Durant, L.E. 1998. "Reliability and Validity of Self-Report Measures of HIV-Related Sexual Behavior: Progress since 1990 and Recommendation for Research and Practice". ***Archives of Sexual Behavior*** 27(2):155-180.

Wilson, W.J. 1991. "Studying Inner-city Social Dislocations: The Challenge of Public Agenda Research". In: ***Neighborhood Poverty Volume 1: Context and Consequences for Children***. Brooks-Gunn, J.; Duncan, G.J.; and Aber, J.L. (Eds.), pp. 1-43, Russell Sage Foundation, New York.